

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

16. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA İSTANBUL'UN İAŞESİNDE RODOS'UN YERİ
VE ADANIN İAŞESİNİN TEMİNİ
(MÜHİMME DEFTERLERİNE GÖRE)

Hazırlayan
Ahmet KORKMAZ

Tarih Ana Bilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

KARAMAN-2019

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

16. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA İSTANBUL'UN İAŞESİNDE RODOS'UN YERİ
VE ADANIN İAŞESİNİN TEMİNİ
(MÜHİMME DEFTERLERİNE GÖRE)

Hazırlayan
Ahmet KORKMAZ

Tarih Ana Bilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Dr. Öğr. Ü. Fadimana FİDAN

KARAMAN - 2019

TEZ ONAY SAYFASI FORMU

Doküman No	FR-285
İlk Yayın Tarihi	05.02.2018
Revizyon Tarihi	
Revizyon No	00
Sayfa No	1/1

16. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA İSTANBUL'UN İAŞESİNDE RODOS'UN YERİ VE ADANIN İAŞESİNİN TEMİNİ (MÜHİMME DEFTERLERİNE GÖRE)

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 01.08.2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

Başkan : Prof. Dr. Jülide AKYÜZ ORAT

Üye : Doç. Dr. Uğur KURTARAN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Fadimana FİDAN

İmzası

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 11.07.2019 tarihli ve 30/403 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Doç. Dr. İdris Nebi UYSAL

Mühür
İmza

Hazırlayan

Kalite Sistem Onayı

ÖNSÖZ

Tarih boyunca bütün devletlerin en büyük sorunu beslenme olmuştur. Ortaçağın da büyük sorunlarından birini teşkil eden bu konu Osmanlı'nın iaşe organizasyonundaki başarısı sayesinde önemli ölçüde halledilmiştir. Kara ve deniz yolları ile kurulan iaşe dağıtım sistemi Payitahtı rahatlatmaktaydı. Akdeniz'in de Osmanlı iaşesindeki yeri yadsınamaz derecede önemlidir. Nitekim Mısır'dan gelen zahirenin bol ve kaliteli oluşu Payitahtın ihtiyat zahiresini oluşturdu. Bu zahirenin stoklanması, gönderilmesinde bazı adalara görevler verildi. Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyâleti içinde yer alan Rodos, Anadolu'ya yakınlığı ve İstanbul-Mısır ticaret yolunun üzerinde olması stratejik bir konu olan zahirenin sevkiyatında önemli roller üstlenmesini sağladı.

Rodos, 1522'den itibaren Osmanlı Devleti'nin Akdeniz muhafazasındaki en önemli kozu haline geldi. Bu çalışmada da Rodos'un zahire ticaretindeki çift yönü ortaya konulmaya çalışılacaktır. Rodos'un İstanbul'a Mısır ve diğer yerlerden gönderilen zahirenin kontrolünü yaparken kendi iaşesini nereden ne şekilde sağlamaya çalıştığı ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu şekilde Osmanlı iaşe organizasyonunun bir kesiti sunularak adalar arası, şehirlerarası iaşe sisteminin nasıl işlediğine Rodos merkezli olarak bakılmıştır. Konu 16. Yüzyılın ikinci yarısı olarak kısıtlanmış olup Mühimme defterlerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. Zamanın bu şekilde kısıtlanmasının nedeni fethinden hemen sonra Rodos'un iaşe sisteminde hangi rolü üstlendiğini, adalarda ilk dönemlerde kıtlık çekildiğinde Osmanlı Devleti'nin ne gibi çareleri devreye sokmakta ya da hangi şehirleri birbirine bağlamakta olduğunu görebilmek içindir.

Çalışma giriş hariç üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Akdeniz hâkimiyeti ve İaşe organizasyonuna değinilerek ana

bölgelere hazırlık yapılmıştır. I. bölümde Rodos Adası'nın coğrafi konumu anlatılmış ve Adanın Osmanlı öncesinde ve sonrasındaki tarihi ele alınmıştır. II. bölümde Akdeniz zahiresinin İstanbul'a naklinde nasıl bir görev üstlendiği, bu görevi sırasında ne tür sıkıntılar yaşandığı, nerelerden zahire nakilleri yapıldığı ve İstanbul'un iaşesinin önemi örnekler ile açıklanmaya gayret edilmiştir. Son bölümde ise Rodos Adası'nın zahire temin ettiği bölgelere iki başlık altında değinilmiştir. Sonuç bölümünde genel değerlendirmelere yer verilerek çalışma, kaynakça ve ekler bölümü ile bitirilmiştir.

Rodos, Osmanlı iaşe organizasyonu başarısının bir kesiti olarak okunabileceği gibi Payitahtın iaşesinin herhangi bir yerden daha önemli olduğunu gösteren de bir adadır. Bu şekilde şehirlerarası zahire sevkiyatları ile ilgili yapılacak çalışmalar şehirlerin Osmanlı için anlamlarını yansıtmaları adına önemlidir.

Bu çalışmamızın en başından itibaren değerli katkılarını gördüğüm, gerek akademik anlamda ve gerekse bizi motive edici desteklerini esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Fadimana Fidan'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca eğitim hayatım süresince madden ve manen desteklerini esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Karaman-2019

Ahmet Korkmaz

ÖZET

Rodos adasının Osmanlı siyasi ve iktisadî olmak üzere iki anlamı bulunmaktaydı. Siyasi olarak ada, Akdeniz'in ileri karakol görevini üstlenerek donanmanın geçiş güzergâhında yer aldı. Gemilerin yapımı ve bakımında, nakliye ve ulaştırmada Rodos Limanı ve gemileri kullanıldı. Yine Kıbrıs ve Girit seferlerinin deniz üssü konumunda ve asker sevkiyatının indirme bindirme yeri olarak kullanılması Osmanlı için vazgeçilmesi zor bir hale gelmesini sağladı. Diğer taraftan çalışmanın da ana konusunu teşkil eden zahire ticaretinin güvenliğinden birinci derecede rol oynadı. Mısır'dan gelen zahirenin İstanbul'a güvenli bir şekilde ulaştırma görevi adaya aitti. Mısır zahiresi Osmanlı'nın ihtiyat zahirelerinin başında gelmekteydi ve Tersane-i Amire ambarlarında saklanmaktaydı. Olası bir savaş veyahut kıtlık durumunda Akdeniz zahiresi bir nevi kurtarıcı durumuna geçebilmekteydi. Yine Kıbrıs'tan şeker ve tuz Rodos vasıtasıyla İstanbul'a gönderilmekteydi. Bu şekilde Rodos, İstanbul ve savaşların iâşe sıkıntısının giderilmesinde devletin Akdeniz'deki üssü konumundaydı. Ancak ada İstanbul zahiresi mevzu bahis olduğunda bolluk içindeyken kendi iâşesinin sağlanmasında üretimin düşük olduğu, iklim şartlarının değişkenlik gösterdiği veya kaçakçılık gibi nedenlerden dolayı darlık çekmekteydi. Bu durumda Rodos iâşesini çoğunlukla Akdeniz'in Anadolu sahillerinden, çevre adalardan sağlamak durumundaydı. Hatta bazı dönemlerde uzak sayılabilecek Karadeniz ve Boğdan'dan da zahire sevkiyatı yapılmaktaydı.

Bu şekilde Rodos'ta iki türlü zahire ticaretinin varlığından söz etmek mümkündür. Nitekim İstanbul'un "mide kent" olması ve sayılan nedenler dolayısıyla Mısır zahiresinin kesintisiz bir şekilde buraya akması Rodos'un midesi için diğer yerlerden gelecek zahireye gebe durumda bırakmaktaydı. Bu minvalde Akdeniz'de Osmanlı iâşe organizasyonunun güzel bir örneğini Rodos oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rodos, Akdeniz, Mısır, İstanbul, Zahire.

ABSTRACT

For the Ottoman Empire, Rhodes had two meanings including a political and an economic one. Politically, the island assumed the position of an outpost in the Mediterranean and was situated on the passage route of the Navy. The port and ships of Rhodes were used for shipbuilding, maintenance and transportation. The fact that it was used as a marine base and an embarkation and disembarkation point for the Cyprian and Cretan campaigns also made it essential for the Ottomans. Additionally, it played a leading role for the security of the grain trade, which is the main theme of the present study. The island was responsible for securing the transportation of the grain coming from Egypt to Istanbul. The grain of Egypt was the leading one among the reserve grains of the Ottoman Empire and it was stored in the warehouses of the Imperial Arsenal. In case of a famine or warfare, the Mediterranean grain could be a rescue. Cyprian sugar and salt were also transported to Istanbul through Rhodes. Thus, Rhodes was the Empire's Mediterranean base for providing food for Istanbul and for wars. However, although the island was plentiful when the grain for Istanbul was of concern, it was in dire straits regarding its own food need due to reasons like low production, variability of climatic conditions, and smuggling. Therefore, the island had to meet its need for food mostly from the Anatolian coasts of the Mediterranean and surrounding islands. In fact, grain transportation from far places like the Black Sea and Moldavia was also done in some periods.

Thus, it is possible to mention two types of grain trade for Rhodes. Due to the fact that Istanbul was the "stomach city" and other reasons given, the Egyptian grain was flowing to here uninterruptedly and this made Rhodes dependent on the grain from other places for its own stomach. In this sense, Rhodes was a good example of the Ottoman organisation of food provisioning in the Mediterranean.

Keywords: Rhodes, Mediterranean, Egypt, Istanbul, Grain.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
1. 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Akdeniz’de Hâkimiyet.....	1
2. Osmanlı Devleti’nin İaşe Organizasyonu ve Akdeniz’de Zahire Ticareti	5
3. Kaynaklar Hakkında.....	11
BİRİNCİ BÖLÜM	
RODOS ADASI’NIN FİZİKİ VE SİYASİ DURUMU	
1. Rodos Adasının Coğrafi Durumu.....	14
2. Adanın Tarihi	19
2.1. Osmanlı Hâkimiyetinden Önce	19
2.2. Osmanlı Hâkimiyetinde.....	28
İKİNCİ BÖLÜM	
AKDENİZ ZAHİRESİNİN İSTANBUL’A NAKLEDİLMESİNDE RODOS	
1. İstanbul’un İaşesinin Önemi.....	42
2. İstanbul’a Zahire Nakleden Yerler ve Zahire Cinsleri	46
2.1. Mısır Zahiresi	48
2.2. Kıbrıs Zahiresi.....	52
2.3. Rodos Zahiresi.....	55
3. Zahire Ticaretinin Güvenliğinde Rodos	57
4. Zahire Sevkiyatında Yaşanan Sıkıntılar	62
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
RODOS ADASI’NIN ZAHİRE İHTİYACININ TEMİNİ	
1. Akdeniz Adalarının Zahire İhtiyacının Karşlanması	66
2. Rodos’un Zahire İhtiyacının Karşlanması.....	69
2.1. Batı Anadolu’dan Yapılan Sevkiyatlar.....	69
2.2. Eğriboz, İmaret-i Amire, Karadeniz ve Akdeniz Kıyıları ve Boğdan’dan Yapılan Sevkiyatlar.....	78
SONUÇ	86
KAYNAKÇA.....	88
EKLER.....	100

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
ç.	Çeviren
A.DVN.MHM.d.	Divan-ı Hümayun Mühimme Defterleri
e.	Editör
h.	Hazırlayan
İA	İslam Ansiklopedisi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
OTAM	Ankara Üniversitesi Osmanlı Araştırma ve Uygulama Merkezi
s.	Sayfa
S.	Sayı
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TTK	Türk Tarih Kurumu
vd.	Ve diğerler

GİRİŞ

1. 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Akdeniz’de Hâkimiyet

İstanbul’un fethinden sonra bir imparatorluğa dönüşmeye başlayan Osmanlı Devleti, 16. Yüzyılda Asya, Avrupa ve Afrika topraklarını hâkimiyeti altına alarak büyük sınırlara ulaşmıştır. Batıda, doğuda ve Akdeniz’de kazanılan zaferler Osmanlı Devleti’ni bir dünya gücü haline getirmiştir. 16. Yüzyılın sonlarında muazzam sınırlara ulaşan Osmanlı Devleti’ni Halil İnalçık “1596’ya kadar dünyada, Osmanlıları bir biçimde ilgilendirmeyen uluslararası tek bir politik sorun olmamıştır.”¹ demek suretiyle tanımlamıştır.

Bu minvalde fetih politikalarında denizlere de önem veren Osmanlı için Akdeniz, siyasi, iktisadi ve diplomatik oyunların oynandığı bir ticaret mahali idi. Akdeniz’de ticaretin ana konusu ise hububatı. Akdeniz’in doğusu, batısı ve Ege’deki ada-sahil bölgesinden elde edilen hububat, gemilerin denize indirilmesinde diplomatik protestolara ve askeri sefer stratejilerinin belirlenmesine neden olmaktaydı. Dolayısıyla hububat, ticareti ve fetih politikasını belirliyordu². Nitekim Osmanlı Devleti’nin bölgeye ilgisi ise çok erken zamanlarda başladı. Akdeniz, tarih boyunca birçok medeniyete ve devlete ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Akdeniz coğrafyası her dönemde komşu devletler arasında siyasi, kültürel ve ekonomik ilişkilerin yaşandığı ve hakimiyeti için mücadelelerin yapıldığı bir saha olmuştur. Deniz taşımacılığı ve deniz ticaretinin yanı sıra doğudan Avrupa’ya uzanan ticaretin bir bölümünün Akdeniz limanları vasıtasıyla yapılması, devletleri Akdeniz’in mutlak hakimi olması yönünde girişimlere itmiştir. Hal böyle olunca Akdeniz için birçok adlandırma yapılmıştır. Avrupalılar Akdeniz için, karalar arasındaki deniz, manasına gelen

¹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 40.

² Palmira Brummet, *Osmanlı Deniz Gücü*, Çev. H. Nazlı Pişkin, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 186.

Mer Mediterranee, Mediterraneen Sea veya *Mittelmeer* kelimesini kullanmışlardır³. Arap ve Müslüman tarihçiler de genellikle Akdeniz'i *Bahrü'r-Rum, Bahrü'ş-Şam* veya aynı manalara gelen *Bahr-i Mutavassıt* ismiyle tesmiye etmişlerdir⁴. Bunların dışında Akdeniz kıyısında yer alan kara parçaları dolayısıyla *Bahrü'l- Endelüs, Bahrü'l-Mağrib, Bahrü'l-İfrikıyye, Bahrü'l-İskenderiyye, Bahrü'l-Kostantiniyye* ve *Bahrü'l-Efrenç* gibi isimlerle de anılmıştır. Osmanlı tarihçileri de Akdeniz için Bahr-i Rum'un yanında Karadeniz'in zıttı olarak *Bahr-i Ebyaz* ve daha yaygın olarak *Bahr-i Sefid* veya *Derya-yı Sefid* gibi ifadeler kullanmışlardır. Bu sebeple Osmanlıların Akdeniz'e açılan donanmasına *Donanma-i Bahr-i Sefid*, Kaptanpaşa Eyaletine de *Cezayir-i Bahr-i Sefid* adı verilmiştir⁵.

Osmanlı Devleti'nin denizlerde hakimiyet kurma adına ilk faaliyetler Yıldırım Bayezid zamanında olmuştur. 1390 yılında Gelibolu'da Saruca Paşa nezaretinde ilk büyük Osmanlı tersanesinin yapımına başlanmıştır. Bu dönemde yapılan Gelibolu Tersanesi ve burada oluşturulan donanma, Osmanlı Devleti'nin ilerleyen dönemlerdeki deniz savaşlarında başarılı sonuçlar elde etmesini sağlamıştır⁶. Çelebi Mehmet ve II. Murad dönemlerinde Cenevizlerin yardımıyla donanma daha da güçlenmiştir. Ancak Osmanlı donanması üstün bir muharip güç olmaktan çok akın ve koruma donanması olarak kalmıştır⁷.

Kuruluş devrinde muhafaza ve akın yapmakla yetinen Osmanlı donanması I. Mehmed döneminde uzak diyarlara seferler gerçekleştirebilen bir donanma haline gelmiştir. Nitekim 1479 yılında Gedik Ahmet Paşa komutasındaki donanma İtalya için sefer hazırlıklarına başlamıştır. İlk olarak Epir ve Arnavutluk üzerinde hakimiyetini

³ Besim Darkot, "Akdeniz", *İA*, C. 1, MEB Yayınları, İstanbul, 1978, s. 234.

⁴ Şemsettin Sami, *Kâmusu'l Âlam*, C. 1, Mihran Matbaası, İstanbul, 1311, s. 259.

⁵ İdris Bostan, "Akdeniz", *TDVİA*, C. 2, 1989, s. 231.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1984, s. 391-394.

⁷ İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s.16.

sağlamlaştıran Osmanlı Devleti Leukas ve Zenta' yı 28 Eylül 1479' da ele geçirdi⁸. Daha sonra Gedik Ahmet Paşa komutasındaki donanma Ağustos 1480'de Otranto Kalesi'ni fethetti⁹. Osmanlı donanmasındaki asıl büyük atılım II. Bayezid döneminde yaşanmıştır. Denizcilik alanında yapılan yenilikler tersanelerin sayısının ve niteliğinin artırılması ve Kemal Reis, Burak Reis gibi Türk korsanlarının Osmanlı donanmasına katılması Osmanlı Devleti'ni bir deniz imparatorluğu haline getirdi¹⁰. II. Bayezid'in Türk korsanlarını himayesine alarak güçlendirdiği Osmanlı donanmasının gelişimi I. Selim döneminde de devam etti. Nitekim I. Selim Mısır'ın fethinden sonra Memlük donanmasının komutanı Selman Reis'i Osmanlı himayesine aldı¹¹.

Kuruluş devrinden itibaren sürekli olarak donanmasını güçlendiren ve denizlerde fetihler gerçekleştiren Osmanlı Devleti, 16. Yüzyılın ilk çeyreği sona ererken yedi yüz gemilik bir donanmaya sahip oldu. Nitekim 1522'de üç yüzü harp, dört yüzü nakliye olmak üzere toplam yedi yüz gemiden müteşekkil büyük bir donanma Rodos Seferi'ne iştirak etti¹². Bu büyük donanma karşısında bir süre direnen Rodos Adası hariçten destek alamayınca 26 Aralık 1522'de teslim olmak zorunda kaldı¹³. II. Bayezid ve I. Selim dönemlerinde Türk korsanlarının Osmanlı donanmasına alınması, I. Süleyman döneminde de devam etti. Nitekim Cezayir taraflarında korsanlık yapan Barboros Hayrettin 6 Nisan 1534 yılında Osmanlı hizmetine alınmak için İstanbul'a çağırıldı. Daha sonra Kemankeş Ahmet Paşa'nın yerine Kaptan-ı Deryalığa atandı. Barboros Hayrettin Paşa Kaptan-ı Deryalığa geldikten kısa bir süre sonra İtalya ve Venedik adalarına akınlar düzenledi. Bu

⁸ Kostantinos Giakoumis, "Osmanlıların Otranto ve Apolia Seferi (1480-1481)", *Türkler*, C.9, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.691

⁹ Katip Çelebi, *Tihfatü'l Kibar Fİ Efsari'l Bihar*, h. Orhan Şaik Gökyay, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980, s.24

¹⁰ PalmiraBurummet, *Osmanlı Deniz Gücü*, ç. H. Nazlı Pişkin, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 135.

¹¹İsmanil Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, s. 285.

¹²Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, Çev. Harid Fedai, TTK Yayınları , Ankara, 2013, s. 125.

¹³İsmanil Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, s. 302.

akınlar neticesinde Paros, Anti Paros, Skyros, Egina, Naksos, Andros, Scarpanthos ve Kasos adaları ile Girit açıklarındaki adacıklardan toplam yirmi sekiz ada ve iki kaleyi Osmanlı idaresine kattı. Böylelikle Sakız, Kıbrıs ve Girit'in dışında Venedik'in Doğu Akdeniz ve Ege'deki hakimiyetine son verilerek deniz yollarının emniyeti sağlanmış oldu¹⁴.

Deniz yollarının güvenliğinin sağlanması için Anadolu kıyılarındaki ve Akdeniz'deki adaların tamamen kontrol altına alınması gerekti. Kuruluş devrinden itibaren Ege adalarının birer birer fethedilmesi ile birlikte Akdeniz artık bir Türk gölü özelliğine kavuştu. Ancak hala Venedik hakimiyeti altında bulunan Kıbrıs'ın fethedilmemesi, Mısır'a giden hacı ve tüccar gemilerinin korsanlar tarafından rahatsız edilmesine neden oluyordu. Nitekim İstanbul'dan Mısır'a gitmekte olan, Mısır Defterdarı'nın da bulunduğu birkaç gemi korsanlar tarafından yağma edildi. Bir süre sonra bu korsanların Kıbrıs Adası'ndan olduğu anlaşılınca Kıbrıs üzerine sefer düzenlendi¹⁵. İlk olarak Lala Mustafa Paşa 9 Eylül 1570'de Lefkoşa Kalesini ele geçirdi. Lefkoşa Kalesi'nin alınmasından sonra Osmanlı kuvvetleri Magosa'ya yöneldi. 31 Temmuz 1571'e kadar devam eden savaşta Lemsos Burcu'nun Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi Venedik'i teslim olmaya zorladı. Bunun sonucunda 4 Ağustos 1571'de kale komutanı Bragadino beş maddelik anlaşmayı imzalayarak kaleyi Osmanlıya teslim etti¹⁶. Son büyük Akdeniz adası olan Kıbrıs'ın fethi ile Akdeniz bir Türk gölü haline gelmekle beraber, Akdeniz-İstanbul ticaretinin de güvenliği büyük ölçüde sağlanmış oldu.

¹⁴ Şerafettin Turan, "Barboros Hayrettin Paşa", TDVIA, C. 5, 1992, s. 66.

¹⁵ Katip Çelebi, *Tihfatü'l Kibar Fî Efsari'l Bihar*, s. 128.

¹⁶ Recep Dünder, "Kıbrıs'ın Fethi", *Türkler*, C.9, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 1226-1231.

2. Osmanlı Devleti'nin İaşe Organizasyonu ve Akdeniz'de Zahire Ticareti

Osmanlı Devleti için ekonomik faaliyetlerin amacı, İslam değerlerinin de etkisiyle, yoksul ve muhtaçları gözetmek, reayanın refahının arttırarak cemaat yaşantısını iyileştirmektir. Çağdaş sistemlerde ekonomik faaliyetlerin amacı kar iken, İslam dininde bu faaliyetlerin asıl gayesi insanların refah düzeyinin artırılmasıdır. İslami değerlerin yanı sıra politik sebepler de bu ekonomik faaliyetlerin amacına etki etmektedir. İslam kentlerinde ekmek yüzünden çıkan ayaklanmaların görülmesi, Osmanlı sultanlarını, temel ihtiyaç maddelerindeki darlığı önlemeye ve bir bolluk ekonomisi yaratmaya mecbur bırakmıştır¹⁷.

Osmanlı Devleti, dini ve politik sebepler dolayısıyla iktisadi faaliyetlerinde iaşeci¹⁸ bir politika izlemek zorunda kalmıştır. İktisadi faaliyetlerin amacı üretici ve tüketici açısından farklıdır. Üreticiler ürününü mümkün olduğunca ucuza mal etmeye ve mümkün olduğu kadar pahalı satmaya çalışmaktadır. Tüketici için ise bu durum tam tersi olup, istediği ürünü mümkün mertebe, ucuz, kaliteli ve bol miktarda bulmayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan Osmanlı Devleti, iktisadi faaliyetlere tüketici açısından bakan, ülke içerisinde mal ve hizmetlerin bol ve ucuz olmasını amaç edinen iaşeci (provizyonist) bir politika takip etmiştir¹⁹. Yani üretim ve kar bir amaç değil, refahı arttırmak için bir araçtır²⁰.

İktisadi açıdan böyle bir politika takip edilmesinin temel sebebi ise ilkel yöntemlerle yapılan tarımdan alınan verimin düşük olmasıdır. Öyle ki 15. Yüzyıldan 18. Yüzyıla kadar atılan tohum başına alınan verim 1'e 5 oranındadır. Bir sonraki ekim için

¹⁷ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi: 1300-1600*, C. 1, Çev. Halil Berktaş, Eren Yayınları, İstanbul, 2009, s. 83-84.

¹⁸İaşe, kelime anlamı olarak "Yaşama, geçindirme" manalarına gelmektedir. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki*, s. 127.

¹⁹Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s. 56.

²⁰ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi: 1300-1600*, s. 83.

tohumluğun ayrılmasıyla bu oran daha da aşağılara inmektedir²¹. Akdeniz iklimine dahil olan ülkelerde yağışların az olması ve ilkel tarım yöntemleri toprağın verimini düşürmekteydi. Bu yüzden toprağın nadasa bırakılması veya başka bitkiler ile toprağın dinlendirilmesi gerekiyordu. Bu da bir yıl içerisinde ekilebilir alanların önemli miktarda azalması anlamına geliyordu²². Tarım yöntemlerinin ilkel ve yağmurun az oluşunun yanı sıra diğer coğrafi etkenler de üretimi etkilemektedir. Kimi zaman yaşanan su baskınları tohumların çürümesine neden olduğu gibi ani ısı değişimleri de ürünlerin, özellikle de temel besin maddesi olan buğdayın, olgunlaşmadan kurummasına neden olmaktadır. Ekilebilir alanların darlığı da göz önüne alındığında Akdeniz bölgesi her daim açlık sınırında kalmaktadır²³.

Osmanlı Devleti'nde tarım, orta büyüklükteki aile işletmeleri tarafından yapılmaktaydı. Toprağın verimine göre bir aileye 60 ila 150 dönüm arasında bir arazi tahsis edilirdi. Bu araziden elde edilen ürünün başlıca tüketim yeri bağlı bulunduğu kaza merkezi idi. Kazanın ihtiyaçları karşılandıktan sonra arta kalan ürün sarayın, ordunun ve imparatorluk başkentinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere İstanbul'a sevk edilirdi. Buranın da ihtiyaçları karşılandıktan sonra kalan ürün imparatorluğun diğer şehirlerine gönderilirdi²⁴. Bu hiyerarşik sıralamanın dışında, izin almadan, ürünün harice ve hatta imparatorluk dahilinde başka bir vilayet veya kazaya satılmasına müsaade edilmemekteydi²⁵. Zahirinin dışarıya veya imparatorluk dahilinde başka bir kazaya satılması, ordunun ve zahiresini tamamıyla dışardan temin eden şehirlerin iâşesinin sağlanmasında aksaklıkların

²¹Fernand Braudel, *Maddi Uygarlık: Ekonomik Hayatın Yapıları*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 2017, s. 108.

²²Eftal Şükrü Batmaz, "15. Ve 16. Yüzyıl Sancak Kanunnamelerine Göre Osmanlı Devleti'nde Tahıl Üretimi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 23, S. 36, Ankara, 2004, s. 36.

²³Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C.1 s. 157.

²⁴Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, s. 57.

²⁵Lütfi Güçer "16. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 13, S. 1-4, İstanbul, 1951-52, s. 81.

yaşanmasına neden olabilmekteydi. Zahirinin kaza dışına çıkarılması üretim yerinde zahire kıtlığına sebep olabileceği gibi, hububat satışları üzerinden alınacak olan verginin tahsilini zorlaştırabilmekteydi. Bu bakımdan devlet, hububatın sadece kaza dahilinde dolaşımına serbestlik tanımış, dışarıya çıkışına ise sadece müsaadesiyle izin vermişti²⁶.

İslam devletlerinde pazarda vurgunculuğa ve spekülasyona karşı halkın çıkarlarını korumak için hisba adı altında bir takım kurallar konmuştur. Buna göre kadı ve onun atadığı muhtesip, fiyat saptama ve kontrolü ile her hangi bir spekülasyona mani olmaya çalışmaktaydı. Bölgeler arası ticarete hisba kuralları uygulanmamakla beraber bazı ürünlerin ticaretinde sıkı bir devlet kontrolü uygulanıyordu. Bu devlet kontrolüyle, halkın temel besin kaynağı olan tahılın spekülatif bir kazanç kaynağı olmasının önüne geçilmeye çalışılıyordu²⁷. Bu bakımdan şehirlerin, özellikle de İstanbul'un, günlük ekmeğini temin etmek, kıtlık zamanları için hazırlık yapmak, fiyatları orta halde tutmak ve halkın temel besin kaynaklarında spekülasyona mani olmak Osmanlı Devleti için önemli bir mesele olarak görülmüştür²⁸.

Halkın ve özellikle de yönetim merkezlerini ekmeksiz bırakmamak tarih boyunca bütün devletlerin en başta gelen görevi ve uğraşı olmuştur²⁹. Hiç şüphesiz önde gelen bu yönetim merkezlerinden birisi de İstanbul'dur. Osmanlı Devleti 16. Yüzyıl sonlarına doğru yarım milyona ulaşan İstanbul nüfusunu besleyebilmek için bazı tedbirler almıştır. Bunun için ilk olarak temel besin maddesi olan hububatın serbest ticareti kısıtlanmış

²⁶Lütfi Güçer “ 16. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar”, s. 82.

²⁷Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011, s. 267.

²⁸ Lütfi Güçer, “ 18. Yüzyılın Ortalarında İstanbul'un İlaşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 11, S. 1-4, İstanbul, 1949, s. 397.

²⁹Eftal Şükrü Batmaz, “15. Ve 16. Yüzyıl Sancak Kanunnamelerine Göre Osmanlı Devleti'nde Tahıl Üretimi”, s. 37.

ve ihracı yasaklanmıştır. Hububat ticareti yalnızca devletin müsaade ettiği kişiler tarafından yapılabilmektedir³⁰.

İmparatorluk içerisinde hububat ticareti yapmak isteyen tüccar öncelikle bu dileğini merkeze bildirmesi lazımdı. Bunun için ilk olarak İstanbul muhtesibine müracaat edilir, muhtesip de tüccarın dileğini Divana arz ederdi. Divanın bu dileği olumlu karşılması halinde tüccara taşıma müsaadesi verilirdi³¹. Bu müsaadeyi aldığına dair tüccara bir temessük verilirdi. Tüccar bu temessük ile getireceği malın cinsi, miktarı ve teslim tarihini taahhüt ederdi³². Osmanlı Devleti'nde zahire ticaretiyle meşgul olan özel sermaye sahipleri kapan tüccarlarıydı. Bunlar, devletten aldıkları izin ile şehrin ihtiyaç duyduğu buğday, arpa, pirinç, yağ, bal ve peynir gibi zahirenin ticaretini yapmaktaydılar. Yağ, bal ve peynir gibi ürünlerin ticareti yağ ve bal kapanı tüccarlarının, pirinç, arpa, buğday gibi hububat cinsi zahirenin ticareti un kapanı tüccarlarının elindeydi. İstanbul'un hububat cinsi zahiresinin büyük bir bölümü bu un kapanı tüccarı tarafından temin edilirdi³³.

İstanbul'un günlük ihtiyacının karşılanmasında Osmanlı Devleti kapan tüccarlarına destek ve teşvik yardımı yapıyordu. Bunun yanı sıra şehrin iaşesinin sağlanmasında sınırlı da olsa devletin bir payı bulunuyordu. Saray ve ordu için temin edilen iaşe devletin kiraladığı gemiler vasıtasıyla İstanbul'a getirilirdi³⁴. Devlet, saray ve ordunun iaşesinin yanı sıra şehrin ihtiyaçlarının karşılanması için zahire mübaaya ederek ambarlarda saklıyordu. Bunun için de Karadeniz ve Tuna sahillerinden temin edilen hububata oranla

³⁰Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, s. 280.

³¹Lütfi Güçer "16. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabii Olduğu Kayıtlar", s. 83.

³²Temessük, bir kişi veya bir şirket tarafından malın teslimi hususunda taahhütte bulunulduğunda taahhütte bulunanlar tarafından malın cinsi, miktarı ve teslim tarihini gösteren resmi belgedir. Mübahat Kütükoğlu, "Temessük", *TDVİA*, C. 40, İstanbul, 2011, s. 314.

³³Salih Aynural, "Kapan", *TDVİA*, C. 24, İstanbul, 2001, s. 338.

³⁴Mehmet Demirtaş, "İstanbul Fırınlarnın Buğday ve Un İhtiyacının Karşılanmasında Görülen Usulsüzlükler", *Osmanlı İstanbul'u II*, e. Feridun Emecen vd., İstanbul, 2014, s. 171.

daha dayanıklı olan Akdeniz hububatı tercih ediliyordu³⁵. Temin edilen hububat, Öküz Limanı'ndaki ambar ve Tersane-i Âmire ambarına naklediliyordu. Kışın hava koşulları dolayısıyla kapan tüccarlarının ticaret yapamaması veya bir kıtlık hasıl olması durumunda bu ambarlardaki ürünler İstanbul halkına ve fırıncı esnafına dağıtılıyordu³⁶.

Akdeniz hububatı denilince akla ilk gelen yer kuşkusuz Mısır'dır. Akdeniz çevresinde hemen her yerde yetiştirilmekle birlikte, Nil taşkınlarının da etkisiyle Mısır'da buğday ekimine uygun bir iklim bulunmaktadır³⁷. Mısır, Braudel'in ifadesiyle, "*tıpkı Tuna gibi denize pirinç, bakla ve bezelye ile karışık muazzam miktarda buğday akıtmaktadır*"³⁸. Öyle ki 1554 yılında Mısır'dan İstanbul'a altı yüz bin *ribebe*³⁹tutarında buğday, arpa ve bakla gönderilmiştir⁴⁰. Mısır'da buğdayın haricinde pirinç, şeker kamışı, mercimek, nohut vb. hububat ürünlerinin üretimi yapılıyordu. Bu ürünler öncelik İstanbul olmak üzere tüm Osmanlı memleketine gönderilmekteydi. Hububat ürünlerinin yanı sıra kahve, zencefil, biber gibi baharat türleri Mısır'dan İstanbul'a gönderilen ürünler arasında yer alıyordu⁴¹.

Osmanlı Devleti'nin tahıl tedarik ettiği bölgelerden birisi de Batı Anadolu'dur. 1575-1578 yılları arasında Batı Anadolu kıyılarından zahire satın almak için izni bulunan gemi sayısı otuzu bulmaktaydı. Bu gemilerin altısı Marmara adalarındaki Rumlara, geri kalanı da İstanbul, İzmir, Midilli ve Karadenizli Türk gemicilere aitti. En büyük gemi iki

³⁵ Salih Aynural, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları: Zahire Ticareti (1740-1840)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 13.

³⁶ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İlaşesi", *Osmanlı İstanbul'u II*, e. Feridun Emecen vd., İstanbul, 2014, s. 120-123.

³⁷ Fernand Braudel, *Maddi Uygarlık: Ekonomik Hayatın Yapıları*, s. 97.

³⁸ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. 1, s. 390.

³⁹ Ribebe veya idreb. Hububat ölçümünde kullanılan Farsça kökenli eski bir hacim ölçüsüdür. 1 İskenderiye idrebi ortalama 136 kg'a denk gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "İdreb", *TDVİA*, C. 22, 2000, s. 440-442.

⁴⁰ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. 1, s. 393.

⁴¹ Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Mısır", *TDVİA*, C. 29, 2004, s. 567, ⁴¹Lütfi Güçer "16. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar", s. 87.

yüz müd⁴², en küçüğü ise otuz müd zahire taşıma kapasitesine sahipti. Bunların zahire satın aldığı bölgeler arasında Çandarlı, Bergama, Edremid, Ayazmend, Akhisar, Tırhala, Tire Manisa, Menemen, Güzelhisar, Soma, Gelenbe, Gördek, Ayasuluk, Balat ve Muğla bulunuyordu. 1575-76 yıllarında İstanbul'da yaşanan kıtlık dolayısıyla imparatorluğun birçok bölgesinden olduğu gibi Aydın, Saruhan ve Mentеше yörelerinden de zahire talep edilmiş, İstanbul zahiresi için buğday ve arpanın yanı sıra yulaf, nohut ve darı da istenmiştir⁴³.

Batı Anadolu kıyıları başkentin meyve ihtiyacını da karşılıyordu. Aydın, Mentеше ve Saruhan bölgelerinden İstanbul'a bol miktarda kızıl üzüm, kara üzüm, zerdali kuruları, nar kurusu, incir, badem ve armut yollanıyordu. Kızıl üzüm ve siyah üzüm bu bölgelerden istenilen ürünlerin başında gelmekteydi⁴⁴. İzmir, bu üzümlerin istendiği önemli şehirlerden birisiydi. Nitekim, 17 Eylül 1593 tarihli İzmir kadısına gönderilen hükümde kızıl üzüm, siyah üzüm, incir, badem ve sair meyvenin İstanbul'a gönderilmesi isteniyordu⁴⁵. Ayrıca Midilli Adası, Foça, Menemen, Altınova ve Tuzla gibi Anadolu'nun batı kıyılarındaki şarap üreticilerine üzüm satışı da yasaklanıyordu. Bu bakımdan Ege'nin Anadolu kıyılarındaki bağlardan elde edilen üzüm ve bunlardan imal edilen pekmez ve turşular tümüyle İstanbul'un ihtiyacını karşılamaya ayrılmıştı⁴⁶.

Kıbrıs Adası da Akdeniz ticaretinde önemli bir yere sahipti. İpekli ve pamuklu kumaş, tütün, içki, ilaç ve boya yapımında kullanılan değerli bitkilerin ihracı yapılmaktaydı.

⁴² Bir müd ortalama 500 kg'a denk gelmekteydi. Bkz. Cengiz Kallek, "Müd", TDVİA, C. 31, 2006, s. 457-459.

⁴³ Feridun M. Emecen, "16. Asrın İkinci Yarısında İstanbul ve Sarayın İaşesi İçin Batı Anadolu'dan Yapılan Sevkiyat", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri*, 29 Mayıs – 1 Haziran, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1989, s. 201-203.

⁴⁴ Feridun M. Emecen, "16. Asrın İkinci Yarısında İstanbul ve Sarayın İaşesi İçin Batı Anadolu'dan Yapılan Sevkiyat", s. 207.

⁴⁵ Ahmet Refik, *Onbirinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1592 – 1688)*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 12.

⁴⁶ Suraiya Farooqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul, 2004, s. 101.

Bunlara ek olarak susam ve şeker adada bol miktarda üretilen ve satışı yapılan ürünler arasındaydı. Nitekim saray mutfağı için Kıbrıs'tan şeker gönderilmekteydi⁴⁷. Susam ve şekerin yanı sıra Kıbrıs önemli bir tuz üreyim bölgesiydi ki, tuzlalardan elde ettiği gelir yıllık yüz bin akçeydi⁴⁸. Üretilen bu tuzların en büyük alıcısı yine İstanbul idi⁴⁹. Rodos bağlantısı olan bölgelerden gelen zahire II. bölümde örnekleriyle anlatılacaktır.

3. Kaynaklar Hakkında

Çalışma konumuzun temel kaynağı Mühimme Defterleri olmuştur. Mühimme Defterleri Divân-ı Hümâyûn'dan çıkan kararların yazıya geçirildiği arşiv vesikalarıdır. Bu bağlamda 1553-1595 arasını ihtiva eden 1. ve 73. Mühimme Defterleri arasındaki defterler tarandı. Konumuzla alakalı olan bütün hükümler tespit edilip transkripsiyonu yapıldı. Daha sonradan tespit etmiş olduğumuz hükümler özetlenerek çalışmada kullanıldı. Okunup emin olunmayan kelimelerin yanına (?) konuldu. Okunamayan kelimeler ise (...) ile gösterildi.

Çalışmamızda temel başvuru kaynağımız Mühimme Defterleridir. Divân-ı Hümâyûn'da alınan siyasi, askeri ve iktisadi kararlar bu defterlere kaydedilmektedir. 17. yüzyılın ortalarına kadar alınan tüm kararlar Mühimmelere kaydedilirken, yüzyılın ortasından itibaren farklı defter türlerinin ortaya çıkmasıyla Mühimmelere yalnızca devlet işleriyle alakalı kararlar kaydedilmeye başlandı. Çalıştığımız dönemde defter kataloğunun kısıtlı olması başvuru kaynaklarımızı Mühimme Defterleri ile sınırlandırdı. İncelediğimiz defterlerde konumuzla alakalı yüzün üzerinde hükme rastladık. Ancak bu hükümlerin konumuzla alakalı yeterince ayrıntılı bilgiler vermemesi ve hükümlerin birbirini tekrar etmesi sağlıklı yorumlar yapmamızı oldukça zorlaştırdı.

⁴⁷ Kemal Çiçek, "Kıbrıs", TDVİA, C. 25, 2002, s. 378.

⁴⁸ Lütfi Güçer, "15-17. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tuz İhisarı ve Tuzlaların İşletmesi", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 23, S. 1-2, 1963, s. 130.

⁴⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 28, 257.

Bu eksiklik çağdaş ve güncel kaynaklarla giderilmeye çalışıldı. Bu bağlamda Ziver Bey'in 1895'te yazdığı *Rodos Tarihi*⁵⁰ adlı kitabı, adanın Osmanlı öncesi tarihine ve Osmanlılar tarafından ele geçirildiği döneme ışık tutmuştur. Yine Hafız Arif Efendi'nin *Rodos Ceziresi Hakkında Malumat-ı Muhtasara*'sı adanın fiziki ve sosyal durumu hakkında değerli bilgiler vermiştir⁵¹.

Bunlara ek olarak Fernand Braudel'in *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, adlı eseri Akdeniz coğrafyası ve Rodos'un Akdeniz'deki konumunu aydınlatıcı bilgiler vermektedir⁵². Nitekim Braudel'in Rodos için ifade ettiği "Ege adalarının amiri" sıfatı kaynaklarımızca da teyit edilmiştir. Halil İnalçık⁵³ ve Lütfi Güçer'in⁵⁴ iaşe ile ilgili tespitlerinin ve yorumlarının yer aldığı eserleri çalışmada sıklıkla kullanılmıştır.

Rodos ile alakalı yapılan tezler de mevcuttur. Yapılan ilk çalışma Savaş Songur'un *16. Yüzyılda Rodos Adası ve Akdeniz'deki Önemi*⁵⁵ adlı yüksek lisans tezidir. Yazar 16. yüzyıl Rodos'unu idari, askeri ve iktisadi açıdan ele almıştır. İki çalışma ise Ali Fuat Öreñç'in 19. yüzyıl Rodos'unu ele aldığı *Yakın Dönem Tarihimize Rodos Adası*⁵⁶ adlı doktora tezidir. Bir diğer çalışma Uğur Ünen'in *18. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Rodos Adası* adlı yüksek lisans tezidir. Bu üç çalışma farklı yüzyıllarda Rodos Adası'nın idari, siyasi, iktisadi ve demografik yapısını ele almaktadır. Ancak adanın iaşesinin temini

⁵⁰Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, Çev. Harid Fedai, TTK Yayınları , Ankara, 2013

⁵¹Hafız Arif Efendi, *Rodos Ceziresi Hakkında Malumat-ı Muhtasara*, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, 1294.

⁵²Fernand Braudel, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, İstanbul, 1989

⁵³Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, ; Halil İnalçık, "İaşe – Osmanlı Dönemi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, Kültür Bakanlığı – Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s. 116-119.

⁵⁴Lütfi Güçer " 16. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 13, S. 1-4, İstanbul, 1951-52, s. 79-98; Lütfi Güçer, " 18. Yüzyılın Ortalarında İstanbul'un İaşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi", s. 398-410.

⁵⁵Savaş Songur, *16. Yüzyılda Rodos Adası ve Akdeniz'deki Önemi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.

⁵⁶ Ali Fuat Öreñç, *Yakın Dönem Tarihimize Rodos Adası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001.

hakkında ayrıntılı bilgiler yer almamaktadır. Buna ek olarak Akdeniz-İstanbul zahire ticaretinde adanın rolü hakkında verilen bilgiler sınırlıdır. Zira Rodos, zahire ticaretinde kontrol görevinin yanı sıra faal bir şekilde bu ticaretin içinde yer almaktadır. Çalışma konumuz tespit edilen bu boşlukları doldurmayı amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

RODOS ADASI'NIN FİZİKİ VE SİYASİ DURUMU

1. Rodos Adasının Coğrafi Durumu

Yunanistan'ın dördüncü büyük adası olan Rodos, Yunanca'da Rhodos, İtalyanca'da Rodi, Türkçe'de Rodos (Rados) şeklinde telaffuz edilmektedir. Bir bölümü dağlık ve ağaçlık olmasına karşın verimli topraklara sahiptir. Ada, Atina'ya 400 km. uzaklıkta olup Marmaris'e 50, Bozburun yarımadasına ise 19 km. mesafededir⁵⁷. Kuzeydoğu-güneybatı istikametinde bir vaziyette bulunan Rodos Adası, 35 derece 52 dakika ile 36 derece 27 dakika kuzey paralelleri ve 25 derece 23 dakika ile 25 derece 26 dakika doğu meridyenleri arasında yer almaktadır⁵⁸. 21 mil genişliğine ve 56 mil uzunluğuna sahiptir⁵⁹. Adanın çevresinin uzunluğu 160 mildir⁶⁰. Bu özelliği ile Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaleti içerisinde Kıbrıs ve Midilli'den sonra en büyük üçüncü ada konumundadır⁶¹.

Rodos Adası tarih boyunca birçok devletin hakimiyeti altına girmiştir. Hal böyle olunca adaya verilen isimler de bir hayli fazladır. Bunlar arasında Güneş Muhibbesi Helioussa, Rüzgar Adası Aeria, Yılanlı Ada Ophioussa, Sarmaşık Corymbia, Sehhar ve Bahtiyar gibi isimler sayılabilir. Rodos isminin batı dilleri ve eski Yunancada gül manasına gelen "rod" kelimesinden türetildiği rivayet edilmektedir. Ancak "rod" kelimesi Fenike dilinde yılan manasına gelmektedir. Hatta Fenikelilerin Yılan Adası manasına gelen "Cezîrâd Rod" dedikleri bilinmektedir. Bir rivayete göre de Lindos şehri temellerinde

⁵⁷Machiel Kiel, "Rodos", *TDVİA*, C.35, İstanbul, 2008, s. 155.

⁵⁸Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, , s. 9.

⁵⁹ Hafız Arif Efendi, *Rodos Ceziresi Hakkında Malumat-ı Muhtasara*, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, 1294, s. 2.

⁶⁰ Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye*, h. Yavuz Senemoğlu, Tercüman Yayınları, 1973, s.221.

⁶¹ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lügatı*, C.2, Umur Bey Matbaası, İstanbul, 1314, s. 410.

tunçtan yapılmış bir gül goncasının bulunmasından dolayı adaya Rodos ismi verilmiştir. Güneş tanrısı Apollon ile özleştirilen zakkum ağacının, adada bol miktarda bulunmasına mebni olarak “*Rodafini*” kelimesinin Yunanca’da değiştirilerek “Rodos” olarak adlandırıldığı da bir diğer rivayettir⁶².

Adanın ismi hakkında bir görüş de, deniz tanrısı Poseidon’un kızı Rhodes’e ithafen “Rodos” isminin verildiği yönündedir. Bununla beraber adaya, ilk sakinleri olduğu düşünülen Telchinoi kavmine ithafen Telchinis ya da Makaria da denilmiştir⁶³. Zikredilen bu isimlerin tümü adanın birer sıfatı niteliğinde olup asıl adı “Rodos”tur. Adanın Osmanlılar tarafından fethinden sonra isminin değiştirilmesine lüzum görülmemiş, yine aynı isim kullanılmaya devam edilmiştir. Fransız ve İngilizler “Rod”, İtalyanlar “Rodi” adını kullanırken genel anlamda “Rodos” ismini kullanılmıştır. Adanın ismi ve menşei hakkında anlatılanlar çok eski zamanlara dayandığından kesin ve net bilgiler bulunmamaktadır⁶⁴.

Ada üzerinde kuzeydoğudan güneybatıya doğru sıra dağlar bulunmaktadır. En yüksek noktası da bu sıra dağlar üzerinde bulunan 1.240 rakımlı Atairos tepesidir⁶⁵. Bunu sırayla Akramiti (824 m.) ve İlya (794 m.) tepeleri takip eder⁶⁶. Bu sıra dağlar arasında birçok nehir bulunsa da çoğu yalnız kışın akar yazın ise kurur⁶⁷. Bunun temelinde ise, tipik bir Akdeniz iklimine sahip olan Rodos Adası’nda ılık ve yağmurlu geçen kışlara karşın sıcak ve kurak geçen yazların olması muhtemeldir⁶⁸. Adada birçok nehir bulunmakla beraber başlıca nehri eski Rodosluların Fivos dedikleri Fiska Nehri’dir⁶⁹.

⁶²Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, s. 12-13.

⁶³ Besim Darkot, “Rodos”, *İA*, C.9, MEB Yayınları, İstanbul, 1964, s. 754.

⁶⁴ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lügatı* C. 2, s. 13.

⁶⁵Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, s. 9.

⁶⁶ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lügatı*, s. 410.

⁶⁷ Şemseddin Sami, *Kamus’ul Alam*, C.3, Mihran Matbaası, İstanbul, 1311, s. 2273.

⁶⁸ Besim Darkot, “Rodos”, s. 753.

⁶⁹ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniyenin Tarih ve Coğrafya Lügatı*, s. 410.

Adanın girinti çıkıntısı oldukça azdır. Bu da doğal liman bakımından yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Doğu ucunda bulunan Lindos köyünün önünde bir koy bulunsa da gemilerin bu koya yanaşması oldukça zordur⁷⁰. Kuzey ucunda özelliğiyle tesmiye edilmiş Kumburnu denilen kumluk bir bölge vardır. Bu bölgenin doğu tarafında Tersane Limanı mevcuttur. Bu liman aynı anda 50-60 gemi alabilecek kapasiteye sahiptir. Liman gemi inşaatında kullanıldığı için Rodos'a uğrayan gemiler limana giremez ancak limanın çıkışında demirleyebilirdi. Buranın doğu tarafında daha geniş bir liman daha vardır. Ancak burası tersane limanına oranla daha az korunaklı ve fırtınaya açık bir konumdadır⁷¹. Bunların dışında Arkadya veya Arkandia ve enkazına ulaşulamayan Göl isimindeki iki limanın daha varlığından bahsedilmektedir⁷².

Rodos, orman bakımından civarındaki adalara oranla daha iyi bir konumdadır. Adada dört büyük orman bulunmaktadır. Ormanlarında başlıca ağaçlar, karaçam, deli zeytin, koca yemiş ve cüzi miktarda palamuttur. Şehrin kuruluşundan beri gerek yakacak ve gerekse inşaat için yıllık büyük küçük beş bin adet ağaç kesilirdi⁷³.

Akdeniz'in toprakları verimli olsa da dengesiz hava koşulları, doğal afetler ve tuz sorunu üretim yapılan alanların daralmasına ve dolayısıyla üretimin düşmesine fazlasıyla etki eden faktörlerdendi. Bunun için toprağın sürekli işlenmesi ve korunması gerekmektedir. Gerekli tedbirler alınmadığı sürece toprak çölleşmeye başlıyor ve artık işlenemez duruma geliyordu. Bu bakımdan Rodos birçok Akdeniz ülkesinden daha iyi bir konumdaydı. 1900'lü yıllarda İtalyan topraklarının yüzde kırk altısı, İspanya'nın yüzde otuz dokuzu, Portekiz'in

⁷⁰ Şemseddin Sami, *Kamus'ul Alam*, s. 2273.

⁷¹ Hafız Arif Efendi, *Rodos Ceziresi Hakkında Malumat-ı Muhtasara*, s. 4-5.

⁷² Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, s. 17-18.

⁷³ Hafız Arif Efendi, *Rodos Ceziresi Hakkında Malumat-ı Muhtasara*, s. 7.

yüzde otuz dördü ve Yunanistan'ın yüzde on sekiz buçuğu işlenebiliyordu. Rodos için bu durum yüzde kırk iki civarındadır⁷⁴.

Akdeniz ikliminin etkisi ve toprağın nispeten verimliği adada ziraatın yapımına olanak sağlamıştır. Ancak yapılan bu ziraat kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek miktarda hububat ve meyve ile sınırlı kalmıştır⁷⁵. Başlıca üretilen zirai ürünler arasında buğday ve arpa gelmektedir. Burada üretilen hububat ürünleri çoğu zaman ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Bu bakımdan ada dışarıya bağımlı bir haldedir. Başlıca hububat temin edilen yerler Ege kıyıları ve Mısır topraklarıdır. Kıtık yaşandığı zamanlarda gerekirse korsanlık faaliyetleriyle de hububatın temini sağlanmıştır⁷⁶. Hububat açısından sıkıntı çekmesine karşın meyve ağaçları bakımından zengindir. Adada zeytin, portakal, limon, üzüm, nar, kayısı ve sair meyve ağaçları oldukça fazladır⁷⁷.

Rodos'u meşhur kılan özellikleri, adada bulunan şövalyeleri ve müstahkem yapısıyla Rodos Kalesi'dir. 17 yüzyılda adayı ziyaret eden Evliya Çelebi, Rodos kalesi hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Kale, hemen deniz kıyısında küfeki⁷⁸ taşlı bir yere yapılmış, beş köşeli oldukça heybetli ve sağlam bir yapıdır. Kalenin çevresi beş bin yedi yüz adımdır. Bu kale üzerinde dokuz tabya ve yirmi kule bulunmaktadır. Bütün duvarları top darbelerini hafifletmek için kaplumbağa gibi iç tarafa doğru eğri yapılmıştır. Bu duvarların enleri bazı yerlerde kırk ila altmış adım genişliğindedir⁷⁹. Ancak adanın bazı surlarının oldukça ince olduğu ve diğer kalelerden daha sarp olmadığı biliniyordu⁸⁰. Adaya yapılan bir

⁷⁴ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. 1, s. 157.

⁷⁵ Ali Cevad, *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lüğati*, s. 410-411.

⁷⁶ Nicolas Vatin, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar: Doğu Akdeniz'de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık*, Çev. Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004, s. 38.

⁷⁷ Şemseddin Sami, *Kamus'ul Alam*, s. 2273.

⁷⁸ Organik tortul taşı olan küfeki ortalama 2000 yıl kadar ayakta durabilmektedir.

⁷⁹ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2*, C.9, h. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 138.

⁸⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Rodos Şövalyeleri Hakkından Antalya Valisi Sultan Korkut'a Gönderilmiş Bir Mektub", *Bellekten*, C. 18, S. 71, 1954, s. 353.

saldırı anında bu kaleye sığınabiliyordu. Rodos Kalesi'nin haricinde adada başka kaleler de mevcuttu. Bunlardan birisi Rodos'un kırk kilometre kadar güneyinde Ferraclos Kalesi'dir. Osmanlı Devleti'nde Bayezid ve Cem arasındaki taht mücadeleleri sırasında Rodos'a sığınan Cem Sultan'ın oğlu Murat da burada ikamet etmiştir. Bu kalenin biraz daha güneyinde Lindos'da ve adanın doğu kıyısında Monolithos'da da birer şato bulunmaktadır⁸¹.

Adada yerleşim yeri olarak toplam kırk beş köy bulunmaktadır. Bunların en büyüğünde tahminen iki yüz, en küçüğünde yirmi veya otuz hane yaşamaktadır⁸². Rodos'un fethedilmesinden sonra şehrin surlarla çevrili bölgesinde ikamet eden Rumlar güvenlik dolayısıyla sur dışına yerleştirildi. Geriye sadece özel statüye sahip kırk beş hane bırakıldı. Şehirden çıkartılanların yerine askeri garnizon ve sivil Müslümanlar yerleştirildi. 1524 yılı tahririnde adada, beş yüz doksan bir Müslüman hane, ortalama üç bin Müslüman nüfus görünmektedir. 1592'de bu rakam beş bin altı yüze yükselmiştir⁸³. Müslümanların yanında yirmi bir Rum mahallesinde yüz yirmi altı, on yedi Yahudi mahallesinde de yüz otuz üç hane bulunmaktadır. Buna göre nüfusun yüzde altmış dokuzu Müslüman, yüzde on altısı Yahudi ve yüzde on beşi Rum'du⁸⁴.

Adadaki Rumlar, Yahudiler ve Türklerin meslekler arasında bir paylaşım yaptığı göze çarpılmaktadır. Kesin bir kaide olmasa da her milliyet bir meslek grubunu benimsemiştir. Örneğin Rumlar balıkçılık, ziraat ve çobanlıkla ilgileniyordu. Yahudiler ticaret ve sanayii ile ilgilenirken Türkler rençberlik, ziraat ve küçük sanatlarda meşgul oluyordu⁸⁵. Adanın bir diğer şehri Lindos da tabak, çini, tuğla gibi küçük sanayi mallarının

⁸¹ Nicolas Vatin, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar*, s. 14.

⁸² Hafız Arif Efendi, *Rodos Ceziresi Hakkında Malumat-ı Muhtasara*, s. 6.

⁸³ Machiel Kiel, "Rodos", s. 156.

⁸⁴ Savaş Songur, *16. Yüzyılda Rodos Adası ve Akdeniz'deki Önemi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999, s. 26.

⁸⁵ Besim Dartkot, "Rodos", s. 753.

mükemmel bir şekilde imal edildiği bir yerdi. Öyle ki Aya Sofya Camii'nin kubbesinin yapımında kullanılan tuğlaların buradan getirtildiği söylenmektedir⁸⁶.

2. Adanın Tarihi

2.1.Osmanlı Hâkimiyetinden Önce

Rodos Adası'nda ilk yerleşim yerleri, bir Yunan kavmi olan Dorlar tarafından, Jalisos (Jalyssos), Lindos ve Kamiros'ta kurulmuştur⁸⁷. Adada kurulan bu üç şehir tarafından M.Ö. 660 yılında dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı ittifak yapılmış ve buna mukabil "Peritan" adında bir zat adanın hakimi ilan edilmiştir⁸⁸.

Rodos Adası, Jalisos, Lindos ve Kamiros şehirlerinin ittifakı ile güç kazanmaya başlamışsa da bir deniz gücünün olmaması korsan taarruzlarına maruz kalmasına neden oldu. Özellikle İtalyan ve Yunan korsanlarının sürekli olarak adaya saldırıları, bu zamana kadar deniz ticareti ile uğraşmış olan Rodos'un bir donanma teşkil etmesini zorunlu kıldı. Donanmanın oluşturulmasından sonra Rodos Adası da Akdeniz siyasetinde boy göstermeye başladı. Öyle ki M.Ö. 440 yılında Persler ile yapılan savaşta Yunan ittifakına dahil oldu. Atina ve Sparta arasında yapılan Pelepones Savaşı'nda Sparta'nın yanında yer aldı. Bu seçim Rodos'un batıda da bir düşman kazanmasına neden oldu. Adayı her iki düşmandan koruyabilmek için müstahkem bir şehir kurma ihtiyacı hasıl oldu. Bunun üzerine M.Ö. 408 yılında Hipotam adındaki bir mimarın planlarıyla bugünkü Rodos şehri imar edildi⁸⁹.

Şehrin tahkimatı o kadar iyi yapılmıştır ki M.Ö. 305 yılında Demetrios tarafından yapılan saldırılara karşı koyabilmiştir. Büyük İskender'in ölümünden sonra taht mücadelelerine ortak olan, "şehir yıkıcı" ünvanıyla nam salan, Demetriosşehri kuşattıysa da

⁸⁶ Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, s. 37.

⁸⁷ Besim Dartkot, "Rodos", s. 754.

⁸⁸ Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, s. 15.

⁸⁹ Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, s. 16; Machiel Kiel, "Rodos", s. 155; Besim Dartkot, "Rodos", s. 754.

başarılı olamadı. Bu zafer anısına ada halkı tarafından liman girişine 30 metre yüksekliğinde tunçtan bir heykel dikildi⁹⁰. Rodos Heykeli 1.475.000 Franka mal oldu ve yapımı 12 yıl sürdü. Heykel bir anıt olmasının yanında limana yanaşacak gemiler için bir fener görevi de üstleniyordu. Bir deprem sırasında yıkılan Rodos Heykeli 56 yıl boyunca ayakta kalmıştır⁹¹.

Ada, M.Ö. 2. yüzyıllarda Doğu Akdeniz’de etkin bir rol üstlenmiştir. Akdeniz ticaretinin önemli bir metaı olan Mısır buğdayının güvenli bir şekilde satılması ve dağıtımında Rodos önemli bir rol üstleniyordu. Akdeniz ticaretini açık tutmak ve korsanlara karşı mücadele etmek için yoğun çaba sarf ediyordu. Nitekim Rodos, bu dönemde bizzat ada halkının ve yöneticilerinin idaresinde 30 gemilik bir filoya sahipti. Rodos bu özelliğini bazı dönemlerde kaybetmişse de, çalışmamızın ikinci bölümünde değineceğimiz üzere, 16. Yüzyılın sonlarına kadar sürdürmüştür. Rodos’un ticari faaliyetleri ve Akdeniz’in ortak derdi olan korsanlığa karşı verdiği mücadeleler, birçok antik dönem devletinin desteğini kazanmasını sağladı. Öyle ki, M.Ö. 226 yılında ağır zayıatlar verdiren depremin ardından birçok devlet Rodos’a yardım etmiştir⁹².

Öncü deniz gücü ve ticaret merkezi olan Rodos, Roma karşıtı politikaları yüzünden M.Ö. 168 yılında Roma tarafından cezalandırıldı. Roma, Delos Adası’nda bir serbest ticaret bölgesi kurunca Rodos Adası’nın ticari önemi azalmaya başladı. Bu tarihten itibaren görkemli günlerini günden güne kaybeden Rodos, Roma İmparatorluğu’nun 395’te ikiye bölünmesiyle birlikte savunmasız kalıp birçok defa saldırıya maruz kaldı⁹³.

İslamın ortaya çıkışı, Rodos’ta tekrardan hareketli dönemlerin başlangıcı oldu. Adanın kuruluşundan beri Yunan-Pers mücadelesinin arasında sıkışmış olan Rodos artık

⁹⁰ Machiel Kiel, “Rodos”, s. 155

⁹¹ Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, s. 19.

⁹² Chester G. Star, *Antik Çağda Deniz Gücü*, ç. Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 50-51.

⁹³ Chester G. Star, *Antik Çağda Deniz Gücü*, s. 57.

Hristiyan-Müslüman mücadelesinde önemli bir rol üstlendi. Akdeniz kıyılarına kadar sınırlarını genişleten Müslümanlar donanma oluşturarak denizlerde de etkili olmaya başladı. Kuruluşundan kısa bir süre sonra büyük bir güce kavuşan Emeviler, İstanbul'un fethi için çalışmalara başladı. Öncelikle Anadolu kıyılarına yakın adaların zaptına girişildi. Bu adaların kontrol altına alınması, sefer sırasında düşman birliklerinin taarruzuna uğramamak ve bu adaların sefer sırasında bir üs bölgesi olarak kullanılabilmesi açısından son derece önemliydi. Bu düşünce ile Emevi hükümdarı Muaviye tarafından teşkil edilen donanma ile 649 yılında Kıbrıs ele geçirdi. Harekatını ilerleten Emeviler, 654 yılında Rodos'a saldırıp adayı tahrip etti. Ancak asıl hedefin İstanbul olması dolayısıyla bir süre sonra adayı terk ettiler. Bunun haricinde 672 ve 717 yıllarında iki defa daha Rodos'u zapt eden Emeviler'in bu iki işgal girişimi de başarısızlıkla sonuçlandı⁹⁴. 807 yılına gelindiğinde bir başka İslam devleti olan Abbasiler Rodos'u ele geçirmek için çıkarma yaptılarsa da adada kalıcı olamadılar⁹⁵. Tüm bu başarısız girişimlere rağmen, stratejik konumu nedeniyle İslam devletlerinin ve daha sonra Türk devletlerinin gözü Rodos'un üzerinde oldu.

Müslümanların bu başarısız girişimlerinden sonra Rodos'a yapılacak akınları 11. yüzyılın sonlarından itibaren Türk beyleri üstlenecektir. Bu Türk beylerinden ilki bir Selçuklu komutanı olan Çaka Bey'dir. Çaka Bey, Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonraki süreçte Selçuklu-Bizans arasında yaşanan çatışmalarda esir düşerek Bizans sarayına gönderildi. Bizans imparatoru Nikeforos Botaneiates, sarayında ağırladığı Çaka Bey'e, esir

⁹⁴ Ali Fuat Öreñç, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos Adası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001, s. 11-12.

⁹⁵ Machiel Kiel, "Rodos", s. 155.

olmasına rağmen, “Protonobillissimus” unvanı ile onurlandırdı⁹⁶. Çaka Bey de buna karşılık olarak imparatora bağlı kalacağına dair yemin etti⁹⁷.

Bir süre İstanbul’da ikamet eden Çaka Bey, Homeros’un kitaplarını okuyabilecek derecede Grekçe öğrendi. İmparatorluk sarayında kaldığı süre zarfında devlet mekanizmasının işleyişi hakkında da bilgilere sahip oldu ve kendisini bu alanda eğitti. Ancak 1078 yılında Bizans’ta yaşanan taht değişikliği ile eski imparator Botaniates’in verdiği ayrıcalıkları elinden alınan Çaka Bey, maiyeti ile birlikte İstanbul’dan ayrılarak İzmir’e geldi ve burada bir beylik kurma girişimlerine başladı⁹⁸. Çaka Bey’in ilk icraatı İzmir’i ele geçirmek oldu. Ancak İzmir’in ne zaman ve nasıl alındığına dair detaylı bir bilgi kaynaklarda mevcut değildir. İzmir’in ele geçirilmesinden sonra sahil kısımlarının muhafazası ve adaların zaptı için bir donanma ihtiyacı hasıl oldu. İşinde uzman İzmirli bir gemi ustasının da yardımıyla kırk parçalık bir donanma teşkil edildi. Bu donanmanın yardımı ile Urla ve Foça şehirleri alındı. Ardından sırayla Midilli, Sakız, Sisam ve Rodos adaları Çaka Bey’in hakimiyeti altına girdi⁹⁹.

Ege kıyılarının ve adaların Türkleşmesinde ilk adımı atan Çaka Bey’in ve beyliğinin ömrü çok uzun olmadı. Çaka Bey’in Bizans topraklarındaki faaliyetlerinden rahatsız olan Aleksios Komnenos Selçuklu Sultanı Kılıçarslan’ı Çaka Bey’e karşı kışkırtmaktaydı. Aynı şekilde Kılıçarslan da bir Türk beyinin bu ani yükselişinden kaygı duymaktaydı. Kılıçarslan’ın bu kaygısı ve Aleksios Komnenos’un kışkırtmaları sonucunda

⁹⁶ Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey; İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1966, s. 21.

⁹⁷ Yunus Ayönü, “İzmir’de Türk Hakimiyetinin Başlaması”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 9, S. 1, İzmir, 2009, s. 3.

⁹⁸ Necmi Ülker, “Batı Anadolu’nun Türkleşmesi: İzmir Örneği”, *Türkler*, C. 6, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 471-472.

⁹⁹ Akdes Nimet Kurat, *Çaka Bey...*, s. 27-28.

Kılıçarslan, Çaka Bey'i bir ziyafet sırasında öldürttü.¹⁰⁰ Çaka Bey'in ölümüyle birlikte sahil kesimlerinin ve adaların Türkleşme süreci sekteye uğradı. Bu görevi daha sonra Batı Anadolu'da kurulan Menteşeoğulları, Saruhanoğulları, Aydınöğulları gibi Türk beylikleri ve Osmanlı Devleti üstlenecektir.

Çaka Bey'in ölümüyle birlikte Doğu Roma İmparatorluğu, I. Haçlı Seferi'nde (1096-1099) haçlıların da yardımıyla, Anadolu kıyılarındaki ve adalardaki hakimiyetini yeniden tesis etti¹⁰¹. Buna mukabil Doğu Roma, Haçlıların Kudüs'e sekinde yardımcı oldu. Deniz yolu ile gelen Haçlıların bazı adalarda konaklamasına izin verildi. Bu adalardan birisi de Rodos'tur. I.Haçlı Seferi'ne deniz yolu ile katılardan birisi olan Venedikli Giovanni Michiele, 280 parçalık donanması ile kışı Rodos'ta geçirdikten sonra 1099 yılında Yafa'ya ulaştı ve kıyı kesimlerinin korunması görevini üstlendi¹⁰². 7. ve 8. Yüzyıllarda Müslümanlar İstanbul seferlerinde Rodos'u üst olarak kullanmışlardı. Bu defa da Hristiyanlar haçlı seferlerinde Rodos'u bir üst olarak kullandılar. Bu bakımdan Rodos'un hakimiyeti, Anadolu kıyılarına yakınlığı ve stratejik konumu itibarıyla hem Hristiyan alemi hem de Müslümanlar-Türkler açısından son derece önemliydi.

Batı Anadolu'da kurulan denizci Türk beylikleri adanın zaptı için birçok defa girişimde bulunmuşlardır. 13. Yüzyılın ortalarından itibaren bazı Türk beyleri artan Moğol baskısı ile uç bölgelere ve Anadolu kıyılarına yerleştiler. 1243 Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenilen Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte uçlara yerleşen bu

¹⁰⁰ Akdes Nimet Kurar, *Çaka Bey...*,s. 50-54, Necmi Ülker, "Batı Anadolu'nun Türkleşmesi: İzmir Örneği" s. 472-473.

¹⁰¹ Akdes Nimet Kurar, *Çaka Bey...*, 56-58.

¹⁰² Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri: Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s. 109.

Türk beyleri Anadolu Selçuklu Devleti'nden bağımsız hareket etmeye başladılar¹⁰³. Bu beyliklerden birisi de Menteşe Beyliği'dir.

Menteşe Beyliği'nin kuruluşu tarihi ve ilk beyleri hakkında çok fazla bilgi bulunmamakla birlikte, beyliğe ismini veren Menteşe Bey'in adı, Bizans kaynaklarında 1282'de Aydın ve Sultanhisar fetihlerinde Selçuklu himayesindeki bir bey olarak geçmektedir. Muğla, Milas, Peçin, Balat ve Finike civarları Menteşeoğulları'nın hakimiyet alanlarıdır. Menteşe Bey'in ölümünden sonra beyliğin başına oğlu Mesud Bey geçti. Bir diğer oğlu Kirman (Kerman) da Mesud Bey'e tabi veya muhalif olarak Finike yöresinde hüküm sürdü¹⁰⁴. Kurulduğu dönemden itibaren sahil kesimlerine ve adalar üzerine seferler düzenleyen Menteşe Beyliği, denizcilik alanındaki en kuvvetli Türk gücü konumundaydı¹⁰⁵. Bu gücünü daha da ilerleten ve muharip bir donanmaya sahip olan Menteşeoğulları, Mesud Bey döneminde 1300 yılında Rodos Adası'nı ele geçirdi¹⁰⁶. Ancak Menteşe Beyliği'nin adadaki hakimiyeti sadece on yıl sürdü. Papa V. Clemens ve Fransa kralı Filip'in yardımlarıyla adaya saldıran St. Jean Şövalyeleri 15 Ağustos 1310 yılında adanın merkezini ele geçirdi. Dört yıl içerisinde de tüm ada St. Jean Şövalyeleri'nin kontrolü altına girdi¹⁰⁷.

Rodos Adası'nın büyük bir ün kazanması Kudüslü St. Jean tarikatının adaya yerleşmesiyle olmuştur. St. Jean Şövalyeleri'nin kökenini Amalfililer oluşturmaktadır. Amalfililer, Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlı bölgelerde ticaret yapma hakkını elinde bulunduran İtalyan şehir devletlerinden birisidir. Bu hak, Amalfililerin Doğu Akdeniz

¹⁰³ Caner Çiftçi, "14. Yüzyılda Anadolu'da Uç Beyliklerinin Siyasi ve Askeri Faaliyetleri", *Türkler*, C. 7, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 597, *Paul Wittek, Menteşe Beyliği: Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, Çev. Orhan Şaik Gökyay, TTK Yayınları, Ankara, 1944, s. 14-15.

¹⁰⁴ Erdoğan Merçil, "Menteşepğulları", *TDVİA*, s.

¹⁰⁵ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, s. 111.

¹⁰⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, TTK Yayınları, Ankara, 1998, s. 55. Paul Wittek ise Rodos Adası'nı zapt eden donanmayı gönderen kişinin Mesud Bey olduğundan bahsetmemektedir. Bu donanmanın Mesud Bey'in kardeşi Kirman (Karman) Bey'e ait olup olmadığını da meçhul olduğunu söylemektedir. Bkz. Paul Wittek, *Menteşe Beyliği...*, s. 56.

¹⁰⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 55.

limanlarında ve Arap memleketlerinde kolaylıkla ticaret yapmalarına ve bu bölgelerde etkin olmalarına olanak sağladı¹⁰⁸. Bu tüccar grubu, 1070'li yıllardan itibaren Kudüs'e hac ziyaretleri için gelen Hristiyanlara yardım etmeye ve yardım kuruluşları kurmaya başladı. Başlangıçta sadece tüccar olan, daha sonra bir yardım kuruluşuna dönüşen bu şövalye tarikatı, 1113 yılında Papalık korumasını elde etmesiyle bir askeri hüviyet de kazanmış oldu¹⁰⁹.

St. Jean Şövalyeleri, Kudüs'ün 1291 yılında Müslümanlar tarafından geri alınmasıyla birlikte Kıbrıs Kralı II. Henry'nin de kabulüyle Kıbrıs'a yerleştiler. Ancak bu durumdan her iki taraf da pek memnun değildi. Şövalyeler II. Henry'nin himayetkar tutumundan, II. Henry de şövalyelerin güçlü olmasından rahatsızlık duyuyordu. Bu bağlamda St. Jean Şövalyeleri hiçbir krala bağlı olmadan Müslümanlara karşı savaşabilecekleri topraklar aramaya başladılar. Buna en uygun yer Rodos'tu. Birkaç defa adanın zaptına girişildiyse de adada yaşayan Müslüman ve Yunanlıların direnişi sebebiyle başarılı olunamadı. Daha sonra Şövalyelerin siyasi destek kazanması ve fetih girişimi sırasında bir Rodoslunun ihanetiyle Rodos Adası St. Jean Şövalyeleri'nin eline geçti¹¹⁰. Rodos'un ele geçirilmesine müteakip Folk dö Villart şövalyelerin reisliğine getirildi. Villart daha sonra adanın ismiyle anılacak olan "Rodos Şövalyeleri" tarikatını kurdu¹¹¹. Şövalyeler, askeri şeflerden oluşan meclislerinde bir kişiyi reis seçer, bu kişiye de "Grant Maitre" (Büyük Reis) derdi. Adanın 1310 yılın ele geçirilişinden 1522 yılında kaybına kadar toplamda on dokuz Grant Maitre görev yapmıştır¹¹².

¹⁰⁸ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri...*, s.18.

¹⁰⁹ Nicolas Vatin, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar*, s. 3, P. M. Holt, *Haçlılar Çağı: 11. Yüzyıldan 1517'ye Yakınoğu*, Çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 27.

¹¹⁰ Zeki Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, TTK Yayınları, Ankara, 1992, s. 5, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 55.

¹¹¹ Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, s. 48.

¹¹² Zeki Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, s. 6, Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, s. 54, Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. 3, Çev. Fikret İşıltan, TTK Yayınları, Ankara, 1992, s. 368.

Rodos Şövalyeleri adayı ele geçirdikten sonra vakit kaybetmeden ana karargahlarını buraya kurdular. Limanın düzenlenmesi ve yapılan tahkimatlarla birlikte Rodos Adası doğunun en müstahkem karakollarından birisi haline geldi¹¹³. Rodos Şövalyeleri, Anadolu kıyılarına ve İslam memleketlerine yapılan taarruzlarda faal rol oynadılar¹¹⁴. Rodos Şövalyeleri'nin bu faaliyetlerine rağmen Ege bölgesinin mutlak hakimiyeti Saruhanoğulları, Menteşeoğulları ve Aydınoğulları gibi Türkmen beyliklerine aitti. Öyle ki bu Türkmen beylikleri yaptıkları akınlarla Trakya, Makedonya, Mora ve Yunan topraklarını haraca bağladı. Özellikle bu beyliklerden birisi olan Aydınoğulları, Eğriboz, Mora, Girit ve hatta Rodos'un sahil kesimlerini ele geçirdi. Bu bakımdan 14. Yüzyılın ortalarına kadar Rodos Şövalyeleri'nin rakibi Türklerdi¹¹⁵.

Ege'deki Türkmen beyliklerinin ve özellikle de Aydınoğulları'nın faaliyetlerinden Rodos Şövalyeleri kadar Doğu Roma İmparatorluğu da rahatsızlık duymaktaydı. Bu bakımdan Papa V. Clemens'ten Aydınoğulları'na karşı yardım istedi. Bu yardım çağrısı üzerine V. Clemens, Venedik, Ceneviz, Kıbrıs ve Rodos Şövalyeleri'nin donanmalarından müteşekkil bir haçlı ordusu hazırladı¹¹⁶. Haçlı ordusuna Venedik yirmi, Rodos Şövalyeleri altı, Papalık ve Kıbrıs da dörder gemi ile destek verdi. Bu haçlı ordusu İzmir'e saldırdı ancak bu ilk girişimden bir sonuç elde edilemedi. Yapılan ikinci taarruzla birlikte 1344'te İzmir'in sahil kesimleri haçlı ordusunun eline geçti, Aydınoğulları da Yukarı İzmir'e doğru çekilmek zorunda kaldı. Yaklaşık üç yıl sonra kaybettiği yerleri almak için taarruza geçen Aydınoğlu Umur Bey savaş meydanında hayatını kaybetti¹¹⁷. Türklerin

¹¹³ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 368.

¹¹⁴ Besim Darkot, "Rodos", s. 754.

¹¹⁵ Caner Çiftçi, "14. Yüzyılda Anadolu'da Uç Beyliklerinin Siyasi ve Askeri Faaliyetleri", s. 600-601.

¹¹⁶ Halil İnalçık, *Doğu Batı: Makaleler II*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008, s. 21

¹¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 68.

İzmir'i geri alma çabaları sonuçsuz kalınca,1350'de yapılan bir anlaşma ile iç kalenin Türklerin elinde kalması karşılığında İzmir Rodos Şövalyelerine teslim edildi¹¹⁸.

Rodos Şövalyeleri Ege kıyılarına yapılan tecavüz girişimlerinin yanında Haçlı Seferleri'ne destek veriyor, İslam topraklarında yağma hareketlerinde bulunuyordu. Nitekim İskenderiye'nin yağmalanması Rodos Şövalyelerinin bir düşman daha kazanmasına sebep oldu. İskenderiye'nin yağmalanmasıyla Memlûkler Rodos üzerine sefere çıkmıştır. 1440'ta on beş gemiden müteşekkil bir donanma ile Rodos kuşatıldıysa da alınmadı. Üç yıl aradan sonra yapılan yeni bir seferle Rodos'a bağlı Meis Adası ele geçirildi¹¹⁹.

Memlûkler 1444'te Rodos üzerine sefer hazırlığına başladı. Ancak bu dönemde Memlûk ülkesinde veba salgını baş gösterdi. Bu salgın üzerine askerlerin gemilerde telef olmaması için hazırlıklar askıya alındı. Ağustos 1444'te salgının hafiflemesiyle birlikte sefere çıkılmasına karar verildi¹²⁰. Bu son seferde Rodos Kalesi kırk gün kuşatılmışsa da kalede bulunan şövalyelerin karşı taarruzu ile Memlûkler geri çekilmek zorunda kaldı. Rodos Kalesi zapt edilmesi zor bir kale idi. Tarih boyunca birçok defa saldırıya maruz kalmasına ve adanın yağmalanmasına rağmen müstahkem kalesi ele geçirilemedi. Adaya düzenlenen seferlerin başarısızlıkla sonuçlanmasının nedenleri arasında şövalyelerin askerlik bakımından üstün meziyetlere sahip olması ve düşman ülkelere yerleştirilen casusların faaliyetleri gösterilebilir¹²¹.

¹¹⁸ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, s. 381.

¹¹⁹ Besim Darkot, "Rodos", s. 754.

¹²⁰ İlyas Gökhan, "Memlûk Sultanı Zahir Seyfuddin Çakmak Döneminin Salgın Hastalık ve İktisadi Buhranları (H. 842-857/M. 1438-1453)" *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 15, Konya, 2006, s. 5.

¹²¹ Besim Darkot, "Rodos", s. 755.

2.2.Osmanlı Hâkimiyetinde

Rodos Şövalyeleri ve Osmanlı Devleti arasındaki ilk münasebetlerin Osman Bey döneminde yaşandığına değinen çağdaş tarihçiler bulunmaktadır. Biliotti, şövalyelerin adayı zaptından bir yıl sonra Osman Bey'in Rodos Adası'nı ele geçirmek için hazırlıklar yaptığını zikretmektedir. Ancak bu hadisenin yaşanması pek muhtemel görünmemektedir. Zira Osman Bey döneminde henüz bir donanma teşkil edilmediği gibi devlet sınırları da sahil kesimlerine kadar henüz ulaşamamıştı¹²².

Osmanlı Devleti'nin ilk donanması Orhan Bey döneminde oluşturuldu. 1337'de İzmit ele geçirilince burası devletin ana tersanesi oldu. Bunun haricinde arkasında büyük ormanların olması hasebiyle İzmir, Gemlik ve Bartın'da da Osmanlı tersaneleri kuruldu¹²³. Osmanlı Devleti donanmaya sahip olmanın zaruriyetini ilk olarak Karasi Beyliği'ni ilhak etmesiyle anlamıştır. Zira Osmanlı Devleti'nin Rumeliye geçişini kolaylaştıran faktör Karasi Beyliği'nden kalan donanma olmuştur. Bu donanma ve Osmanlı topraklarında kurulan tersaneler Osmanlı Deniz Kuvvetlerinin çekirdeğini oluşturmuştur¹²⁴. Gelibolu'nun 1390'da alınmasından sonra burada da bir tersane kuran Osmanlı Devleti denizcilik alanında ilk ciddi adımını atmıştır. Karasi Beyliği'nin yanı sıra Saruhanoğulları, Menteşeoğulları ve Aydınoğulları gibi denizci Türk beyliklerinin ilhakı ve bunların tersaneleri ve bilgilerinden istifade edilmesiyle gerçek anlamda bir Osmanlı donanmasının temelleri atılmış oldu¹²⁵.

I. Bayezid döneminde Gelibolu Osmanlı Devleti'nin en önemli üslerinden birisi konumundaydı. Ancak o dönemde dahi Osmanlı donanması, Venedik donanması karşısında

¹²² Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, s. 51.

¹²³ Halil İnalçık, "Osmanlı Deniz Egemenliği", *Türk Denizcilik Tarihi*, s. 53.

¹²⁴ İdris Bostan, "Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği", *Türkler*, C. 10, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 224.

¹²⁵ Yusuf Halaçoğlu, *16 ve 17. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 52.

oldukça zayıf bir konumda idi. Öyle ki, Avrupa’da Osmanlıya karşı bir haçlı birliği oluşturulduğunda Venedik donanması boğazlardan rahatlıkla geçerek haçlılarla iş birliği yapabiliyordu. Bu yüzden limanın önüne bir duvar yaptırıldı. Osmanlı donanması zaman zaman bu limandan çıkarak Hristiyan gemilerini vurup tekrar bu limana sığınıyordu¹²⁶. Osmanlı donanmasının Sakız, Eğriboz gibi adalara ve Yunanistan sahillerine yaptığı akınlar Venedik ve Cenevizlilerin ittifak kurmasına ve Osmanlı donanmasının ağır mağlubiyetine neden olmuştur. Rodos Şövalyeleri’nin de takviyesiyle Çanakkale Boğazı’ndan içeri giren Venedik donanması, Saruca Paşa kumandasındaki on sekiz parçalık Osmanlı donanmasını mağlup etmiş ve yakmıştır¹²⁷.

Henüz yeni yeni güçlenmeye başlayan Osmanlı donanması, Venedik karşısında alınan bu mağlubiyet ile yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. 14 ve 15. Yüzyıllarda Akdeniz’in en iyi donanmalarından birine sahip olan Venedik’e karşı denizlerde başarı elde etmek pek de mümkün görünmemekteydi. Üstelik doğuda Timur tehlikesinin ortaya çıkması, Osmanlı Devleti’nin fetret devrine girmesine sebep olduğu gibi henüz yeni gelişmekte olan Osmanlı donanmasının da güçlenmesini engelleyecektir.

14. Yüzyılın sonlarından itibaren Semerkant bölgesinde hüküm sürmekte olan Timur, bu bölgedeki hükümdarları yenilgiye uğratarak büyük bir ordu ile İran, Irak ve Azerbaycan bölgelerini ele geçirdi. Bağdat hükümdarı olan Ahmet Celayir ve Tebriz hükümdarı olan Kara Yusuf Timur karşısında Osmanlı Devleti’ne sığındılar¹²⁸. Timur I. Bayezid’e bu iki kişinin tehlikeli ve uğursuz olduklarını, Bayezid gibi bir hükümdarın bunları himaye etmesinin doğru olmayacağını ve derhal kendisine teslim edilmesini

¹²⁶ Halil İnalcık, “Osmanlı Deniz Egemenliği”, s. 53.

¹²⁷ Yusuf Halaçoğlu, *16 ve 17. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, s. 53.

¹²⁸ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat: Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, C.1-2, Çev. Neşet Çağatay, TTK Yayınları, Ankara, 1992, s. 10.

gerektiğini bildiren mektuplar gönderdi¹²⁹. I. Bayezid'in bu isteği reddetmesi ve Timur'un Anadolu'yu yağmalaması üzerine iki devlet 1402'de Ankara'nın Çubuk Ovası'nda kaşı karşıya geldi. Yapılan savaşta Osmanlı ordusu mağlup oldu ve I. Bayezid esir düştü¹³⁰.

Ankara Savaşı'ndan sonra Batı Anadolu'ya doğru ilerleyen Timur, 12 Aralık 1402'de yaklaşık yarım asırdır Rodos Şövalyeleri'nin elinde bulunan İzmir'i on beş gün gibi kısa bir sürede ele geçirdi¹³¹. Bunun üzerine Yeni Foça şehri de aman dileyerek teslim oldu ve cizye vermeyi kabul ettiler¹³². İzmir'in kontrolünü tamamen kaybeden Rodos Şövalyeleri, İzmir mağlubiyetini Avrupa nazarında unutturmak için Osmanlı Devleti'nde yaşanan taht mücadelesinden istifade ederek Bodrum Kalesi'ni zapt etti¹³³.

Rodos Şövalyeleri, Bodrum Kalesi'nin ele geçirilmesinden kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'nden bazı sahil kesimlerinin yönetimini de alacaklardı. Ankara Savaşı'ndan sonra I. Bayezid'in en büyük oğlu Süleyman, Sadrazam Çandarlı Ali Paşa ile birlikte Çanakkale Boğazı'nı geçerek Gelibolu'ya yerleşti. Hemen arkasından Süleyman, Timur'a bağlılığını bildirdi ve Rumeli'nin hakimi oldu¹³⁴. Süleyman'ın Timur'a tabiyetini bildirmesinin akabinde, 1403 yılında Süleyman öncülüğünde I. Bayezid'in şehzadeleri ile Bizans, Venedik, Ceneviz ve Rodos Şövalyeleri arasında Gelibolu Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile birlikte deniz ticareti devletlerarasında serbest bırakıldı¹³⁵. Ayrıca Korent

¹²⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 302.

¹³⁰ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, s. 11.

¹³¹ İzmir'in Timur tarafından ele geçirilmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Başaran, "Timur, Rodos Şövalyeleri ve Batı Anadolu Seferi", *Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S. 9/4, Ankara, 2014, s. 139-148, İsmail Aka, "Timur Devri Anadolu'su", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 233.

¹³² Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri...*, 345.

¹³³ Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, s. 88.

¹³⁴ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri...*, s. 344.

¹³⁵ İdris Bostan, "İlk Osmanlı Deniz Üssü: Gelibolu" *Başlangıçtan 17. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*, C. 1, e. İdris Bostan-Salih Özbaran, Deniz Basımevi, İstanbul, 2009, s. 76.

Körfezi'nin kuzeyinde sahilinden içeride bulunan Salona ve buraya sınır olan yerler de Rodos Şövalyeleri'nin yönetimine bırakıldı¹³⁶.

Osmanlı denizciliği Orhan Bey döneminden itibaren tedrici bir şekilde gelişme göstermiştir. İstanbul'un fethinden sonra denizcilik alanındaki faaliyetlerinin hız kazanmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin gözü Ege adalarına döndü. Zaten İstanbul'un fethi sırasında İmroz, Limni ve Taşoz adaları ele geçirilmişti. Diğer adalar ise Venedik, Ceneviz ve Rodos Şövalyeleri arasında paylaşılmıştı¹³⁷. II. Mehmet Ege'deki bütün adalar üzerinden egemenlik iddiasında bulunuyordu. Bu yüzden İstanbul'un fethine müteakip Ege'ye bir donanma gönderip Rodos Şövalyeleri'ni ve Sakız Adası'nda bulunan Cenevizlileri Osmanlı hakimiyetini kabul etmeye ve kendisine haraç ödemeye davet etti. Ancak Rodos Şövalyeleri, Osmanlı Devleti'nin hakimiyetini kabul etmenin ve haraç vermenin kendi varlıklarının inkarı olarak değerlendirileceğinden bu teklifi reddetti. Rodos Şövalyeleri'nin bu zor durumu karşısından Papa'nın girişimleriyle Rodos ve diğer adaların muhafazası için bir haçlı donanması meydana getirildi¹³⁸. Rodos, Haçlı Avrupası için ileri bir karakol konumundaydı ve korunması son derece elzemdi. Kurulan bu ilk haçlı donanması 1456'da, ikinci haçlı donanması ise 1472'de Osmanlı Devleti ile mücadele etti¹³⁹.

Rodos Şövalyeleri, ilk dönemlerden itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan ittifaklarda faal rol oynadığından 15. yüzyılın sonlarına doğru Ege adalarının ve Rodos'un zapt edilmesi mecburi bir hal aldı¹⁴⁰. Üstelik şövalyeler adayı ele geçirdikleri tarihten

¹³⁶ Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri...*, s. 352.

¹³⁷ Yasemin Demircan, "Ege Adalarında Osmanlı Hakimiyeti", *Türkler*, C. 9, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 16.

¹³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, TTK Yayınları, Ankara, 1994, s. 44.

¹³⁹ Halil İnalçık, *Doğu Batı: Makaleler II*, s. 25.

¹⁴⁰ Osmanlı Devleti, İstanbul'un fethine müteakip yıllarda Balkanlar'da ve Anadolu'da yaptığı fetihlerle Doğu'da ve Batı'da yeni düşmanlar kazandı. 1463-1479 Osmanlı-Venedik Savaşı bir haçlı ittifakına dönüştü, Akkoyunlu Devleti de buna ittifaka destek verdi. Bu ittifak sonucunda Osmanlı Devleti, Doğu'da Akkoyunlu Devleti, Batı'da Macar Krallığı, denizlerde de Venedik, Napoli Krallığı, Papalık ve Rodos Şövalyeleri ile

itibaren Menteşe yöresindeki Türk ve Müslümanlara eziyet etmekteydi. Bu yüzden Rodos Adası'nın mutlak surette ele geçirilmesi gerekmekteydi¹⁴¹.

1463-1479 yılları arasında Venedik ile yapılan savaşların bitmesi ve 25 Ocak 1479'da yapılan barış antlaşması ile oluşan sulh ortamından istifade eden Osmanlı Devleti adanın ele geçirilmesi için hazırlıklara başladı¹⁴². İlk olarak Mesih Paşa komutasında muhtelif yüz gemiden oluşan bir donanma Rodos üzerine gönderildi. Çıkarma için gerekli askeri Finike Limanı'ndan alıp Rodos'a yönelen Mesih Paşa, elindeki kuvvetlerle adanın alınamayacağına kanaat getirmesi üzerine Aralık 1479'da keşif faaliyetleri için Marmaris Limanı'na çekildi. 1480 ilkbaharında yardıma gelen altmış kadirge¹⁴³ ile birlikte yüz altmış parçalık büyük bir donanma meydana geldi. Mayıs sonlarına doğru Rodos Limanı önlerine demirleyen Osmanlı ordusu şehrin batı sahilindeki Eyten Tepesi ve civarına asker çıkartarak faaliyetlerine başladı¹⁴⁴. Mesih Paşa komutasında Rodos Kalesine saldıran Osmanlı ordusu kalenin bazı burçlarını ele geçirdi. Ancak Mesih Paşa'nın bu sırada kalede bulunan hazinenin ve ganimetlerin devlete ait olduğu ve kimsenin yağmaya kalkışmamasını emretmesi üzerine askerinin şevki kırıldı. Ele geçirilen burçlara da destek gitmemesi üzerine şövalyeler kaybettikleri yerleri geri aldılar. Böylelikle Osmanlı Devleti için kuşatma başarısızlıkla sonuçlandı¹⁴⁵.

mücadele etmek zorunda kaldı. Kenan İnan, "Fatih Sultan Mehmet; İstanbul'un Fethi ve Etkileri", *Türkler*, C.9, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 536.

¹⁴¹ Katip Çelebi, *Tihfatü'l Kibar Fİ Efsari'lBihar*, s. 26

¹⁴² Zeki Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, s. 7.

¹⁴³ Osmanlı Devleti'nin kullandığı kürek ve yelken vasıtasıyla ilerleyen hafif, uzun, dar ve alçak olan savaş gemileridir. Kadırgalarda kürekleri çekmek için kürekçilerin oturacağı yirmi beş oturak bulunmaktadır. Her bir kürek dörder adam tarafından çekilir. Bir kadırga ortalama 165-168 adım uzunluğa, 21-22 adım genişliğe ve 17-18 adım yüksekliğe sahiptir. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü II*, MEB Yayınları, İstanbul, 1983, s.129.

¹⁴⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, s. 139.

¹⁴⁵ Katip Çelebi, *Tihfatü'l Kibar Fİ Efsari'lBihar*, s. 26; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, s. 50.

Olumsuz sonuçlanan bu fetih girişimi ve akabinde II. Mehmet'in vefatıyla şehzadeler arasında başlayan taht mücadeleleri Rodos için yeni bir dönemin başlamasına ve Rodos Şövalyeleri'nin elinin güçlenmesine neden oldu. II. Mehmet'in vefat etmesi üzerine sadrazam Mehmet Paşa hem Şehzade Bayezid'e hem de Cem Sultan'a tahta geçmeleri için ulaklar gönderdi. Bazı entrikalar sonucu Sadrazam Mehmet Paşa öldürülünce yerine vekaleten İshak Paşa getirildi. İshak Paşa'nın gönderdiği davet mektupları üzerine acele bir şekilde İstanbul'a gelen Bayezid 28 Mayıs 1481'de II. Bayezid olarak Osmanlı Devleti hükümdarı oldu¹⁴⁶. Kendisini destekleyen sadrazam Mehmet Paşa'nın ölümü ve II. Bayezid'in tahta geçmesiyle Şehzade Cem arzu ettiği hükümdarlığı elde edemedi. Bunun üzerine II. Bayezid'e ülkeyi beraber yönetmeyi teklif etti. Bu teklifin reddedilmesi üzerine Cem Sultan Bursa'nın işgaline girişti. Bu girişimin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Mısır'a kaçtı. Çok geçmeden Anadolu'ya dönen Şehzade Cem Kasım 1482 sonlarına doğru Adana'da Karamanoğlu Kasım Bey ile ittifak yaptı. Cem Sultan, bu ittifak ile girişilen faaliyetlerden de sonuç elde edemeyince Frenk Süleyman adında birisinin vasıtasıyla Rodos'a kaçmaya mecbur kaldı. Frenk Süleyman Rodos Şövalyeleri'nden aldığı üç gemi ile Anamur Limanı'ndan Cem Sultan ve maiyetindeki otuz kişiyi alarak 26 Temmuz 1482'de Rodos'a ulaştı¹⁴⁷.

Şehzade Cem'in Rodos'a iltica etmesi Osmanlı Devleti'nin Rodos'a karşı uysal bir siyaset takip etmek zorunda kalmasına neden oldu. Ayrıca Osmanlı Devleti, Şehzade Cem'in masraflarının karşılanması için kırk beş bin düka¹⁴⁸, şehzadenin salıverilmemesi için

¹⁴⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, s. 163.

¹⁴⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, s. 170.

¹⁴⁸ Zeki Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, s. 9.

yıllık kırk bin, Rodos Seferi sırasında yapılan tahribata mukabil olarak da on bin düka vermek zorunda kaldı¹⁴⁹.

Osmanlı Devleti Şehzade Cem vakası sebebiyle bir süre boyunca Rodos'a karşı barışçıl bir siyaset izlemek zorunda kaldı. Ancak bu süre zarfında da Rodos Şövalyeleri İslam coğrafyalarında akınlar yapmakta ve Müslümanları esir alınmaktaydı. Bu esirlerden birisi de eski İslam alimlerinden olan Ebu Süleyman Darâni'nin torunlarından Ebu Bekir Darâni'dir. 1503 yılında esir alındığı muhtemel olan Ebu Bekir Darâni, bir şekilde, o dönem Antalya valisi şehzade Korkut'a Rodos hakkında ayrıntılı malumatın olduğu bir mektup gönderdi. Mektubunda adanın durumu, şövalyelerin miktarı, Müslüman esirlerin ahvali ve şövalyelerin yerli halka yaptığı zulümden bahsederek adanın mutlak suretle alınması gerektiğini anlattı. Buna ilaveten Darâni, Rodos Şövalyeleri'nin bu dönemde büyük bir üne kavuşmuş olan Kemal Reis'ten çekindiklerini, Kemal Reis'in beş kadirge ile adayı zapt edebileceğinden bahsetmiştir¹⁵⁰.

Darâni'nin de bahsettiği gibi bu dönemde Kemal Reis büyük bir ün kazanmış ve Rodos Şövalyeleri'nin korkulu rüyası haline gelmişti. 1498'de Anadolu'daki Haremeyn vakıflarının gelirlerini deniz yolu ile İskenderiye'ye götüren Kemal Reis dönüş yolunda Nicolas Centurione yönetimindeki Rodos deniz kuvvetleri ile karşılaştı. Çıkan çatışmayı kazanan Kemal Reis beş gemi ve yüzlerce esir ile İstanbul'a gelerek ganimetleri padişaha takdim etti¹⁵¹. Rodos Şövalyeleri'nin Müslüman gemilerine rahat vermemesi ve deniz ticaretini sekteye uğratması üzerine Kemal Reis 1504'te ada üzerine akında bulundu. Bu olayın üzerinden yaklaşık altı yıl sonra Osmanlı Devleti ile Rodos Şövalyeleri tekrar karşı

¹⁴⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, s. 141.

¹⁵⁰ Ebu Bekir Darâni'nin Antalya valisi şehzade Korkut'a gönderdiği mektubun tam metni için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Rodos Şövalyeleri Hakkından Antalya Valisi Sultan Korkut'a Gönderilmiş Bir Mektup", *Bellekten*, C. 18, S. 71, 1954, s. 347-355.

¹⁵¹ İdris Bostan, "Kemal Reis" *TDVİA*, C. 25, 2002, s. 227.

karşıya geldi. 16. Yüzyılın başlarında Avrupalı gemilerin Kızıldeniz’de faaliyette bulunma ihtimaline karşı Memlükler Osmanlı Devleti’nden yardım istedi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Memlükler’e donanma yapımında kullanılmak için gerekli alet ve edevat yardımında bulundu. Ancak bu yardım Rodos Şövalyeleri’nin Alanya yakınlarında Osmanlı gemilerini basması ile yerine ulaşamadı. Bu haber alınır alınmaz şövalyelerden intikam almak üzere 1510 yılında Kemal Reis memur tayin edildi. Ancak Kemal Reis’in gemisi açıldıktan kısa bir süre sonra şiddetli bir fırtına sonucu battı ve Kemal Reis hayatını kaybetti¹⁵².

Rodos Şövalyeleri’nin faaliyetlerinden yakınan sadece Ebu Bekir Darâni değildi. 1513’te şövalyelerin elinden kurtulmuş olan Foçalı Kasım adındaki bir zat I. Selim’e mektup göndererek adadaki esirlerin durumundan bahsediyordu. Birkaç yıl sonra da, 7 yıl Rodos Kalesi’nde esir kalıp fidye ödeyerek serbest kalan, Takiyiddined-Darani de I. Selim’e mektup gönderdi. Aynı durumdan muzdarip olduğunu belirtip esir kaldığı süre zarfında kalenin nasıl fethedileceğini öğrendiğini, gerekirse Rodos’u fethetmek için kendisinden yararlanmasını öneriyordu¹⁵³.

Bu mektuplar, I. Selim’in devlet adamlarının istek ve arzularına da uyuyordu. 1517’de Memlük ülkesinin ele geçirilmesiyle birlikte İstanbul-Mısır arasındaki deniz yolunun güvenliğinin sağlanması sorunu ortaya çıktı. Bu sorunun ortadan kaldırılması için Rodos Adası’nın fethedilmesi gerekiyordu. Bu konuda devletin ileri gelenleri padişahı iknaya çalışsa da I. Selim bu sefere sıcak bakmıyordu¹⁵⁴. Bir gün devlet adamlarıyla birlikte Eyüp el-Ensari’nin kabrine ziyarete gittiği sırada, tesadüfen yeni yapılan kadırgaları denizde görüp hiddetlenen I. Selim, sefer kararı vermediğini ve böyle bir sefer için ömrünün yetmeyeceğini

¹⁵² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, s. 204-205.

¹⁵³ Nicolas Vatin, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar*, s. 318.

¹⁵⁴ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat*, s. 88.

söyleyerek yanındakileri azarladı. Padişahın bu net tavrı üzerine Rodos seferi başlamadan bitmiş oldu.¹⁵⁵

I.Selim'in yaptığı fetihlerle Suriye ve Mısır toprakları ele geçirilmiş, Osmanlı toprakları 1.500.000 kilometrekareye kadar ulaşmıştı. Yeni fethedilen toprakların vergileri Osmanlı hazinesinin üçte birini oluşturduğundan İstanbul-Mısır arasındaki ulaşımın güvenli bir şekilde devam etmesi önemliydi. Bunun için de Rodos Adası'nın mutlaka ele geçirilmesi gerekiyordu¹⁵⁶. Bu deniz ulaşımı güvenliğinin yanı sıra Rodos Şövalyeleri, Memlûklerle savaşta Memlûklere ve Canberdi Gazali isyanı sırasında da isyancılara destek vermişti. Ayrıca hac ziyareti için deniz yolunu kullanan Müslümanlar, şövalyeler tarafından taciz edilip, alınan esirler adada angarya işlerde çalıştırılıyordu¹⁵⁷. Sultan I. Selim, bu adanın zaptının gerekliliğini idrak etse de ömrü bu fethetmeye ulaşamadı. Onun arzusunu oğlu I. Süleyman yerine getirdi.

Yukarıda değindiğimiz nedenlerin yanı sıra, I. Süleyman için Rodos fethinin bir nedeni daha vardır. Bu neden iktidarını sağlamlaştırmak ve prestijini arttırmak istemesidir. Rodos Adası, I. Süleyman'ın büyük dedesi I. Mehmet zamanında kuşatılmış ancak alınamamıştı. 1521'de Belgrat'ı alan padişah için sıra Rodos idi. Bazı devlet adamları onun bu istek ve arzularını alevlendiriyordu. Bir divan toplantısında Kaptan Paşa Kurtoğlu

¹⁵⁵ “Dedem Sultan Mehmet Han zamanında olan Rodos utancını henüz üzerimizden kaldırmamışken bunu iki kat mı etmek istersiniz?... Hele o kalenin ele geçirilmesine dört aylık barut nasıl yeter? Bunun iki katı bir zamanda ele geçirilirse hayli hünerdir... Hem bize sefer yok, değer ahiret yolculuğu” Katip Çelebi, *Tıhfatü'l Kibar Fİ Efsari'lBihar*, s. 36, Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, s. 89, Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, s.120.

¹⁵⁶ Gabor Agoston, *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, Çev. M. Fatih Çalışır, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 43.

¹⁵⁷ Tayyip Gökbilgin, “Süleyman I”, *Türkler*, C. 9, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 973.

Muhsiliddin'in Rodos hakkındaki sözleri padişahın Rodos'a sefer yapma isteğini iyice arttırmıştı¹⁵⁸.

Rodos'a sefer yapılması için bir bahane gerekiyordu. Bunun için I. Süleyman Rodos'a bir elçi göndererek kendisine itaat etmelerini istedi. İsteğe olumlu bir cevap gelmeyince Rodos'a karşı savaş ilan edildi¹⁵⁹. Seferin ilan edildiği sıralarda adanın bazı surlarının yeniden yapılmak üzere yıkıldığı haberi alınmıştı ve bu bir avantaja dönüştürülebilirdi¹⁶⁰. Ancak yine de adanın alınabilmesi için büyük bir donanmaya ihtiyaç vardı. Bu bakımdan I. Selim'in vefat etmeden önce yaptırdığı büyük donanma I. Süleyman'ın işini yeterince kolaylaştıracaktı¹⁶¹. Batı kaynaklarında sefer sırasında Osmanlı donanmasının yedi yüz parça gemiden müteşekkil olduğu, askeri personel anlamında altmış bin azap ve yüz kırk bin yeniçeriye sahip olduğu yazar. Osmanlı kaynaklarında ise bu rakamlar biraz daha düşüktür. Buna göre askerin miktarı yüz bindir. Donanma ise üç yüzü harp, dört yüzü yük gemisi olmak üzere yedi yüz parçadan müteşekkildir¹⁶².

4-5 Haziran 1522'de Ebu Eyüp Ensari'nin kabrinde peygamberin manevi yardımı için dua edildi. Ardından Vezir Mustafa Paşa kumandasındaki donanma Rodos'a doğru hareket etti¹⁶³. Padişah da 16 Haziran'da karayolu ile Rodos'a gitmek için Üsküdar'a geçti. Bir buçuk aylık bir yolculuğun ardından 26 Temmuz 1522'de Marmaris Limanı'na

¹⁵⁸ “ Rodos'u bize Hristiyan devletlerin yolunu kapatan bu kafirler kalesini fethetmekle ebedi bir şan kazanacağınız derkar değil mi?” Fairfax Downey, *Kanuni Sultan Süleyman*, Çev. Enis Behiçe Koryürek, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1975, s. 44, Zeki Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, s. 10.

¹⁵⁹ Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, s. 125.

¹⁶⁰ Fairfax Downey, *Kanuni Sultan Süleyman*, s. 45.

¹⁶¹ Feridun Emecen, “ Süleyman I'”, s. 63.

¹⁶² Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, s. 125. Mustafa Nuri Paşa ise gemi adedinin 664 olduğu ileri sürmektedir. Bkz. Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat*, s. 93.

¹⁶³ Necati Avcı, “ Rodos'a Karşı İki Büyük Fetih Girişimi ve Adanın Osmanlılar Tarafından Alınması”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S. 1, Eskişehir, 2001, s. 22

ulaşıldı¹⁶⁴. Rodos'un fethi öylesine gerekli ve önemliydi ki efsanelere ve hikayelere dahi konu olmuştur. Bu hikayelerden birinde padişah ordusuyla, armut bahçeleriyle dolu olan, Marmaris-Armutalan mevkiine geldiğinde savaş dolayısıyla halkın yokluk içinde yaşadığını görür. Padişah ordusunu nasıl doyuracağını düşünürken "Sarı Ana" adında bir kadın yardımına yetişir ve elindeki tek inek ile bütün orduyu doyurur. Bu kadının bir ermiş olduğunu düşünen padişah Rodos'u alıp alamayacağını sorar. Sarı Ana da askerlerin armut bahçelerinden meyve koparmayıp açlığa tahammül ederlerse Rodos'u alabileceğini söyler¹⁶⁵.

Bu arada Osmanlı donanması, şövalyelere bağlı bazı yerlerin zabtına muvaffak olmuştu. Mustafa Paşa reislerinden birisi olan Kara Mahmut Reis'i Hereke Kalesi'nin zaptına memur etti. Kara Mahmut Reis kısa bir sürede burayı ele geçirip, Osmanlı donanmasıyla birlikte Rodos Adası'na asker çıkardı¹⁶⁶. Padişah da 28 Temmuz 1522'de Marmaris Limanı'ndan Rodos'a geçti¹⁶⁷. Padişah adaya gelir gelmez bazı incelemelerde bulundu. Osmanlı donanması I. Süleyman'dan yaklaşık bir ay önce adaya ayak basmış ve padişah gelinceye kadar bazı akınlar düzenlemişti. Ancak alınan başarısız sonuçların ardından bazı askerler isyana teşebbüs etmişti. Adaya gelince bu duruma şahit olan padişah, ordusunu azarlayan aynı zamanda da galeyana getiren bir konuşma gerçekleştirdi¹⁶⁸. Padişahın bu konuşmasının akabinde ertesi gün top atışlarıyla beraber taarruza başlandı¹⁶⁹.

¹⁶⁴ Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos seferine giderken ve sefer dönüşü kullandığı menziller hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Yaşar Ertaş, Hacer Kılıçaslan, "Rodos'un Fetih Günlüğü Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi Ruznamesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 12, S. 1, 2017, s. 1-36.

¹⁶⁵ Bu hikayeler ve Sarı Ana Türbesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nerin Köse, "Sarı Ana Türbesi ve Rodos Seferi", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 7, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1993, s. 145-154.

¹⁶⁶ Solakzade Mehmet Hemdemi, *Zolak-zade Tarihi*, h. Vahid Çubuk, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1989, s. 123.

¹⁶⁷ Mehmet Yaşar Ertaş, Hacer Kılıçaslan, "Rodos'un Fetih Günlüğü Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi Ruznamesi", s. 12.

¹⁶⁸ Fairfax Downey, *Kanuni Sultan Süleyman*, s. 53-55.

¹⁶⁹ Mehmet Yaşar Ertaş, Hacer Kılıçaslan, "Rodos'un Fetih Günlüğü Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi Ruznamesi", s. 13.

Bu arada Rodos Şövalyeleri de Osmanlılara karşı bazı tedbirler almıştı. İlk olarak kaleyi kuşatacak olan Osmanlı askerlerinin barınamaması ve sızıntı yaşanmaması için kale civarında bulunan ormanlık alanlar ve yerleşim yerleri yakıldı¹⁷⁰. Alınan bu tedbir Osmanlıların adayı ele geçirmesinden sonra da uygulanmaya devam edilmiş, kalenin etrafının temiz tutulmasına özen gösterilmiştir¹⁷¹.

Kuşatma başladığında, şövalye reisinin ifadesiyle, Rodos muhafazası için kalede on altı bin kişi bulunuyordu. Bunların içinde Rodos Şövalyeleri'nin sayısı ise sadece altı yüz idi¹⁷². Ziver Bey'in verdiği rakamsa bu sayının neredeyse üçte biri kadardır: Yüz kırk Fransız, seksen sekiz Portekiz ve İspanyol, kırk yedi İtalyan, on yedi Alman ve İngiliz muhafız olmak üzere toplam beş bin asker Rodos savunmasındaydı¹⁷³.

Padişahın adaya gelişinden beri devam eden çatışmalarda kale surları şiddetle dövülse de surların yalnızca bir bölümü imha edilebildi. Taarruzun başarıya ulaşamaması Piri Mehmet Paşa'nın padişahı kuşatmayı kaldırıp İstanbul'a dönmeyi teklif etmesine sebep oldu¹⁷⁴. Ümitlerin tükenmeye başladığı sırada, 20 Ağustos 1522'de, Mısır valisi Hayri Bey'in gönderdiği yirmi dört parçalık donanma Rodos'a ulaştı. Bu donanma bir ay süreyle Rodos surlarını top atışlarıyla darp etti¹⁷⁵.

Kasım ayına kadar devam eden çatışmalar sonucunda Rodos Şövalyeleri ağır kayıplar verdi. Üstelik Rodos Kalesi'nde zahire ve barut sıkıntısı baş gösterdi. Bu bakımdan şövalyelerin Reisi Villiersl'isle Adam, Fransa Kralı'ndan ve Avusturya'dan yardım talep etmişse de cevap alamadı. Daha önce defalarca Rodos'a yardım etmiş olan Venedik de ticari

¹⁷⁰ Fairfax Downey, *Kanuni Sultan Süleyman*, s. 50.

¹⁷¹ Savaş Songur, *16. Yüzyılda Rodos Adası ve Akdeniz'deki Önemi*, s. 19.

¹⁷² Nicolas Vatin, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar*, s. 335.

¹⁷³ Ziver Bey, *Rodos Tarihi*, s. 127.

¹⁷⁴ Necati Avcı, "Rodos'a Karşı İki Büyük Fetih Girişimi ve Adanın Osmanlılar Tarafından Alınması", s. 24.

¹⁷⁵ Solakzade Mehmet Hemdemi, *Zolak-zade Tarihi*, s. 124

menfaatlerini korumak için Rodos'a bir yardım teşebbüsünde bulunamadı. Rodos Şövalyeri'nin bu zor durumu, Noel arifesinde kalenin güneybatı kanadında bir gedik açılması ve Osmanlı askerlerinin bu gedikten içeri girmeleriyle bir kat daha arttı. Üstelik Rodos Şövalyeleri'nden sadece yüz seksen kişi kalmıştı¹⁷⁶. Kale duvarlarının yıkılmasıyla Osmanlı askeri şehir içinde ilerlemeye ve burçlara Osmanlı bayrakları asmaya başladı. Hemen hemen şehrin tamamını ele geçirilmesiyle birlikte I. Süleyman daha fazla tazyikin şeran günah olduğunu açıklayarak aman dilemelerini istedi¹⁷⁷. Şövalyelerin reisi bunu ilk başta reddetse de 19 Aralık 1522'de itaat etmeye ve aman dilemeye mecbur kaldı¹⁷⁸.

21 Aralık 1522'de iki taraf arasında yapılan anlaşma ile şövalyelerin on gün zarfında adayı terk etmelerine müsaade edildi. Rodos Limanı, on günlük tahliye süresi içinde yeniçeri ağasının gözetiminde dört bin yeniçeri tarafından koruma altına alındı. Yeniçerilerin haricinde Osmanlı ordusu, tahliye sonuna kadar adaya bir milden fazla yaklaşmayacaktı. Bu anlaşma ile adadaki bütün Müslüman ve Hristiyan esirler Osmanlıya iade edildi. Adada bulunan yerli halkın şövalyeler ile birlikte adadan ayrılmasına izin verildiği gibi dileyenlerin de adada kalmasına müsaade edildi. Ayrıca adada kalan bu yerli halk beş yıl süreyle vergiden muaf tutuldu¹⁷⁹.

Adanın ele geçirilmesinin ardından Rodos ve adaların idaresi Kurdoğlu Muslihiddin Paşa'ya verildi. Daha sonra ada, Midilli sancağına bağlanarak sancakbeyliğine Dizdarzade Mehmet Çelebi atandı¹⁸⁰. Ege Denizi'ndeki adaların alınmasından sonra Rodos'un da fethedilmesiyle birlikte hakimiyet sahasının genişlemesi, Osmanlı Devleti'ni

¹⁷⁶ Zeki Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, s. 15.

¹⁷⁷ Necati Avcı, "Rodos'a Karşı İki Büyük Fetih Girişimi ve Adanın Osmanlılar Tarafından Alınması", s. 27.

¹⁷⁸ Mehmet Yaşar Ertaş, Hacer Kılıçaslan, "Rodos'un Fetih Günlüğü Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos Seferi Ruznamesi", s. 29.

¹⁷⁹ Cabir Doğan, "Fethinden Kaybına Rodos", Süleyman Demirel Üniversitesi, *Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 30, Isparta, 2013, s. 73.

¹⁸⁰ Zeki Çelikkol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, s. 19.

idari anlamda bazı düzenlemelere zorladı. Bu bakımdan yeni bir eyalet olan Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti teşkil edildi¹⁸¹. Rodos, ilk dönemlerde yeni oluşturulan eyaletin merkezi iken 1541'den sonra Gelibolu eyalet merkezi oldu¹⁸².

Rodos'un fethi, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de askeri, siyasi ve ekonomik anlamda rahatlamasını sağladı. Bu fetihle beraber Osmanlı Devleti, Doğu Akdeniz'deki egemenliğini sağlamlaştırırken, bu alandaki mücadeleler Orta ve Batı Akdeniz'e doğru yayılmaya başladı. Nitekim daha sonraki süreçlerde Kıbrıs ve Girit üzerine yapılacak seferlerde Rodos bir üs olarak kullanıldı¹⁸³. Ayrıca Rodos, 16. Yüzyılda Akdeniz'e açılacak olan Osmanlı tüccarının güvenliğinin sağlanmasında¹⁸⁴, iaşesinin istenilen iskelelere gönderilmesinde, dolayısıyla İstanbul'un beslenmesinde önemli bir konuma geldi.

¹⁸¹ Mahmut Şakiroğlu, "Cezayir-i Bahr-i Sefid", *TDVİA*, C. 7, 1993, s. 500.

¹⁸² İdris Bostan, "Cezayir-i Bahr-i Sefid (1534)", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 38, 2003, s. 74; Bülent Çelik-Uğur Ünen, "XVIII. Yüzyılda Rodos'un Sosyo-Ekonomik, Dinî ve Kültürel Durumu", *Adnan Menderes Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2/2, s. 54.

¹⁸³ Ersin Gülsoy, "16. ve 17. Yüzyıllarda Akdeniz'de Osmanlı Hakimiyeti", *Türkler*, C. 9, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 1083-1084.

¹⁸⁴ Savaş Songur, *16. Yüzyılda Rodos Adası ve Akdeniz'deki Önemi*, s. 54.

İKİNCİ BÖLÜM

AKDENİZ ZAHİRESİNİN İSTANBUL'A NAKLEDİLMESİNDE RODOS

1. İstanbul'un İaşesinin Önemi

İstanbul, 16. Yüzyılın sonlarına doğru yarım milyonu aşan nüfusuyla dünyanın en büyük metropolleri arasına girmiştir. Hal böyle olunca bu büyük nüfusun doyurulabilmesi için bazı tedbirlerin alınmasına ve zahire ticaretinin kısıtlanmasına gerek duyulmuştur¹⁸⁵. Devletin bu ticareti kısıtlaması ve sadece izin verdiği kişilere yaptırması doğal bir gerekliliktir. Zira İstanbul'un Osmanlı başkenti olması ve şehrin refahının giderek artması, nüfusu etrafına toplamaya ve dolayısıyla gıda ürünlerini İstanbul'a akıtmaya mecbur bırakmıştır. Şehir halkının yanı sıra saray da önemli bir tüketim merkeziydi. I. Süleyman döneminde Topkapı Sarayı'nda her gün padişah ve ailesi, harem, divan üyesi vezirler ve maiyetleri, saray muhafızları, hizmetkarlar ve diğer görevliler için yaklaşık bin beş yüz ila iki bin kişiye yemek çıkartılmaktaydı. Bu rakam bayramlarda üç katına kadar çıkabiliyordu. Bu bakımdan Karadeniz ve Akdeniz ürünlerinin büyük bir bölümü İstanbul'a aktarılıyordu¹⁸⁶. Aksi takdirde başkente yaşanacak bir isyan hareketi imparatorluğun felaketi olabilirdi.

İstanbul'un iaşesinin önemini kavrayabilmek için nüfusuna değinmekte yarar vardır. Şehrin nüfusu Osmanlı Devleti'nin fethinden hemen önce 40 ila 50 bin civarında idi¹⁸⁷. İstanbul'un fethinden sonra II. Mehmet şehrin nüfusunun artmasına önem vererek şehrin muhtelif semtlerinde camii, medrese, darüşşifa, imarethane, han, hamam, bedesten gibi binalar yaptırdı. Bunun ardından şehrin iskanı ve kalkındırılması için İstanbul'a

¹⁸⁵ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, s. 280.

¹⁸⁶ Artun Ünsal, "Mutfak – Osmanlı'dan Günümüze", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, Kültür Bakanlığı – Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s. 2-3.

¹⁸⁷ Mehmet Cavit Baysun, "İstanbul – Şehrin Tarihi", *İA*, C. 5-2, MEB Yayınları, İstanbul, 1987, s. 1171.

yapılacak göçler teşvik edildi. Bu yüzden fetih esnasında devlet malı ilan edilen Bizans binaları, başlangıçta kendi rızasıyla İstanbul'a gelenlere mülk olarak verildi¹⁸⁸. Teşvik çalışmalarının yeterli miktarda göç sağlamadığı durumlarda sürgün metoduyla İstanbul'un nüfusu canlandırıldı. Nitekim 1455'de Balkan şehirlerindeki bütün Yahudi cemaatleri İstanbul'a zorunlu olarak göç ettirildi. İlerleyen yıllarda II. Mehmet Mora, Ege Adaları, Trabzon ve bazı Anadolu şehirlerin Rum nüfusunu İstanbul'a nakletti. Ardından Orta Anadolu, Kefe, Eski ve Yeni Foça'dan Ermeniler İstanbul'a sevk edildi¹⁸⁹.

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı teşvik ve sürgün politikaları ile birçok meslek erbabı, tüccar, zanaatkâr ve tarikat mensupları İstanbul'a göç etti. Bu politikalar işe yarayacak ki fetihten önce 40 ila 50 bin arasında olan İstanbul nüfusu, 15. Yüzyılın son çeyreğine girildiğinde, iki katına çıkarak 100 bine kadar ulaştı¹⁹⁰. 1520-1530 yılları arasında ise bu rakam 400 ila 450 bin arasında idi¹⁹¹. 16. Yüzyılın sonları ve 17. Yüzyılın ortalarında İstanbul, 600 ila 750 bin kişilik nüfusu ile Avrupa'nın en büyük şehri konumundaydı¹⁹². Yapılan teşvikler ve sürgünlerin yanı sıra İstanbul'un Karadeniz ve Akdeniz arasında bir liman şehri olması nüfusun artmasına etki etmiştir. Ancak bu nüfus artışı beraberinde bazı sorunları da getiriyordu. Hiç şüphesiz bu sorunlardan belki de en büyüğü yiyecek azlığının yaşanmasıdır¹⁹³. Bunun için İstanbul'un hayat kaynağı olan Karadeniz kıyıları, İtalyan şehir devletlerinin elinden alınarak Karadeniz ticareti tümü ile kontrol altına alındı¹⁹⁴.

¹⁸⁸ Şehabettin Tekindağ, "İstanbul- Türk Devri", *İA*, C. 5-2, MEB Yayınları, İstanbul, 1987, s. 1201-1205.

¹⁸⁹ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi: 1300-1600*, C. 1, s. 69.

¹⁹⁰ Halil İnalcık, "İstanbul – Türk Devri", *TDVİA*, C. 23, İstanbul, 2001, s. 233.

¹⁹¹ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. 10, İstanbul, 1953, s. 21.

¹⁹² Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, C. 1, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay – Enver Özcan, TTK Yayınları, Ankara, 1990, s. 48.

¹⁹³ Halil İnalcık, "İaş – Osmanlı Dönemi", s. 116.

¹⁹⁴ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, s. 325.

Başlangıçta bazı politikalarla İstanbul'un kalabalık bir nüfusa sahip olması amaçlandı. Ancak ilerleyen yüzyıllarda bu nüfus, İstanbul'un asayiş ve emniyetinde bozulmalara ve gıda maddelerinin fiyatlarının artmasına sebep oldu. Nitekim I. Mahmut döneminde İstanbul'da gıda ve giyecek fiyatları iki katına kadar çıktı¹⁹⁵. İstanbul'un, başkent olması ve bir hayli kalabalık bir nüfusu barındırması dolayısıyla, iâşesinin sağlanması son derece önemliydi. Zira yaşanabilecek bir kıtlık dolayısıyla çıkan bir huzursuzluk tüm ülkeyi etkileyebilmekteydi¹⁹⁶. Devlet, siyasi ve sosyal karışıklık endişesinin yanı sıra insani düşünceler doğrultusunda da şehrin iâşe teminine büyük önem veriyordu. Bu yüzden halkın gıda ihtiyacını garanti altına almak devlet adamlarının başta gelen bir görevi haline gelmiş ve bu yolda bir iâşe siyaseti takip edilmiştir¹⁹⁷.

16 ile 17. Yüzyıllarda İstanbul nüfusun artışıyla birlikte doğal olarak gıda tüketiminde de artış oldu. Söz konusu dönemde İstanbul'da yıllık 4.000.000 koyun, 3.000.000 kuzu ve 200.000 sığır tüketilmekteydi. Ayrıca şehrin fırıncılarına da günlük 20.000 kile yani ortalama 500.000 kg. buğday tahsis ediliyordu¹⁹⁸. 18. Yüzyılın üçüncü çeyreğinde İstanbul'da yıllık buğday tüketimi 4.780.070 (172.574 ton) civarındadır¹⁹⁹. 1790 yılında ise bu rakam 3.800.000 kile (97.000 ton)'dir²⁰⁰.

¹⁹⁵ Münir Aktepe, "18. Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Meselesine Dair Bazı Vesikalar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, C. 9, S. 13, İstanbul, 1958, s. 13.

¹⁹⁶ Caner Çiftçi, "Osmanlı Döneminde İstanbul'un İâşesinde Bursa'nın Rolü", *OTAM*, C. 16, Ankara, 2004, s. 154.

¹⁹⁷ Feridun Emecen, "16. Asrın ikinci Yarısında İstanbul ve Sarayın İâşesi için Batı Anadolu'dan Yapılan Sevkiyat", s. 198.

¹⁹⁸ Robert Mantran, *16. ve 17. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayınları, İstanbul, 1991, s. 143.

¹⁹⁹ Salih Aynural, İstanbul'daki değirmen taşlarına tahsis edilen hububat miktarından hareketle bu sonuca ulaşmaktadır. Buna göre İstanbul'da 1118 ekmeğe değirmenine 9 kile, 382 uncu değirmenine 8 kile hububat tahsis edilmektedir. Bkz. Salih Aynural, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları: Zahire Ticareti (1740-1840)*, s. 4.

²⁰⁰ Tevfik Güran da aynı şekilde değirmenlerin işlediği buğday miktarından yola çıkarak bu rakama ulaşmıştır. İncelediği dönemde İstanbul'da 1152 değirmen bulunmaktadır. Her bir değirmenin günlük işleyebileceği buğday miktarı 9 kile olduğuna göre 97 bin ton rakamı ortaya çıkmaktadır. Bkz. Tevfik Güran, "İstanbul'un İâşesinde Devletin Rolü", s. 247.

Şehir o kadar fazla gıda ürünü tüketiyordu ki Mantran bu özelliğine binaen İstanbul'u "mide kent" olarak adlandırmıştır. Gerçekten de İstanbul gerek kalabalık nüfusu ve gerekse askeri kadroları dolayısıyla büyük bir tüketim merkeziydi. Kente giren mallar, kentten çıkan malların çok çok üstündeydi. İmparatorluğun farklı bölgelerinden kara ve deniz yoluyla birçok ürün İstanbul'a taşınmaktaydı²⁰¹. Bizans döneminde, başta buğday olmak üzere şehrin yiyecek maddelerinin temini garanti altına alınmaya çalışıldı²⁰². Bu durum Osmanlı döneminde de devam etti. Arşiv kaynaklarında geçen "*Asitane-i Saadetimde ibadullahın akvat-ı ruzmerreleri tedariki lazım ve mühim olmaktan naşi...*", "*... zehair hususu Devlet-i Aliyye'min akdem-i lazım-ı ihtimamdan olup...*", "*... bu husus ehemmi mühamm-ı saltanat-ı seniyyem olmak hasebiyle...*" gibi ifadeler şehrin iaşesinin önemini göstermektedir²⁰³. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere şehir halkına her gün ve makul fiyatlarda ekmek temin etmek hayati bir meseleydi. Öyle ki sadrazam her hafta çarşı teftişine çıkıp tahıl stoklarını, fırınları ve ekmek fiyatlarını denetlemekteydi²⁰⁴. Sadrazamın yanı sıra kadılar da İstanbul'un iaşesinde önemli rol oynamaktaydılar. İstanbul için gerekli olan et ve tahıl gibi ürünlerin İstanbul'a gönderilmesi ve bunların kaçakçılığının önlenmesi kadının önemli görevleri arasındaydı²⁰⁵.

Osmanlı Devletinde zahire ticareti, spekülasyon konusu olmaması ve zahirenin harice satılmamasını önlemek amacıyla, sıkı bir denetime tabi tutulmaktaydı. Bu yüzden zahirenin serbest ticareti yasak ediliyor ve yalnızca devletin izin verdiği kişiler tarafından

²⁰¹ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, C. 1, s. 167.

²⁰² I. Constantinus döneminde Mısır'dan, İstanbul'un ihtiyaçları için günlük 80.000 kişiye yetecek kadar erzak tedarik ediliyordu. Nevra Nacipoğlu, "İaşe – Bizans Dönemi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, Kültür Bakanlığı – Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s. 116.

²⁰³ Halil Utkan, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 17 Numaralı Zehair-i Rikab Defterine (1788 – 1791) Göre İstanbul'un İaşesinin Temini*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995, s. 41.

²⁰⁴ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi: 1300-1600*, C. 1, s. 227.

²⁰⁵ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2016, s. 55.

gerçekleştiriliyordu. İzin verilen bu tüccarlar dahi kontrol altında tutuluyordu. Öyle ki bir kontrolcü, buğday taşıyan bir tüccarın gemisine teslim yerine kadar refakat etmekteydi²⁰⁶. Sivil tüccarların yanı sıra bazı devlet adamlarının da zahire ticaretiyle meşgul oldukları görülmektedir. Yine aynı şekilde bunlar da zahire ticareti yapabilmek için izin almak mecburiyetindeydiler. Zahire ticaretinde bulunmak isteyen tüccar bu dileğini İstanbul muhtesibi aracılığıyla divana sunmaktaydı. Dileğin kabul edilmesi halinde tüccarın ticaret yapmasına müsaade verilirdi. Müsaade verilen tüccar satın aldığı hububatı neresi için satın almışsa oraya götüreceğini taahhüt etmek ve bu taahhüdüne karşılık bir de kefil bırakmak zorundaydı²⁰⁷.

İstanbul'un iaşesinin temininde devlet ve özel sermaye birlikte çalışmaktaydı. Şehrin günlük hububat ihtiyacı genellikle özel sermaye tarafından karşılanıyordu. Devlet ise kıtlık ve darlık dönemleri için hububat stokları yapmaktaydı. Bu bakımdan İstanbul iaşesinin temininde devletin payı özel sermayeye oranla düşüktür. Özel sermayenin hububat ticaretindeki payı % 91.6 iken bu oran devlet için % 8.6'dır²⁰⁸. Gerek özel sermaye ve gerekse devlet tarafından olsun imparatorluğun birçok bölgesinden İstanbul'a sürekli bir mal akışı sağlanmaktaydı.

2. İstanbul'a Zahire Nakleden Yerler ve Zahire Cinsleri

Osmanlı Devleti İstanbul'u besleme çabası ve uygulanan iaşe politikalarının da etkisiyle Payitaht merkezli bir iaşe sistemi kurmuş ve imparatorluğun pek çok bölgesi şehrin iaşesi için çalışmıştı. Bu çalışma neticesinde Osmanlı yurdunda ve özellikle İstanbul'da uzun

²⁰⁶ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, s. 281.

²⁰⁷ Lütfi Güçer "16. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar", s. 85-90.

²⁰⁸ Lütfi Güçer, "18. Yüzyılın Ortalarında İstanbul'un İaşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi", s. 398-410.

sürelî ve şiddetli kıtlıklar yaşanmamıştır²⁰⁹. İstanbul'un ihtiyacı olan buğday, un ve pirinç Kırım, Ukrayna, Dobruca, Mısır ve Filibe'den; et ve et ürünleri Akkerman, Konya, Erzurum, Moldova ve Varna'dan; deniz ürünleri Azak, Kefe ve Kili'den; yaş sebze ve meyvesi Marmara bölgesi, Ege ve Güney Karadeniz kıyılarından; tuz Ahyolu, Kızılca ve Transilvanya kıyılarından; süt ürünleri Varna, Eflak, İzmit, Yalova, Eğriboz, Kırım ve Rusçuk'tan karşılanıyordu²¹⁰. Görüldüğü üzere imparatorluğun hemen hemen tüm bölgelerinden İstanbul'a mal akışı sağlanıyordu. Ancak temel gereksinim maddesi olan hububatın karşılandığı bölgeler Karadeniz'in Rumeli kesimi, Tuna iskeleleri ve Akdeniz idi. İstanbul'un günlük ihtiyacı genellikle Rumeli ve Karadeniz kıyılarından karşılanmaktaydı. Ancak Karadeniz ve Rumeli'nin ihtiyacı karşılayamadığı durumlarda Akdeniz her zaman İstanbul'un imdadına koşan bir yer olmuştur. Özellikle de Mısır İstanbul'un bu ihtiyacını karşılayan en önemli merkezler arasındaydı. Mısır'dan İstanbul'a istikrarlı bir sevkiyat mevcut değildir. Ancak ihtiyaç halinde yüklü miktarlardaki un, buğday, pirinç, şeker ve baharat İstanbul'a nakledilmekteydi²¹¹. İstanbul'u besleyen bir diğer Akdeniz toprağı ise Kıbrıs'tır. Kıbrıs, Mısır'dan biraz farklı olarak İstanbul'a şeker²¹², tuz²¹³, ağaç kavunu ve muz²¹⁴ gibi ürünler göndermekteydi. İstanbul'un ihtiyacını karşılamada daha çok zahire gemilerinin muhafazasında görev alan Rodos ise başkente koyun²¹⁵ ve limon²¹⁶ göndermekteydi. Zahrenin İstanbul'a aktarımında pek çok şehir aracı rol üstleniyordu.

²⁰⁹ Ahmet Uzun, "Osmanlı Devleti'nde Şehir Ekonomisi ve İaşe", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 6, 2005, s. 216.

²¹⁰ Halil İnalçık, "İaşe – Osmanlı Dönemi", s. 117.

²¹¹ Halil İnalçık, "İaşe – Osmanlı Dönemi", s. 117.

²¹² BOA, A.DVN.MHM.d, 23, 673.

²¹³ BOA, A.DVN.MHM.d, 28, 256.

²¹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 46, 234.

²¹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 30, 30.

²¹⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 42, 2025.

Rodos da Akdeniz zahiresinin güvenli bir şekilde İstanbul'a ulaştırılmasında merkez üssüydü.

2.1.Mısır Zahiresi

Mısır, Osmanlı Devleti'nin ve özellikle de başkentinin hububat, şeker ve baharat gibi birçok ihtiyacını karşılayan önemli bir şehirdir. Özellikle Mısır pirinci diğer bölgelerin pirincine kıyasla daha kaliteliydi²¹⁷. Bunun yanı sıra Rumeli ve Anadolu'da yaşanan kıtlık dönemlerinde Osmanlı Devleti'nin gözü her daim Mısır'ın üzerinde olmuştur. Anadolu ve Rumeli'de 1560'lı yılların ortalarında başlayan ve 1577'ye kadar etkisini sürdüren kıtlık İstanbul'un sosyal ve ekonomik hayatını derinden etkilemiştir²¹⁸. Yaşanan bu kıtlığın giderilebilmesi için imparatorluğun her bir bölgesinden olduğu gibi Mısır'dan da zahire talebinde bulundu. 17 Eylül 1567 tarihli hükümde geçen *"İstanbul zahiresiçün varan gemilere pirinç ve gayri her ne ise narh-ı cari üzre akçalarıyla virüp Selanik'den ve gayri yirden varan gemilere min-bad zahire virmeyüp harice alup gitmeğe virdürmeyesin. Husus-ı mezbur mühimdür; bu babda gereği gibi mukayyed olasın."*, ifadelerden Mısır zahiresinin İstanbul için önemi anlaşılmaktadır²¹⁹.

Yaşanan kıtlıklar ülke içindeki zahirenin hızlı bir biçimde tükenmesine sebep olmaktadır. Ayrıca yapılan seferler de tüketimi arttırdığı gibi bu dönemde miri fiyattan satın alımlar fiyatların oldukça aşağıya çekilmesine sebep olabiliyordu. Nitekim 1566'da sefer hazırlığı için alınacak bir kile unun fiyatı on akçe olarak belirlenmişti. Ancak bu fiyatlar serbest piyasada 25-30 akçe arasında değişmekteydi²²⁰. Bu yüzdendir ki üretici ürününü

²¹⁷ Arif Bilgin, "16. ve 17. Yüzyıllarda Sarayın İaşesi", Tükler, , s. 10.

²¹⁸ Mehmet Demirtaş, "16. Yüzyılda Meydana Gelen Tabii Afetlerin İstanbul'un Sosyal ve Ekonomik Hayatına Etkilerine Dair Bazı Misaller", s. 38.

²¹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 7, 231.

²²⁰ Mehmet Demirtaş, "16. Yüzyılda Meydana Gelen Tabii Afetlerin İstanbul'un Sosyal ve Ekonomik Hayatına Etkilerine Dair Bazı Misaller", s. 39.

orduya veya İstanbul'a satmak istememekteydi. Batı üzerine yapılan seferlerde ordu Rumeli zahiresinin büyük bir bölümünü yutacağından İstanbul için Mısır'dan nakiller yapıyordu. Ancak, Mısır'dan İstanbul için yapılan bu nakiller, kar oranının daha yüksek olması sebebiyle farklı şehirlere kaydırılabiliyordu. Devlet böyle durumlarda Rodos beyini görevlendirerek bunu önlemeye çalışıyordu. Nitekim bu gibi durumlar 1564 yılı içerisinde birçok defa yaşanmış olacak ki Rodos beyine zahire gemilerinin denetlenmesi için hükümler gönderilmiştir. Yine bir hükümden hareketle devlet, Rodos beyinin Mısır'dan pirinç, nohut ve mercimek yüklü gelen gemileri zapt edip, içinde bulunan hububatı kadı ile birlikte defter edip gemiye güvenilir adamlarını koyarak İstanbul'a göndermesi isteniyordu²²¹. Böylelikle zahire gemilerinin başka limanlarda yük boşaltmasının önüne geçilmeye çalışılıyordu.

Mısır zahiresinin İstanbul'a güvenli bir şekilde naklinin gerçekleştirilebilmesi için nakilde kullanılacak gemilerin sağlam ve mürettebatının eksiksiz olmasına da özen gösterilmekteydi. Bu bakımdan, daha önce Rodos beyine de tembih edildiği gibi, Mısır beylerbeyine güvenilir adamı olmayan ve hurda gemilere pirinç, nohut ve mercimek gibi hububat ürünlerinin verilmemesi isteniyordu²²². Yine Rodos beyine gönderilen 29 Mayıs 1564 tarihli hükümde daha önce gönderilen, zahire gemilerini zapt etme, gemi içerisindeki zahirenin defter edilmesi ve gemiye güvenilir adamlar koyarak İstanbul'a gönderilmesi, emrinin hala geçerli olduğu bildirilmektedir. Ancak hükmün devamında İstanbul'da pirinç kıtlığı olduğu ve bu yüzden üç reisin Mısır'a pirinç almaya gönderildiği yazmaktadır. Bu reisler: İstanbul sakinlerinden Abdullah oğlu Davud, Ahmed bin Pir Dede ve Galata

²²¹ “ ... zikrolunan gemilerden Mısır'dan pirinç yükü ve nohud ve mercüme ile gelen gemilerin reislerin habsidüp içinde ne mikdar zikrolunan hububatdan bulunursa kadı marifeti ile defter idüp ve Mısır canibine gidenleründahi ne mikdar sermayeleri ve gemilerinde esbabları bulunursa kezalik anun gibileri dahi kadı marifeti ile defter idüp içine yarar ademün koyup reislerin mahbusen gemileri ile mahruse-i İstanbul'a gönderesin.” Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 6, 419.

²²² “... sendahi bu babda mütenebbih olup gafletle geçüp varan yaraksuzkaramürsel ve sair hurde gemilere asla pirinç ve nohud ve mercüme ve kettanvirdürmeyüp gereği gibi mukayyed olup emr-i sabıkuma muhalif iş itdürilmemek babında enva-ı mesai-i cemilen zuhura getüresin.” Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 6, 425.

sakinlerinden Abdullah oğlu Ali'dir. Rodos beyinden bu reislere mani olmaması ve emin ve salim bir şekilde İstanbul'a geçirilmesi istenmiştir²²³.

Tüm yasaklamalara ve Rodos beyinin denetimlerine rağmen Mısır zahiresinin İstanbul'a getirilmeyip hariç vilayetlere kaçırıldığı oluyordu. Bu da İstanbul'da zahire babında darlığın yaşanmasına ya da yaşanan darlığın had safhalara çıkmasına neden olmaktaydı. Bu sorunun çözümü için Osmanlı Devleti tüccarından kefil istenmeye başladı. 28 Şubat 1570 tarihinde Mısır beylerbeyine gönderilen hükümde pirinç ve sair hububat almaya gelen tüccar gemilerinin güvenilir birisini kefil göstermediği sürece salınmaması emrediliyordu²²⁴.

Özel sermaye sahibi tüccarların yanı sıra Mısır beylerbeyinin de zahire ticaretinde rol oynadığı görülmektedir. 20 Ocak 1573'te Vezir Sinan Paşa'ya gönderilen hükümde Diyarbakır beylerbeyi Hüseyin Paşa'nın Mısır beylerbeyliğine tayin olduğu ve Hüseyin Paşa'nın acilen Mısır'a varması istenmiştir. Hükümün devamında Mısır İskelesi'nde bulunan Dubrovnik ve Fransız gemileri dahil tüm gemilerin peksimet, arpa ve buğday ile doldurulup İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir. Ayrıca ne miktar zahirenin gemilere yüklendiğinin kaydedilmesi ve gemilerin içine güvenilir adamlar koyarak zahirenin harice çıkarılmasının önlenmesi de isteniyordu²²⁵.

²²³ BOA, A.DVN.MHM.d, 6, 578.

²²⁴ “*Vardukda anda varup pirinç vesâir hubûbât alup gemilerine tahmil eyliyen Resid'in yarar kefillerin almayınca gemilerin saldurmayup ve ne denlü nesne tahmil eyledüklerin esâmîsiyle defter idüp bildüresin ki, geldüklerinde ana göre taleb olunup ve mezbûri getürüp teslim eyledüklerine muhtesibden temessük alalar.*” Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 9, 48.

²²⁵ “... *diyar-ı Mısır benderlerinde bulunan barçaları eğer Dubrovnikli'nün ve eğer Françelü'nün der-griftidüb dahi ol diyarda bulunandan peksimad ve arpa ve buğday ile memlü idüpma hruse-i İstabul'a gönderesün ve buğday ve peksimad ve arpadan ne mikdarzehair barçalara konılduğun yazup arz idesin ve barçalar ahâr diyara gitmemek için herbirine kifâyet mikdarı kul taifesinden koydurup basiret üzere olmaların gereği gibi tenbih idesin...*” Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 21, 82.

Mısır İstanbul'a un, buğday, arpa, pirinç, mercimek, nohut vb. hububat ürünlerinin yanı sıra Matbah-ı Amire için şeker, tuz, biber, tarçın ve baharat çeşitleri de ihraç etmekteydi. 5 Haziran 1579 tarihli Mısır beylerbeyine gönderilen hükümde Matbah-ı Amire için istenilen şeker, biber ve tarçın hazır ise gönderilmesi istenmekteydi²²⁶. 1578'de de Mısır'dan İstanbul için yüklü miktarda baharat talep edilmekteydi. Ancak bu dönemde Akdeniz'de etkinliğini arttıran küffar gemilerinin baharat gemilerine zarar verme ihtimali göz önüne alındığından Selanik beyi Kaya'ya bu hususta hüküm gönderilmiştir. Kaya Bey'den Mısır'a varıp Rodos beyi Ahmet ile birlikte muhafaza hizmetinde bulunması istenmiştir. Ayrıca Mısır'dan gelen baharat gemilerine hassa reislerinden Mustafa'yı başbuğ tayin edip emin ve sağlam bir şekilde İstanbul'a naklinin sağlanması emredilmiştir²²⁷.

Nakledilecek olan zahirenin henüz hazır olmaması bazı sorunları beraberinde getirmekteydi. Nitekim böyle bir sorun Rodos beyi tarafından dile getirilmiştir. 1580'de Mısır baharatını İstanbul'a nakletmekle görevli Rodos beyi, zahirenin hazır bulunmaması durumunda birkaç gün Mısır'da beklemenin deniz muhafazasının aksamasına ve akabinde küffar gemilerinin rençber²²⁸ gemilerine zarar verebileceğini bildirmekteydi. Bunun üzerine Rodos beyine gönderilen hükümde zahirenin hazır bulunması halinde gemilere yüklenip İstanbul'a gönderilmesi emredilmekteydi. Birkaç günlük bir gecikmenin yaşanması halinde Mısır'da beklenmesi istenmekteydi. Ancak daha fazla bir gecikmenin yaşanması halinde

²²⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 36, 987.

²²⁷ "Selanik beyi Kaya Bey'e hüküm ki: ol canibde küffar gemileri varub bir zarar itmek ihtimalleri olub hıfz ve hırsatdemühimmatdan olunub Mısır'a varub Rodos beyi Ahmeddame-izzeye mülaki olubmüşarülileyh ile muhafaza hizmetinde olmasın emridüb buyurdum ki: vardıkda tehir etmeyübmüşarülileyh yanına varub dahi ol cevabın hıfz ve hırsatindeyekdilolub (?) zillullah-ı taala küffar-ı haksar gemilerinde bir mahale zarar idübirişdirmekten ihraz üzere olubbahr-ı muhafazada dakika fevt etmeyesin ve Mısır'dan gelen bahar gemilerine hassa resilerindenmamavbar Mustafa'yı başbuğ tayin idüb irsal eylesin ki zikr olunan gemileri emr ü aman üzere gönderübmahrusa-yı İstanbul'a irsal eylesin." Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 35, 221.

²²⁸ Rençber, aslen Fasça kökenli bir kelime olup ıstırap, zahmet anlamlarına gelen "renç" kelimesinden türetilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk başlarda çeltik tarımı ile uğraşanlara verilen bir isimdir. Daha sonraları bu isim tarımla uğraşan kesime ve tüccarlara da verilmiştir. Rençber kavramı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cahit Telci, "Osmanlı İktisat Literatüründe Bulunan ve Günümüzde Hala Yaşayan Bir kavram: Rençber", *Türkler*, C. 10, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 1134-1339.

İskenderiye Beyi Recep ile haberleşip deniz muhafazasında bulunması isteniyordu²²⁹. Kısa bir süre sonra hem Rodos Beyi Ahmet'e hem de İskenderiye beyi Recep'e gönderilen hükümden anladığımız kadarıyla böyle bir gecikme hasıl olmamıştır. Nitekim Yemen Beylerbeyi vasıtasıyla İstanbul için Yemen'den getirilen baharat Mısır'a zamanında ulaşmış idi. Gelen bu baharatın Rodos beyi ve İskenderiye beyi vasıtasıyla gemilere yüklenerek acilen İstanbul'a gönderilmesi istenmekteydi. Gemilerin baharatı taşımaya yeterli gelmemesi durumunda muhafaza hizmetinde bulunan Rodos ve İskenderiye gemilerine de yüklenerek İstanbul'a nakledilmesi emrediliyordu²³⁰.

2.2.Kıbrıs Zahiresi

İstanbul'a zahire tedarikinde önemli bölgeler arasında Kıbrıs Adası da yer almaktadır. Ancak Kıbrıs, İstanbul'a zahire tedarik eden diğer bölgelerden biraz farklıdır. Zira imparatorluğun hemen her bölgesinden envai çeşit ürünü İstanbul'a aktarılırken Kıbrıs'tan genellikle şeker ve tuz gönderilmiştir.

Kıbrıs'tan İstanbul'a düzenli yapılan bir zahire sevkiyatından bahsetmek mümkün değildi. Ancak ihtiyacın hasıl olduğu durumlarda yüklü miktarlarda zahire sevkiyatlarında bulunulduğunu bilmekteyiz. Nitekim bu bakımdan bizim bulabildiğimiz en erken tarihli mühimme kaydı 6 Mart 1574 yılına aittir. Bu kayda göre Kıbrıs Beylerbeyliği'nden bin beş yüz kantar barutun yanı sıra şeker ve kendirin Rodos beyi vasıtasıyla İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir²³¹. Kıbrıs Beylerbeyi'ne gönderilen bu hükmün bir benzeri Rodos beyi Kaya'ya da gönderilerek bu görev için İstanbul'dan on adet

²²⁹ "... vardıkda hala emr olunan gemiler ile anda varubda eğer bahar hazır bulunursa tehir etmeyüb gemilere tahmil idüb götürresin ve hazır bulunmayub ziyade tevakkuf lazım gelmez ise dahi müşarüliyleh ile haberleşüb birkaç gün tehir idesin şöyle ki: ziyade tevakkuf lazım gelür ise İskenderiye beyi ile haberleşübgelüb derya muhafazasında olubsüdde-i sadetime göresin..."Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d 43, 296.

²³⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 43, 298.

²³¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 23, 673.

kadırga gönderildiği belirtilmiştir. Ayrıca Kaya Bey'in himayesinde bulunan altı kadırganın da İstanbul'dan gelenlerle beraber gecikmeden Kıbrıs'a varması, İstanbul için hazırlanan barut, şeker ve kendirin Kıbrıs'tan İstanbul'a ulaştırması isteniyordu²³².

Kıbrıs'tan şekerin gönderilmesine müteakib yaklaşık üç yıl sonra Kıbrıs'tan İstanbul için tekrar şeker talep edilmekteydi. Bu defa Kıbrıs beylerbeyi İstanbul için istenilen şekeri sandıklara koyup kendi gemileri ile birlikte Rodos Adası'na götürmüş ve Rodos beyine teslim etmiştir. Ayrıca ne miktar şekerin getirildiğini gösteren bir defter Rodos beyine verilmiştir²³³. Kıbrıs şekeri Rodos gemileri ile nem kapmayacak şekilde muhafaza edilerek 28 Ekim 1577'de İstanbul'a gönderildi²³⁴.

Rodos ile Kıbrıs, şekerin İstanbul'a naklinde koordineli bir şekilde çalışmaktaydı. Nitekim yukarıda da değindiğimiz gibi şekerin naklinde Rodos beyi ile Kıbrıs beylerbeyi arasında bir iş bölümü mevcuttu. Kıbrıs beylerbeyi İstanbul şekerini hazırlamak ve kimi zaman bunu Rodos'a iletmekle yükümlüyken, Rodos beyi de bu şekeri İstanbul'a ulaştırmakla mükellefti. Şekerin nakliyesinde görülen bu iş bölümü kimi zaman denizlerin muhafazasına yansımaktaydı. Nitekim Magosa beyi Şaban ile Rodos beyinin Kasım ayına kadar deniz muhafazasında olması emredilmiştir. Bu sırada ise Kıbrıs şekerhanelerinde hasıl olan şeker ve şeker kamışının Kasımdan bir iki ay evvel İstanbul'a nakledilmesi istenmiştir. Hal böyle olunca, normal şartlarda Rodos beyi tarafından nakledilmesi gereken şekerin Kıbrıs beylerbeyi vasıtasıyla taşınması gerekmektedir. Nitekim 3 Ağustos 1582 tarihli

²³² "... vusuulbuldukda tehir eylemeyüb gönderilen kadırgalarla sabıka senin ile olan altı pare kadırgaları dahi alub mecmu cümlersionaltı pare kadırga ile müşarüileyh beylerbeyine varubemr olunan barutı ve şekeri ve kendiri tahmil idübmuaaccelensüdde-i saadete ulaşırdırasın amma yolda baruterkan-ı zabtıdırüb zarar irişdirmekdenhazer eylesin." Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 23, 674.

²³³ BOA, A.DVN.MHM.d, 31, 281.

²³⁴ "Rodos beyine hüküm ki: Kıbrıs beylerbeyisinehüküm-i şerif gönderilüb anda olan şekeri gemiler ile Rodos'a gönderilüb sana tebliğ olunmak emrim olmuşdur. Sen dahi zikr olunan şekeri südde-i saadetime göndermeni emridüb buyurdum ki: vardukdaanun gibi müşarüileyh canibinden gemiler ile gelen şekeri gemilerden ihraç idüb dahi Rodos gemilerine tahmil idüb bir türlü seninle gönderesünmamma mukayyet olasun. Sen ki şeker ...olub ...zayi' olmak ihtimali olmaya. Siz böyle bilesün." Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 31, 282.

Kıbrıs beylerbeyine gönderilen hükümde bu hususa değinilerek gönderilecek olan şekerin kendisi tarafından getirilmesi istenmiştir²³⁵. Buna ilaveten Kıbrıs, Trablusşam şekerinin de İstanbul'a taşınmasında rol almaktaydı. 1581 yılı içerisinde Trablusşam'dan şeker kamışı, ağaç kavunu ve muz talep edilmişti. Talep edilen bu ürünlerin alınıp İstanbul'a gönderilmesi yine Kıbrıs beylerbeyinin bir göreviydi. 3 Ekim 1581'de Kıbrıs beylerbeyine gönderilen hükmün bir sureti de Rodos beyine iletilmiştir. Rodos beyinden hüküm eline ulaşır ulaşmaz Kıbrıs'a gitmesi ve Trablusşam'dan gönderilen ürünlerin İstanbul'a naklinde yer alması istenmiştir²³⁶.

Kıbrıs'ın İstanbul'a naklettiği bir başka ürün de tuzdu²³⁷. Temel besin maddesi hububatın yanı sıra tuz da oldukça fazla bir tüketime sahipti. Zira tuz, balıkçılıkta, zeytincilikte, bir takım süt ürünleri ve sebze-meyvelerin muhafazasında kullanılan önemli bir üründü. İstanbul'a gönderilen Kıbrıs tuzu hakkında Rodos beyi ve Kıbrıs beylerbeyine gönderilen iki hüküm tespit etmiş bulunuyoruz. Bu rakam oldukça az olmakla birlikte bu konudaki diğer hükümlerin gözümüzden kaçmış olabileceği muhtemeldir. Ancak Rodos beyi ve Kıbrıs beylerbeyinin hemen ardından Mısır'dan da tuz istendiğine şahit oluyoruz²³⁸. Birbiri ardına gönderilen bu hükümler, İstanbul'da yaşanan tuz kıtlığının had safhalara ulaştığı, buna binaen bir kereye mahsus Kıbrıs'tan tuz ithalinde bulunulduğunu düşünmemize sebebiyet vermektedir. Tespit ettiğimiz ilk hüküm 9 Eylül 1576 yılında Rodos beyine gönderilmiştir. Bu hükümde İstanbul'da tuzun azlığından bahsedilmekte ve Rodos

²³⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 48, 20.

²³⁶ “ Kıbrıs beylerbeyisine hüküm: Halen Trablusşam'dan hassa-i hümayunum için şeker kamışı ve ağaç kavunu ve muz sipariş olunmuştur buyurdum ki: Vusul buldukda emrim üzere Trablusşam'dan gelip Kıbrıs'a vasil oldukda, eğlendirmeyip muaccelensüdde-i saadete ulaşırdasın. (Bir sureti Rodos beyine sana vasil oldukda Kıbrıs'a isal eyleyesin deyu.)” bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 46, 234.

²³⁷ Kıbrıs Osmanlı Devleti'nin önemli tuz üretim yataklarından birisiydi. Buradaki tuzlaların yıllık geliri 100.000 akçeyi bulmaktaydı. Bkz. Lütfi Güçer, “ 15-17. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tuz İhisarı ve Tuzlaların İşletmesi”, s. 130.

²³⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 28, 258.

beyinin Lindos gemileriyle Kıbrıs'tan tuz getirmesi istenmektedir. Hükmün devamında bulunabildiği kadar tuz bulunması, bunların deftere kayıt edilip gemiye güvenilir adamlar koyarak acilen İstanbul'a gönderilmesi isteniyordu²³⁹.

2.3.Rodos Zahiyesi

Rodos Adası, İstanbul'un beslenmesinde genellikle aracı konumundadır. İstanbul ile Mısır ve Kıbrıs arasında hububat şeker, tuz vb. gıda malzemelerinin ticareti yapılırken, Rodos bu ticaretin genellikle nakliye kısmında yer almaktaydı. Ancak bu Rodos'un İstanbul'a gıda naklinde bulunmadığı anlamına gelmiyordu. Diğer bölgelere oranla sınırlı da olsa bir ürün akışının var olduğu bilinmektedir. Nitekim Rodos Adası'ndan İstanbul'a koyun, tuz, hububat vb. ürünlerinin gönderildiğini Mühimme Defterleri'nden öğrenmekteyiz.

Yapılan çalışmalarda Osmanlı Devleti'nde tuz üretiminin yapıldığı önemli merkezler arasında Rodos Adası da yer almaktadır²⁴⁰. Ancak bizim incelediğimiz dönemde Rodos Adası'ndan İstanbul'a yapılan bir tuz nakline rastlanmamıştır. Kıbrıs tuzunun İstanbul'a tuz gönderilmesinde aracı rol oynadığı daha önce belirtildi²⁴¹.

Osmanlı Devleti'nde et tüketimi de oldukça fazladır. Bu yüzden İstanbul'a imparatorluğun birçok bölgesinden sığır, keçi ve koyun getirilmekteydi. İstanbul'a yapılan bu nakillere ek olarak Devlet, İstanbul'u yeterli düzeyde besleyebilmek için taşradaki et tüketimine dahi müdahale etmekte ve tüketimi sınırlandırabilmekteydi. Nitekim böyle bir müdahale 12 Nisan 1576'da yaşanmıştı. Rodos, Gümülcine, İpsala, Ferecik, Selanik, Karasu

²³⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 28, 256.

²⁴⁰ Lütfi Güçer, "15-17. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletmesi", s. 81.

²⁴¹ " Rodos beyine hüküm ki: istanbul'da tuz babında ziyade müzayaka olmağın Lindoss gemileri ile Kıbrıs'tan(?) tuz götürülmemesi emridüb buyurdum ki: varınca asla tehir etmeyüb Lindos gemileri ile Kıbrıs'danvafir ve müstevfi' tuz alub (?) dahiline yarar adam koyubmuaccelen İstanbul'a gönderesin. Ne mikdar gemi tuz gönderilmişse yazub bildiresin. Zikr olunan gemilerden maada bulunan rençbergemilerinizü bizim kadırgalarımıza dahi(?) tuz tahmil idüb gönderesin." Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 28, 256.

Yenicesi ve Kavala kadılarına gönderilen hükümde kesilmesi gereken hayvanlara sınırlama getirilmekteydi. Bu kadılıklar da İstanbul'a göndermesi gereken erkek koyunların kesilmesi sonucu İstanbul'da et babında darlığı yaşanmıştı. Bu yüzden adı geçen kadılıklara, bir müddet için keçi ve sığır kestirilmesine izin verildiği ancak erkek koyun kestirilmesine müsaade edilmediği yönünde hükümler gönderilmekteydi²⁴². Adı geçen kadılara gönderilen bu emirden yaklaşık dört yıl sonra Rodos ile birlikte İpsala, Malkara, Hayrabolu, Keşan, Ferecik, Dimetoka ve Gümülcine kadılarında koyun talebinde bulunuluyordu. Talep edilen koyunların bu iş için görevlendirilen Bali Çavuş'a teslim edilmesi ve onun vasıtasıyla İstanbul'a nakli istenmekteydi²⁴³.

Rodos'un İstanbul'a bol miktarda meyve sevk ettiği de bilinmektedir. Zira Rodos Adası'nda üzüm, portakal, limon vb. meyve ağaçları bol miktarda mevcut idi. Adada üretimi yapılan bu meyvelerden yılda ortalama 1.500.000 kuruşluk gelir elde edilmekteydi²⁴⁴. Üretilen bu ürünlerin başlıca alıcısı yine İstanbul idi. Özellikle limon Matbâh-ı Âmire için istenmekteydi²⁴⁵. Tespit ettiğimiz 28 Eylül 1579 tarihli bir mühimme kaydına göre Teke beyi ve kadısından, Antalya kadısından Sakız ve Rodos beyinden Hassa-yı Hümâyun için limon talep edilmekteydi.²⁴⁶

²⁴² "... vusulbuldukda bu babda her biriniz taht-ı kazanuzda (?) muayyen olub fermanı-ı şerifime mugayyir keçi ve sığır bir müddet(?) yarar erkek koyundan bir koyun boğazlatdırmayub lazım oldıkça keçi ve sığır boğazlatdırasız..." Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 30, 30.

²⁴³ BOA, A.DVN.MHM.d, 39, 645.

²⁴⁴ Şengül Ayoğuz, *Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1989, s. 83.

²⁴⁵ Savaş Songur, *16. Yüzyılda Rodos Adası ve Akdeniz'deki Önemi*, s. 3.

²⁴⁶ "Teke beyine hüküm ki Antalya ve Teke kadılarında hüküm ki: hassa-yı hümayunum için firenk limon lazım olmağın yarara giden ...numunesi irsal olunmuşdur buyurdum ki hüküm-i şerifim vardıklarında tehir itmeyüb mukayyed olunmak mümkün ise tedarik eyleyüb muaccelensüdde-i saadetime gönderesin ve ne mikdargönderdüğü yazub bildiresin husus-ı mezbur mühimdir.

Bu dahi

Bir sureti Rodos beyi ve kadısına

Bu dahi bir sureti Sakız beyi ve kadısına." Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 42, 2025.

Rodos beyi, İstanbul için adadan zahire göndermenin yanı sıra civarında toplanan zahirenin İstanbul'a naklini de yapmaktaydı. Bunlardan birisi de Mekri (Fethiye)'dir. Yapılan bir çalışmada Mekri'nin sadece Rodos'a zahire göndermekle mükellef olduğuna değinilmiştir²⁴⁷. Ancak tespit ettiğimiz hükümlerde Mekri'nin sadece Rodos'a değil İstanbul'a da zahire naklettiği anlaşılmaktadır. 1585 yılında Mekri'den zahire ihracı için Kamer ve Hüseyin Çavuş görevlendirilmiş, onlara yardım ve gemilerin hazır edilmesi Rodos beyinden istenmişti. Nitekim 24 Ağustos 1585 tarihli mühimme hükmüne göre Kamer ve Hüseyin Çavuş vasıtasıyla toplanan zahirenin İstanbul'a nakledilmesinde Rodos'a büyük görev düşmekteydi²⁴⁸. Yine başka bir hükümde Mekri'den İstanbul'a zahire nakledildiğini görmekteyiz. 14 Ocak 1576 tarihli bu hükümde Aydın, Mentешеye tabi Mekri, İzmir, Antalya ve Tavas'a tabi Günak(?) iskelelerinde toplanan zahirenin İstanbul'a nakledilmesi istenmekteydi. Bu zahirelerin İstanbul'a nakli için yine Rodos beyi memur edilmişti²⁴⁹.

3. Zahire Ticaretinin Güvenliğinde Rodos

Osmanlı Devleti'nde Akdeniz zahiresini nakletmek satın almaktan daha meşakkatliydi. Zira korsanların veya korsan olmayan yabancı tüccarların gözü her daim Akdeniz'den İstanbul'a taşınan zahirenin üzerindeydi²⁵⁰. Nitekim Osmanlı Devleti 16. Yüzyılın sonlarına doğru Suriye, Mısır ve Kuzey Afrika toprakları da dahil Akdeniz'e kıyısı olan hemen hemen tüm toprakları sınırlarına dahil etmişti. Bu dönemde Osmanlı toprakları haricinde Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerin toplam nüfusu otuz sekiz milyon civarındaydı²⁵¹.

²⁴⁷ Savaş Songur, *16. Yüzyılda Rodos Adası ve Akdeniz'deki Önemi*, s. 40.

²⁴⁸ "... Mekri limanına varub anda tereke ihracına memur olan Kamer ve Hüseyin çavuş mahiretiyle hazır olan terekeden gemileri tahmil idü bale't tevali olan çekdirir gemiler ile içerü boğaza koyub emr üzere İstanbul'a irsal etmekden hali olmayasın..." Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 27, 294.

²⁴⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 27, 463.

²⁵⁰ Savaş Songur, *16. Yüzyılda Rodos Adası ve Akdeniz'deki Önemi*, s. 87.

²⁵¹ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. 1, s. 265.

Akdeniz'in önemli tarım yataklarının Osmanlı Devleti'nin elinde olduğu düşünüldüğünde korsanlık faaliyetlerinin görülmesi pek tabiidir. Bu durum Osmanlı Devleti'ni zahire ticaretinde sıkı bir güvenlik almaya mecbur etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Akdeniz zahire ticareti, genellikle Mısır ile İstanbul arasında tek yönlü olarak yapılan bir ticaretti. İstanbul-Mısır arası bu uzun deniz ticareti bazı tehlikeleri de beraberinde getirmekteydi. Mısır'dan hareket eden zahire gemileri İstanbul'a ulaşmadan korsan gemilerinin tecavüzüne maruz kalmaktaydı. Bu bakımdan stratejik konumu itibarıyla Mısır ile İstanbul'un ortasında bulunan Rodos Adası'na güvenliğin sağlanmasında büyük bir görev düşmekteydi. Nitekim bu konu hakkında Rodos beyine gönderilen hükümlerde İstanbul'dan Mısır'a gidip gelen gemileri muhafaza etmesi istenmekteydi. Rodos beyi bu görevi yerine getirirken Sığla, Sakız ve Midilli beyleri de ona yardım ediyordu. Rodos beyinin bu görevi süresinde Rodos'un muhafazası ise Mizistre beyine bırakılmaktaydı²⁵². Diğer taraftan Mizistre beyi de Rodos beyi ile birlikte deniz muhafazasında yer alıyordu. Tespit ettiğimiz hükümlerden hareketle, Batı Anadolu adalarının Rodos beyi ile birlikte hareket etmesi sıkça rastlanan bir durumdu. Hatta çoğu zaman Rodos bu adalara başbuğ tayin ediliyordu²⁵³. Ancak bazen Rodos beyinin de başka bir beyin yanına gönderildiği de oluyordu. 27 Nisan 1579 tarihli Rodos beyine gönderilen hükümde Rodos beyinin Sakız, Sığla, Mizistre ve Magosa beyleri ile birlikte İskenderiye beyinin yanına gitmeleri ve deniz muhafazasında yer almaları isteniyordu. Ayrıca Rodos beyinin İstanbul-Mısır arası işleyen rençber gemilerini Rodos'tan İskenderiye'ye ve

²⁵² "... Mısır'a varub gelen gemilere küffar-ıhaksar gemilerinden zarar u gezendiridirmeyüberkan-ı vechle tedarik üzere olasin. Şöyle ki: ihmaline sebep ile zikr olunan gemilere küffar tarafından ve bunlar kalita gezende zarar irişdirdiğiistimah oluna sual olursan ana göre mukayyed olasin ve Mizistre beyi Kaya Rodos muhafazasında kalub sen Sığla ve Sakız ve Midillü beyleriyle ve yeniden yeniçeri olub eğer Mısır'da ikiyüz yeniçeri farisa(?) hususidir ve eğer derya yüzü hıfz ve hırsatdır ve artıku yazuya getürüb ihmal ve müsahildeihtiyad eylesin..." Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 36, 544.

²⁵³ BOA, A.DVN.MHM.d, 67, 309.

İskenderiye'den Rodos'a getirip götürmesi emredilmişti²⁵⁴. Bu hükmün bir benzeri İskenderiye beyi Recep'e de gönderilmiş ve adı geçen beylerle deniz muhafazasında birlikte hareket etmeleri istenmişti²⁵⁵.

Yukarıda adı zikredilen beylere ek olarak Selanik beyi de korsanlara karşı Rodos beyi ile birlikte mücadele etmekteydi. Nitekim 4 Ağustos 1585 tarihli hükümde Selanik beyi Kaya'dan, Rodos beyi Ahmet'tin toplanan zahireyi İstanbul'a nakletmek için Mısır'da bulunduğu, küffar gemilerinin zahire gemilerine zarar verme ihtimali olduğu, bu sebeple Mısır'a gidip Rodos beyi Ahmet ile hareket etmesi ve zahire gemilerini güvenli bir şekilde İstanbul'a nakletmesi isteniyordu²⁵⁶.

Selanik beyinin yanı sıra Menteşe beyi de deniz muhafazasında Rodos'un yanında olan beyler arasındaydı. 5 Nisan 1586 tarihli bir hükümde Menteşe beyi Hüssam'ın, deniz muhafazasında bulunan Rodos beyinin donanmasına iltihak etmesi emrediliyordu. Bu emrin yanı sıra Hüssam beye Sığla beyi İbrahim ve Tekelü beyi Şaban'ın da Rodos donanmasına iltihak edeceği bildirilmiştir. Hükmün devamında ise birbirlerine muhalefet etmeyip, Rodos beyi Recep önderliğinde birlikte hareket etmeleri istenmiştir²⁵⁷. 13 Ekim 1590 tarihinde Rodos beyine gönderilen hükümde “... *hala şiddet zamanı olmamağla küffar-*

²⁵⁴ “...İskenderiye'den İstanbul'a ve İstanbul'dan Mısır'a gelüb giden rençber gemileri Rodos'dan İskenderiye'ye ve İskenderiye'den Rodos'a götürüb derya yüzünde korsan kafirlerin gemilerinden hazeririşdiresin...” Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 38, 254.

²⁵⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 38, 255. Rodos beyinin Sakız, Sığla, Midillü ve Biga beyleri ile birlikte deniz muhafazasında bulunmaları hakkında bir başka hüküm için bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 51, 211.

²⁵⁶ “Selanik beyi Kaya Bey'e hüküm ki: ol canibde küffar gemileri varub bir zarar itmek ihtimalleri olub hıfz ve hırasatdemühimmatdanolunub Mısır'a varub Rodos beyi Ahmeddame-izzeye mülaki olubmüşarülileyh ile muhafaza hizmetinde olmasın emridüb buyurdum ki: vardıkda tehir etmeyübmüşarülileyh yanına varub dahi ol cevabın hıfz ve hırasatindeyekdilolub (?) zillullah-ı taala küffar-ı haksar gemilerinde bir mahale zarar idübirişdirmekden ihraz üzere olubbahr-ı muhafazada dakika fevt etmeyesin...” Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 35, 221.

²⁵⁷ “...küffar-ı haksar ki gemilerinden derya yüzünde yürüyen Müslüman gemilerine ve memalik-i mahrusemdan bir mahale zarar ve gezendirişdirmekden ihtiyat üzere olub ihmalden hazeridesiz husus-ı mezburicün sabıka Sığla sancağı beyi olan İbrahim ve sabıka Tekelü sancağı beyi olan Şaban dame-izzehümayadahi...ahkam-ı şerife yazılıb irsal olunmuşdur birbirinize uhalefetetmeyübmüşarülileyhRecebdame-izze ile müşarülileyhima ile yeniden yek dil ve yek cihet olubbab-ı muhafazada dakika fevt etmeyesüz...” Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 60, 532.

ı haksarın deryada hareketli mürekkepleri olub mukaddema ve hala alınan hüccac ve rençber gemileriçün sen ki adem-i ihtimamınla alınır diye haber vermişlerdir...” ifadeleri yer almaktaydı. Hükümde geçen ifadelerden bu dönemde küffar gemilerinin etkinliğinin arttığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden Rodos beyi Hüssam’ın deniz muhafazasında yanında yer almak üzere on altı kadırğa tayin edilmiştir. Hükmün devamında kendisine müteallik on bir kadırğası bulunan Menteşe beyi Murat’ın da yardıma geleceği bildirilmiş, gece gündüz demeden birlikte deniz muhafazasında olmaları istenmiştir. Ancak görevlerini ihmal etmeleri ve bir tane dahi Müslüman gemisine zarar gelmesi halinde azledilmekle kalmayıp şiddetle cezalandırılacakları belirtilmiştir²⁵⁸. Rodos beyinin yaptığı ihmaller kendisine ceza getirebileceği gibi, görevini layıkıyla ifa etmek de takdir edilmesini sağlıyordu²⁵⁹.

Rodos beyi genel anlamda denizin muhafazasına memur idi. Sürekli olarak deniz üzerinde gezip düşman veya korsan gemilerine karşı mücadele etmekteydi. Zahire nakillerinin yapıldığı sırada ise bizzat zahire gemilerinin muhafazası ile ilgilenmekteydi. Ancak nakledilecek zahirenin henüz hazır olmaması ya da nakliyatta yaşanabilecek bir aksaklık Rodos beyinin denizin muhafazasıyla meşgul olamamasına ve bu süre zarfında denizde korsan gemilerinin peyda olmasına sebep olabilirdi. Zamanlama Rodos beyi için oldukça önemliydi. Nitekim Rodos beyi zahirenin hazır olmaması durumunda yaşanabilecekleri anlatan bir mektubu İstanbul’a 1580’de göndermiştir: “*Mısır’dan südde-i saadete gelecek miri baharı berü canibe gönderilmekte eğer zamanda hazır olmayub noksan gelürse derya muhafazasından kalub küffar gemilerinden rençber gemilerine zarar istima varur...*” Bu mektup üzerine Rodos beyine, nakledilecek baharat hazır ise gecikmeden göndermesi, birkaç günlük bir gecikme yaşanacaksa beklemesi yönünde emir gelmiştir.

²⁵⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 73, 692.

²⁵⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 78, 1928.

Ancak daha uzun bir süre gecikmenin yaşanması halinde İskenderiye beyi ile haberleşip deniz muhafazasında bulunması istenmiştir²⁶⁰. Rodos beyine gönderilen bu hükmün ardından İskenderiye beyine ve tekrar Rodos beyine hükümler gönderilmiştir. Bu hükümde de Yemen'den Mısır'a gelen baharatın acilen Rodos'a oradan da İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir. Zahire gemilerinin yeterli gelmemesi halinde ise muhafaza hizmetinde olan gemilere de baharat yükletilmesi istenmiştir²⁶¹.

Zahire gemilerinin tek başına gönderilmesi güvenlik açısından uygun değildi. Zira olası bir hava muhalefeti veya düşman saldırısında zarara uğrama ihtimali oldukça fazla idi. Bu açıdan zahire gemilerinin bir yerden ve topluca hareket ettirilmesi için İskenderiye beyi uyarılmaktaydı²⁶². İskenderiye'den hareket edecek gemiler için alınan ikinci bir güvenlik önlemi de yolculuk sırasında gemilerin muhafazasında bulunacak bir donanmanın temin edilmesiydi. Bu görev çoğunlukla Rodos beyi tarafından icra edilmekteydi. Nitekim Rodos beyine gönderilmiş olan bir hükümde Rodos beyinin İskenderiye'den zahire getiren gemileri muhafaza etmesi istenmekteydi²⁶³.

Alınan istihbaratlar da Mısır-İstanbul arasındaki bu güvenliğin iki katına çıkartılmasına sebep olabiliyordu. Zira 1577 yılında Fransa kaptanlarından İlya'nın beş

²⁶⁰ "... vardıkda hala emr olunan gemiler ile anda varubda eğer bahar hazır bulunursa tehir etmeyüb gemilere tahmil idüb götürüresin ve hazır bulunmayub ziyade tevakkuf lazım gelmez ise dahi müşarüleyh ile haberleşüb birkaç gün tehir idesin şöyle ki: ziyade tevakkuf lazım gelür ise İskenderiye beyi ile haberleşübgelüb derya muhafazasında olubsüdde-i sadetime göresin..." Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 43, 296.

²⁶¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 43, 298.

²⁶² BOA, A.DVN.MHM.d, 67, 244.

²⁶³ "... Rodos sancağı beyine hüküm ki: haliya bender-i İskenderiye'de zahire tahmil iden kalyonlar ve sair rençber gemilerden cümle elli altmış pare gemiden ziyade olub tamam zahirelerin aldudkan sonra bender-i İskenderiye sancağı yanında olan gemiler ile zikr olunan zahire gemileri kafile idüb dahi emin ve salim Rum yakasına geçiregelü bhaliya mumaileyh diyar-ı garbda olmağla Mısır Boğazı halidir deyu adayı korsan kadırgaları ol semtlere varmak muharrer olduğu ilam olduğun zikr olunan zahire gemilerinin tamamı(?) oldukda kendün der yanında senin mevcut olan kadırgalar ile İskenderiye'ye varub zahire gemilerini bir yerden kafile idüb dahi mevsukla bir yerden kaldırub sen dahi kadırgalar ile menazil ve merahilde buluşmuş olub biavnullah-ı taala emin ve salih-i'r rum yakasına götürüb akar idüb..." Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 67, 45.

gemisi ve Malta kaptanlarından Ermiyas'ın dört gemisi Kıbrıs yakınlarında biri sabun diğeri pirinç gemisi olmak üzere iki Müslüman gemisini zapt etmişler ve Rodos taraflarına doğru çekmişlerdir. Ancak bu kaptanların asıl muradının İskenderiye tarafından gelecek olan yirmi gemi olduğu öğrenilmişti. Bunun üzerine Kapudan Paşa'ya gönderilen hükümde Rodos beyi Recep, Sıgla, Sakız ve Midillü beylerinin gemileri ile birleşip deniz muhafazasında olması emredilmişti²⁶⁴.

4. Zahire Sevkiyatında Yaşanan Sıkıntılar

İstanbul'a zahire sevkiyatında yaşanan en büyük sıkıntı kaçakçılıktı. Zahire tacirlerinden bazıları İstanbul'a getirmek bahanesiyle aldıkları zahireyi harice veya imparatorluk dahilindeki başka bir yere satıyorlardı. Zira hububat kaçakçılığı yasal ticaretten daha karlı bir işti. Ancak zahirenin harice kaçırılması veya imparatorluk dahilinde başka yerlerde boşaltılması İstanbul'da fiyatların yükselmesine ve darlığa sebep olabiliyordu²⁶⁵.

İstanbul'un zahire darlığı çekmemesi ve fiyatların mutedil seviyelerde tutulması için devlet bazı tedbirler almak zorundaydı. Bu bakımdan Rodos beyine Mısır'dan İstanbul'a zahire nakleden gemileri kontrol görevi verilmişti. Rodos beyi bu zahire gemilerini zapt edip, içinde bulunan zahire çeşidini ve miktarını kayıt altına alarak ve gemiye kendi adamlarını yerleştirerek İstanbul'a göndermekteydi. Bu şekilde İstanbul zahiresinin İstanbul haricinde bir yere götürülmesi engellenmeye çalışılıyordu²⁶⁶.

Devletin aldığı bu önlemlere rağmen yine zahirenin harice kaçırıldığına şahit olmaktayız. Nitekim Ege kıyılarındaki adaların beylerine bu hususta dikkatli olmaları emredilmekteydi. 4 Ekim 1586'da Sıgla beyine gönderilen hükümde “...hala deryadan

²⁶⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 31, 717.

²⁶⁵ Mehmet Demirtaş, “İstanbul Fırınlarının Buğday ve Un İhtiyacının Karşılmasında Görülen Usulsüzlükler”, s. 173.

²⁶⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 6, 419; BOA, A.DVN.MHM.d, 6, 425.

küffar-ı haksara tereke ve sair memnu olan meta virildiği istima olunup...” denmekteydi. Hükümden anlaşıldığı üzere satılması yasak olan terekenin ve diğer bazı ürünlerin harice verildiği duyuluyordu. Hükümün devamında ise harice satılması yasak olan barut, kurşun, yarar at, kirpas-ı penbe, gön, balmumu, sahtiyan, meşin ve terekenin küffara satılmamasına özen gösterilmesi isteniyordu²⁶⁷.

Gelibolu, Rodos ve Rodoscuk kadılarına da İstanbul’a gönderilecek Mısır zahiresinin harice satılmasının engellenmesi yönünde emirler gönderilmesine rağmen 6 Ekim tarihinde bazı reisler Mısır’dan aldıkları ürünleri harice satmışlardı. Bunun önüne geçilmesi ve yüklerini istedikleri yerlere değil devletin belirlediği iskelelere götürmeleri emredilmekteydi²⁶⁸.

Zahire sevkiyatında yaşanan en büyük sıkıntılardan biri de ara iskelelerde “yük bozmak”, yani İstanbul zahiresinin imparatorluk dahilinde diğer yerlere satılması idi. Bu yüzden devlet zahire sevkiyatına bazı yasaklar getirmekteydi. Mısır’dan İstanbul için hububat ve sair yiyecek getiren gemilerin Rodos, Sakız ve İzmir’e uğrayıp yük bozmaları yasaktı. Aynı şekilde Akdeniz iskelelerinden İstanbul için zahire getiren gemilerin Gelibolu, Tekirdağ ve civardaki küçük iskelelere yük boşaltması yasaktı²⁶⁹. Ancak tüm yasaklara ve denetimlere rağmen zahire sevkiyatındaki bu sıkıntılar giderilemiyordu. Nitekim Rodos beyi Ahmet’e gönderilen 3 Eylül 1580 tarihli hükümde “*İstanbul’da zahire babında müzayaka*

²⁶⁷ “ *Sığla beyine hüküm ki: hala deryadan küffar-ı haksara tereke ve sair memnu olan meta virildiği istimaholunub buyurdum ki: vusul buldukda küffara virilmesi memnu olan ... barut ve kurşun ve ... ve yarar at ve kirpas-ı penbe ve yarak ve gön ve balmumu ve sahtiyan ve meşin ve terekedir zikr olunan meta küffar-ı haksaravirilmekten ziyade hazer eylesin şöyle ki: memnu olan meta ol babda küffara virildiği ilam oluna mahal virilmeyüb beyanda olunursuz ... olan ana göre mukayyed oluna ve ol canibdezikr olunan meta ile gemi bulunursa demirlerin alubreisleride ... içine yarar adamlar koyub içinde olan terekesiyle ve sair memnu olan meta ile südde-i saadete gönderesizdeyemryazılmışdır.*

Bir sureti Midillü beyine, Bir sureti İnebahtı beyine, Bir sureti Sakız beyine, Bir sureti Eğriboz beyine, Bir sureti Rodos beyine, ve sureti Mizistre sancağı beyine.” Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 61, 278.

²⁶⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 58, 878.

²⁶⁹ Lütfi Güçer “ 16. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar”, s. 95.

var iken bazı rençber gemileri zahireleri varub ol caniblerde boşaltdıkları ilam olunub...” denmekteydi. Hükümün devamında böyle bir duruma müsaade edilmemesi, gemilerin hariç yerlere salınmaması ve buğday ve sair zahire yüklü gemilerin acilen İstanbul’a gönderilmesi istenmekteydi²⁷⁰.

Rodos beyine ve kadısına zahire ticaretinin kontrolü ve güvenliği hakkında oldukça fazla hüküm gönderilmişti: Korsanlara karşı mücadele etmesi, gönderilen zahirenin muhafazası ve İstanbul’a gidecek zahirenin başka iskelelerde boşaltılmaması. Ancak zaman zaman İstanbul’a gitmesi gereken Mısır zahiresinin başta Rodos olmak üzere Gelibolu ve Girit’e satıldığı öğreniliyordu. 1580’de ve 1583’te bunun örnekleri yaşanmıştır. 3 Şubat 1580 tarihinde Gelibolu ve Rodos iskelelerine yanaşan bazı zahire tacirlerinin İstanbul zahiresini sattıkları devlet tarafından²⁷¹. Yine aynı şekilde 1583 yılında bazı rençber gemileri İstanbul’a götürmek bahanesiyle emr-i şerifleri olmadan aldıkları zahireyi Rodos ve Girit’e götürmüştür. Bunun öğrenilmesi üzerine 26 Kasım 1583’te İnebahtı beyine bu hususta bir hüküm gönderilmiştir. Bu hükümler İnebahtı beyinden elinde emr-i şerifi olmayanlara zahire vermemesi, emri- şerifi olanlara zahire vermesi, ancak gemisinin içine güvenilir adamlar koyarak İstanbul’a göndermesi istenmiştir²⁷².

²⁷⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 43, 297.

²⁷¹ “Gelibolu ve Rodos kadılarına hüküm ki: hala mahruse-i İstanbul zahiresiçün gelen gemilerden bazı gemiler Gelibolu ve Rodos iskelelerine yanaşub metaları çıkarub bey itdikleri ilam olunmağın buyurdum ki vardıkda bu babda her biriniz bi’z-zat mukayyed olub anın gibi mahruse-i Mısır’dan İstanbul zahiresiçün gelmiş her ne var ise anda çıkarmayub ve harice alub gitmek komayub doğru İstanbul’a gönderesiz şöyle ki size bade emr-i şerife muhalif ol caniblerden İstanbul zahiresiçün gelen Mısır’dan meta bey olduğu istimah oluna minbaad olduklarından gayri siz dahi mesul olmak mukarrerdir ana göre basiret üzere olası.”Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 39, 386.

²⁷² “İnebahtı beyine hüküm ki: hala liva-yı mezbureye tabi iskelelerden bazı reisler gemileri ile ellerinde emr-i şerifleri yoğ iken mekatib ile varub İstanbul zahiresin bahanesiyle zahire tahmil idüb Rodos ve Girid semilerine alubgidüb anda fūruht idecekleri ilam olunmağın muateb olmuşundur buyurdum ki varanu kadar bu babda gereği gibi mukayyed olub bilaemr bir reisin gemisine tam ki tahmil itdirmeyüb İstanbul zahiresiçün emr-i şerifle varan reislere virdirüb anlara dahi muhkem tenbih ile sen ki hariç yarar alub yükletüb doğru İstanbul zahiresiçün göndereler şöyle ki: minbaad bilaemr kimesneye bir habbe verildiği istimah olunur ise konulmayubsaib ola ki mukarrerdir ana göre mukayyedolubemr-i şerifime muhalif bir iş olmakdanzaher eylesin.” Bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 52, 211.

Zahirenin emr-i şerif olmadan taşınması ve İstanbul haricine boşaltılması alınan tüm önlemlere rağmen engellenebilmiş değildi. Devlet sürekli olarak bu iş için görevli kişileri daha dikkatli olmaları yönünde uyarmakta idi. Buna ek olarak Mısır beylerbeyine de sadece İstanbul gemilerine zahire vermesi, Selanik ve diğer yerlerden gelenlere zahire verilmemesi isteniyordu²⁷³. Emr-i şerif ile veya kaçak yollarla zahire satın alıp harice satanlar yakalandığı takdirde ise büyük cezalar alabilmekteydiler. Nitekim Rodos beyi 1573'te böyle ticareti son anda önlemiştir. Karamürsel reislerinden Ahmet, yasak olmasına rağmen bin kile buğday yüklü gemisini Patnos Adası'na götürürken yakalanmıştı. Rodos beyinin gemiyi ve içinde bulunan buğday ve 36.000 akçeyi alıp İstanbul'a göndermişti. Bu işi yapan tüccar ve gemi mürettebatı küreğe konularak cezalandırılmıştı²⁷⁴.

²⁷³ BOA, A.DVN.MHM.d, 7, 231.

²⁷⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 21, 479.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RODOS ADASI'NIN ZAHİRE İHTİYACININ TEMİNİ

1. Akdeniz Adalarının Zahire İhtiyacının Karşlanması

Cezayir-i Bahr-ı Sefid Vilayetini oluşturan Ege adalarında tarım çeşitliliği oldukça fazladır. Rodos'ta bahçe tarımı, İstanköy'de bağcılık, Sakız'da sakız üretimi ve bağcılık, Kalimnoz, Leyroz, Herkit ve Sönbeki'de süngercilik ve Midili'de zeytincilik yeteri kadar yapılmaktaydı. Rodos ve İstanköy Adalarında limon yetiştiriciliği oldukça fazla idi. Burada üretilen limonlar ün yapmış olacak ki elde edilen ürün saray için ayrılıyordu²⁷⁵. Ancak bu adalar genellikle dağlık ve engebeli bir topografyaya sahip idi. Adaların böyle bir topografyaya sahip olması tarım alanlarının istenilen düzeyde kullanılamamasına ve ancak adanın ihtiyaçlarını karşılayabilecek miktarda ürün elde edilebilmesine sebep oluyordu²⁷⁶.

Tarım çeşitliliğinin fazla olmasına karşın temel besin kaynağı olan tahıl üretiminin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde olması, bazen de ihtiyacı karşılayamaması bu adaların ortak sorunu idi. Braudel adaların bu sıkıntısını şu şekilde ifade etmektedir: *“Fakat bu ilginç kaynaklar asla bolluk ifade etmemektedir. Hiçbir ada ertesi günkü yaşamını garantiye alamamıştır. Bu adaların her biri için asla çözülemeyen veya yetersiz bir şekilde çözülen koskoca sorun, kendi kaynaklarıyla, kendi toprağıyla, kendi meyveleriyle, kendi sürüleriyle geçinebilmek ve muktedir olmamakla birlikte dışa açılabilir. Bu adaların hepsi, birkaç istisna dışında, aç dünyalardır. Uç örnek Doğu Akdeniz'deki Venedik adalarından gelmektedir: Korfu, Girit veya Kıbrıs yüzyılın ikinci*

²⁷⁵ Savaş Songur, *16. Yüzyılda Rodos Adası ve Akdeniz'deki Önemi*, s. 3.

²⁷⁶ Şengül Ayoğuz, *Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti*, s. 82-83.

yarısında sürekli olarak açlık tehidi altındadır. Tanrısal Trakya buğdayıyla yüklü karamürsellerin istenilen zamanda gelmemeleri veya kalelerdeki depoların buğday veya darı stokları tükendiğinde, onlar için gıdasal bir felaket meydana gelmektedir...’’²⁷⁷. Adaların tahıl konusundaki bu sıkıntısı seyahatnamelere de yansımaktadır. Seyahatnamelerde Narenciye, pamuk, keten, sakız ve meyvenin bol miktarda üretildiğinden bahsedilmektedir. Ancak aynı şey tahıl üretimi için geçerli değildir. Bu yüzden ki adalar buğday, arpa gibi ürünler bakımından sürekli olarak ana karaya bağımlı haldedir²⁷⁸. Rodos, bu adalar arasında en iyi duruma sahip olanıdır. 144.000 hektar arazinin sadece 84.000 hektarı işlenmemektedir²⁷⁹.

Rodos Adası diğer adalara nispeten daha iyi bir konuma sahip olmasına karşın, daha önce de değindiğimiz gibi ancak ihtiyacını karşılayabilecek miktarda tahıl üretilabiliyordu. Tahıl üretiminin düşük oluşu, iklim şartlarının olumsuz olduğu dönemlerde veya var olan tahılın harice satılmasıyla, adada hububat bakımından kıtlığa sebep olabiliyordu. Bunlara ek olarak Rodos’un Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayetinin merkezi olması, kalabalık bir nüfus ve asker grubuna sahip olması onun bu sorununu daha da arttırıyordu. Nitekim 1567 yılında yukarıda değindiğimiz sebeplerin yanı sıra bazı kişilerin vilayet haricine buğday satması adada buğday kıtlığına yol açmıştı²⁸⁰. Ada, fethinden beri Anadolu’ya bağımlı olup, et ve hububat ihtiyacını Teke, Hamid, Sığla ve Mentеше

²⁷⁷ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. 1, s. 90.

²⁷⁸ Dilara Dal, *18. Yüzyılda Sakız Adası*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2008, s. 124-125.

²⁷⁹ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. 1, s. 156. Bir diğer çalışmada ise Rodos’daki 318.948 hektar arazinin 290.000 hektarının işlendiğinden bahsedilmektedir. Bkz. Şengül Ayoğuz, *Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti*, s. 83. Bu iki veri arasındaki farkın, Braudel’in ekilebilir alanları hesaplarırken orman, otlak ve özel olarak verimsiz arazileri bu hesabın dışında tutmasından dolayı kaynaklanması muhtemeldir.

²⁸⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 7, 213.

sancaklarından temin ediyordu. Dolayısıyla bu bölgeler ile Rodos arasında resmi bir ticaret ağı bulunuyordu²⁸¹.

Rodos'a gönderilecek zahirenin cinsi hakkında çoğunlukla genel ifadeler kullanılmaktaydı. Bu zahirenin muhteviyatı hakkında ayrıntılı bilgilere çok fazla yer verilmemiştir. Ancak ne tür zahirenin talep edildiği ya da gönderildiğine dair bazı belgeler az da olsa bize bilgi vermektedir. Nitekim 1571 yılına ait bir hükümden Rodos Adası'nda zahire kıtlığının yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu kıtlığın giderilmesi için de ana karadan Rodos'a buğday ve un gönderilmesi isteniyordu²⁸².

Rodos Adası'na gönderilen zahirenin cinsi hakkında incelediğimiz kaynaklarda çok fazla ayrıntılı bilgiye rastlanmamaktadır. Okumuş olduğumuz hükümlerde, bu konu hakkında, "zahire" ve "tereke" ifadeleri kullanılmaktadır. Rodos'un hububat azlığı çekmesi ile ilgili olarak Mühimme Defterlerinde "... Rodos halkının zahire babında müzayakaları olup..."²⁸³, "...cezire-yi mezburda zahireye ganiyle müzayaka olup..."²⁸⁴, "... zahire babında müzayaka çektirmekten hazer idesin..."²⁸⁵, "... Rodos'a tereke getürmek için giden gemilere temessük viresin..."²⁸⁶, "...kadimden olageldüğü üzere Rodos ceziresinde tereke virdüresin..."²⁸⁷, "... Rodos zahiresi için kifayet miktarı tereke..."²⁸⁸ gibi ifadelerle sıklıkla rastlanmaktadır.

²⁸¹ Mehmet Akif Erdoğan, "Rodos Adası'nda 1711 Yılında Tımarlar ve Tımarlılar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 8, 1998, s. 28.

²⁸² "... taht-ı hükümetinizde bugday u un bulunduğı yirlerden vâfir u müstevfi bugday u un tedârük eyleyüp gelen rençber gemilerine narh-ı cârî üzre bey' itdürüp her gemiye ne mikdâr bugday u un tahmîl olunup gönderildiğün yazup dahı Rodos'a gönderesiz..." b kz. BOA, A.DVN.MHM.d, 12, 207.

²⁸³ BOA, A.DVN.MHM.d, 5, 514.

²⁸⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 19, 57.

²⁸⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 19, 219.

²⁸⁶ BOA, A.DVN.MHM.d, 3, 13.

²⁸⁷ BOA, A.DVN.MHM.d, 9, 153.

²⁸⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 26, 699.

Anadolu kıyılarından ve imparatorluğun diğer bölgelerinden temin edilen hububat ürünlerinin, adanın ihtiyacının karşılanmasından sonra, hububatın depolanması bir zorunluluktur. Zira bu depolanan hububat olası bir kıtlık halinde halka dağıtılıyordu. Rodos Adası'nda şövalyeler döneminde de büyük hububat stokları yapılmaktaydı. Nitekim adanın fethinden sonra altı ay daha yetebilecek yiyecek stoğu bulunuyordu²⁸⁹. Ancak depolarda saklanan bu hububat adanın ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalabilmekteydi. Zira uzun süre muhafaza edilen hububat bir süre sonra telef olmaktadır. Nitekim 1575 yılında, Rodos'ta kuyularda muhafaza edilen buğday bozulmuş, bunun üzerine Mısır'dan buğday talep edilmiştir²⁹⁰.

2. Rodos'un Zahire İhtiyacının Karşılanması

2.1. Batı Anadolu'dan Yapılan Sevkiyatlar

Rodos'un zahire ihtiyacını karşılayan bölgeler arasında Teke, Menteşe, Eğriboz, Gelibolu, Galos, Gazze ve Mekri yer almaktadır²⁹¹. Buralardan yeterli zahirenin karşılanamaması durumunda ya da had safhaya ulaşan kıtlık dönemlerinde Karadeniz kıyılarından²⁹² ve hatta Boğdan'dan²⁹³ Rodos'a zahire aktarılmıştır. Ancak Rodos'un genel olarak zahire tedarikinde bulunduğu bölgenin, Menteşe ve Teke yöreleri olduğu incelediğimiz kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Bugünkü Antalya ve Muğla yöreleri Rodos'un sürekli olarak zahire temin ettiği bölgelerdi. Bu bölgeler bir nevi Rodos'un ikmal depoları olup hayati bir önem arz etmekteydi. Nitekim Teke ve Menteşe sancakları beylerine gönderilen hükümlerde geçen "... Rodos sancağı beyi Bali mektub gönderüb kale-yi mezbureye zahire kadimden Anadolu

²⁸⁹ Nicolas Vatin, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar*, s. 36.

²⁹⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 26, 700.

²⁹¹ Savaş Songur, *16. Yüzyılda Rodos Adası ve Akdeniz'deki Önemi*, s. 39.

²⁹² BOA, A.DVN.MHM.d, 43, 220.

²⁹³ BOA, A.DVN.MHM.d, 24, 165.

*yakasından gelüb...*²⁹⁴, “... Rodos ahalisi arz-ı hal sunub Rodos ceziresinde zahire ekseriya taht-ı kazanızdan virilegelüb hala külli müzayakaları olub üslub-ı sabık üzere taht-ı kazanızdan akçe ile zahire taleb eylediklerinde kimesneye mani olmamak...”²⁹⁵ gibi ifadeler bunu destekler niteliktedir.

Adanın zahire ithalinde bulunabilmesi için izlediği ilk yol merkeze mektup göndermekten geçiyordu. Rodos beyi veya kadısı merkeze mektup göndererek adada zahire azlığını olduğunu bildirir ve bu bakımdan hariçten zahire ithalinde bulunmak için izin isterdi. Bunun akabinde merkez, uygun görülen kazaların kadılarına ve beylerine hükümler göndererek bu husus için gelen gemilere zahire satılmasını emrederdi. Bu hiyerarşik sıralamanın sonunda Rodos beyi zahire satın almaya gideceklere izin kağıdı niteliğinde bir “*temessük*” verir, tüccar da bu izin kağıdı ile narh üzere zahire satın alabilirlerdi²⁹⁶.

Zahire ticaretinde bölge kadıları da etkin bir rol oynamaktaydılar. Şehirlerin iâşe kıtlığının giderilmesi kadının önemli görevleri arasındaydı²⁹⁷. Bu bakımdan Rodos’un en çok irtibat kurduğu kadılıklar Anadolu kıyılarındaki kadılıklardı. Rodos için gelen tüccara zahire temin etmek ve bu ticaretin denetimini sağlamak Anadolu kıyısındaki kadılıkların önde gelen görevlerindendi. Bu kadılar zahire ticaretinin her safhasını kayıt altına almaktaydı. Kime, ne kadar zahire verildiği, kimin gemisine yüklendiği ve ne zaman gönderildiği gibi birçok bilgi defterlere yazılmaktaydı. Yazılan bu defterler Rodos beyine ve kadısına gönderiliyordu²⁹⁸. Zira bu defterler sayesinde, daha sonraki dönemlerde

²⁹⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 9, 153.

²⁹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 26, 699.

²⁹⁶ “ ... tereke verilmesiçün Teke ve Menteşe kadılarına hükm-i şerifim verilmiştir buyurdum ki anın gibi lazım geldikde temessükle gemi gönderesin varub narh üzere kadimden aldıkları yerden tereke alıp Rodos halkına bey ettiresin. 21 Rebiülahir 973” bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 5, 514.

²⁹⁷ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, s. 7.

²⁹⁸ “...sen ki Mekri kadısısın, her kime ne mikdar tereke tahmil olunursa ve kimün gemisine tahmil olunur, tarihiyle defter idiüp imzalayup defteri ahar kimesne ile Rodos beğine ve kadısına gönderesin ki, ana göre taleb ideler...” bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 7, 1131.

yaşanabilecek olası bir kıtlık durumunda zahirenin nerelerden talep edilebileceği öngörülmekteydi. Bunun yanı sıra kadılar, sürekli olarak zahire hususunda uyarılmakta ve bu konuda gelenlere yardımcı olmaları istenmekteydi. 16 numaralı Mühimme Defteri'nde geçen, "...vusul buldukda kale-yi mezburenin yat ve yarağı tekmilinde müstevfi zahire tedarikinde ihtimam idüb..."²⁹⁹, ifadesinden de anlaşılacağı üzere Menteşe yöneticilerinin bu hususa özen göstermeleri ve tüccara yardımcı olmaları istenmekteydi.

Zahire satın alacak kişiler, sancak idarecilerine gönderilen hükümler ve Rodos beyinin temessükü çerçevesinde bu ticarete dahil olabiliyorlardı. Merkezi hükümetin izin vermemesi veya elinde Rodos beyinin temessükü olmayan kişiler bu ticaretten yararlanamıyordu. Nitekim Rodos beyi Bali, Teke ve Menteşe yörelerinden zahire talebinde bulunmuş fakat adı geçen sancakların kadıları zahire vermeye yanaşmamıştır. Bunun üzerine Rodos sancak beyi Bali bu durumu Mart 1571'de divana taşımıştır. Bunun akabinde gerekli zahirenin verilmesi yönünde bir emir, "... müşarûlileyhin mühürlü sahih temessükler ile gelen gemilere kadimden olageldüğü üzere Rodos ceziresinde tereke virdüresin amma bu bahane ile deryaya ve küffar-ı haksara tereke virilmekten hazer eyleyesin.", adı geçen sancak beylerine gönderilmiştir³⁰⁰. Yine benzer bir hüküm, Rodos kasının mektubu üzerine, 8 Mart 1571'de bu sancaklarla birlikte ek olarak Hamidili sancağına da gönderilmişti. Rodos kadısı merkeze gönderdiği mektubunda adadaki hububat darlığından bahsetmiş ve darlığın giderilmesi için Anadolu kıyılarından zahire ithaline izin istemişti. Bu mektup üzerine Tekeli, Menteşe ve Hamidili beylerine ve kadılarına bu husus için hükümler gönderilmiştir. Bu hükümlerde adı geçen beyler ve kadıların kendi bölgelerinden buğday ve un tedarik edip

²⁹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 16, 398.

³⁰⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 9, 153.

Rodos zahiresi için gelen rençber gemilerine belirlenen fiyatlar üzerinden satılması isteniyordu³⁰¹.

Rodos Adası'na zahire nakli için genellikle sancakbeylerine ve kadılarına hükümler gönderilmekteydi. Ancak bazen direkt olarak kaza isimleri belirtilerek bu kazalardan Rodos'a zahire satışı da istenebiliyordu. Bu kazalar arasında Antalya, Elmalı, Kaş ve Kalkanlı yer almakta olup birkaç hükümde birlikte yazılmışlardır³⁰². 30 Eylül 1574 tarihli bir hükümden anlaşılacağı üzere bu bölgelerden Rodos Adası için iki yüz elli mud terekenin satılmasına onay verilmiştir. Bu onay ile birlikte, ellerinde zahiresi bulunanlar rızaları ile belirlenen fiyatlar üzerinden zahire satışı yapabilecekti.

Rodos'un ihtiyaçlarını karşılayan kazalardan birisi de Mekri idi. Mekri'nin yanı sıra Gölhisar, Siroz, Pürnaz, Köyceğiz, Karaağaç, Döğer³⁰³, Güzelhisar, Tefenni³⁰⁴, Üzümlü³⁰⁵ kadılarından da Rodos için zahire almaya gelenlere zahire satılması istenmiştir. Ancak Mekri ile Rodos arasındaki ticari ilişki bu saydığımız diğer kazalara oranla daha hareketli olmuştur. Özellikle Rodos'un fethiyle birlikte bölgedeki güvenlik problemleri azalmış ve Rodos ile Mekri arasındaki ticari ilişkiler artmaya başlamıştır³⁰⁶. Hükümlerden

³⁰¹ “ Rodos kâdîsı Südde-i Sa'âdetüm'e mektûb gönderüp; “Rodos cezâresinde tereke ve sâyir zehâyir bâbında muzâyaka olduğın” bildürmegin hâliyâ Donanma-yı Hümayûnum dahı ol cânibde varmak üzre olmagın kal'a-i mezbûrede müstevfî zahîre bulunmak emrüm olmsudur. Buyurdum ki: Vardukda, bu bâbda geregi gibi mukayyed olup taht-ı hükümetinizde bugday u un bulundığı yirlerden vâfir u müstevfî bugday u un tedârük eyleyüp gelen rençber gemilerine narh-ı cârî üzre bey' itdürüp her gemiye ne mikdâr bugday u un tahmîl olunup gönderildiğın yazup dahı Rodos'a gönderesiz ki, ana göre taleb eyleyüp ashâbına sebeb-i ticâret ve cezîre halkına si'at-i ma'îset hâsıl ola. Zahîre husûsı mühimdür; ihmâl eylemeyüp her birintüz bulunan yirlerden vâfir u müstevfî zahîre tedârük eyleyüp göndermeyince olmayasız... Fi 11 Şevval Sene 978” b kz. BOA, A.DVN.MHM.d, 12, 237.

³⁰² 1582 tarihli bir hükümde, Antalya, Elmalı, Kaş ve Kalkanlı kadılarından, Rodos Adası için değilse de Teke kıyılarını muhafaza için gelen Rodos beyi Hüsam ve askerleri için zahire verilmesi istenmiştir. b kz. BOA, A.DVN.MHM.d 46, 716. Yine başka bir hükümde bu kadılıklardan Elmalı, Mekri, Gölhisar, Siroz, Pürnaz, Köyceğiz ve Karaağaç kadılıkları ile bir arada verilmiştir. b kz. BOA, A.DVN.MHM.d, 30, 282.

³⁰³ BOA, A.DVN.MHM.d, 30, 282.

³⁰⁴ BOA, A.DVN.MHM.d, 40, 473.

³⁰⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 73, 212.

³⁰⁶ Behset Karaca, “16. Yüzyılda Meğri (Fetkiye) Kazası”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 30, Isparta, 2013, s. 21.

anlaşıldığı üzere Mekri, Rodos'un zahire ihtiyacını karşılamada önemli bir yere sahipti. Zira bu hükümlerde adı geçen diğer yerlerden Gölhisar, Siroz, Pürnaz, Köyceğiz, Karaağaç, Döğer, Güzelhisar, Tefenni ve Üzümlü sürekli olarak Mekri ile birlikte anılmaktadır. Mekri'nin işlek bir limana sahip oluşu, adı geçen yerlerin Mekri ile anılmasına sebebiyet vermiş olabilir. Zira 16. Yüzyılda Teke ve Hamidili sancaklarından birçok ürün Mekri Limanı'na taşınmaktaydı³⁰⁷.

Mekri ile Rodos arasındaki bu ticari hareketlilik, İstanbul iaşesinin önceliği yüzünden bazen aksayabiliyordu. Zira İstanbul, başkent olması ve kalabalık nüfusu dolayısıyla doyurulması gereken büyük bir kentti. Bu yüzden diğer kentlerin zararına olabilecek faaliyetler yapılabiliyordu. Nitekim Mayıs 1574'da buna benzer bir durum Rodos için yaşanmıştı. Bu tarihlerde Mekri, Gölhisar, Siroz, Pürnaz, Köyceğiz, Elmalu, Döğer ve Karaağaç kazalarına İstanbul zahiresi için tacirler gelmişti. Bu yüzden Rodos'tan gelen gemilere buğday verilmiyordu. Zahire konusunda sürekli olarak sıkıntı çeken Rodos'un, kadimden beri zahire ithal ettiği bölgelerden umduğu buğdayı alamaması, adadaki kıtlığın had safhaya ulaştırmıştı. Bunun üzerine Rodos beyi Ahmed, bu sorunun çözülmesi ve Rodos'tan mektup ile varan gemilere buğday sattırılmasını rica eden bir mektubu merkeze göndermiştir. Bunun üzerine 7 Mayıs 1574 tarihinde adı geçen kadılıklara Rodos için gelen reçber gemilerine mani olunmaması ve narh üzere buğday satılması yönünde hüküm gönderilmişti³⁰⁸.

İstanbul iaşesinin önceliği yüzünden Rodos'a yapılan zahire nakillerinde aksaklıkların yaşandığını, bu sıkıntının giderilmesi için de hükümlerin gönderildiğini yukarıda belirtmiştik. Ancak tüm bu uyarılara ve gönderilen hükümlere rağmen Rodos için

³⁰⁷ Behset Karaca, "16. Yüzyılda Meğri (Fetkiye) Kazası", s. 25, 33.

³⁰⁸ BOA, A.DVN.MHM.d, 30, 282.

zahire almaya gelenlere zorluk çıkartılıyordu. Mekri, Döğer ve Pürnaz kadıları “... *hariç kazaya tereke verilmeye deyu emr-i şerif gelmiştir, tereke vermezüz...*” diyerek Rodos için gelenlere zahire vermemekteydiler. Ancak bazı karamürsel reisleri hükm-i şerif irat edip “... *İstanbul zahiresiçün tereke viresiz...*” diyerek zahire satın alabilmekteydiler. Ancak bu kişiler satın aldıkları zahireyi İstanbul yerine küffar vilayetlerine satmaktaydılar. Sonuç olarak bölgenin zahiresi İstanbul’a gitmediği gibi, Rodos zahiresi için bekleyen rençberlerin de eli boş kalmaktaydı. Bu sorun Rodos kadısı Mevlana Mehmed’in mektubu ile çözümlenecekti. Mevlana Mehmed mektubunda adı geçen kadılıkların tutumundan ve karamürsel reislerinin harice zahire kaçırmasından bahsetmişti. Rodos kadısının bu mektubu üzerine Mekri, Döğer ve Pürnaz kadılıkları divan tarafından uyarılmış, Rodos zahiresi için gelenlere kifayet miktarı zahire verilmesi emredilmiştir³⁰⁹.

Rodos, Mekri ve civarından zahire talebinde bulunulmasına rağmen, Mekri, Döğer ve Pürnaz kadılıkları “...*bu canibden zahire virilmemek için emr-i şerife ihraç olunmuştur...*” diyerek Rodos’a zahire satışı yapmıyorlardı. Bu durum Rodos’ta yaşanan kıtlığın günden güne şiddetlenmesine sebebiyet veriyordu. Müzayakanın şiddetini arttırması ve konu hakkındaki şikayet mektuplarının merkeze gönderilmesi sorunun çözümü için adımların atılmasına yardımcı olacaktı. Hal böyle olunca, merkezi idare adı geçen kadılıklara hükümler göndererek zahire talebi için gelenlere yardımcı olunmasını istiyordu. Bu hüküm doğrultusunda Mekri, Döğer ve Pürnaz’dan, zahire konusunda kıtlık yaşanmayan nahiyelerden, narh üzere zahire satışına izin verilmişti³¹⁰. Ancak merkezden gönderilen tüm

³⁰⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 69, 444.

³¹⁰ “... *haliya Mekri kadısı olan “bu canibden zahire virilmemek için emr-i şerife ihraç olunmuştur” deyu zahire virmekte taallül ve niza idüb irsal olunan gemilere tereke virilmemekle zahire babında külli müzayaka üzere olub halimiz diğer gün olmuştur deyu tazmim eylediklerini bildirmeniz rızalarıyla bey idenlerden tereke virilmek emr idüb buyurdum ki bu babda gemiler tayin ile mukayyed olub dahi zikr olunan nahiyelerden müzayaka yoğsa ihtiyarlarıyla satanlardan narh-ı cari üzere zahire virdürüb müzayakaların def ve refeyleyesiz. 28 Safer 997”* bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 60, 61.

hükümlere ve yapılan uyarılara rağmen bu kazaların idarecileri türlü bahaneler ile Rodos'a zahire satmaktan geri durmaktaydılar. Bu sorunun çözümü yine merkezden gönderilen emirler vasıtasıyla oluyordu. Ancak 1579'da yine aynı sorundan muzdarip olan Rodos beyi Ahmed çareyi divana mektup yazmakta bulmuştu³¹¹.

Adanın zahire ihtiyacının karşılanmasında yaşanan tek sıkıntı Anadolu kıyısındaki kadıların zahire vermek istememesi değildi. Toplanan zahirenin yağma edilmesi de ayrı bir sorundu. Bazı eşkıya tayfaları bölgedeki devlet görevlilerinin desteğini alarak, yağma faaliyetlerinde bulunabilmekteydiler. Bu devlet görevlilerinden birisi de Dergâh-ı Âli çavuşları idi. Bu kişiler hem Divan-ı Hümâyûn'da hem de taşrada görev yapmaktaydılar. İnfaz işlerinin tatbikinden iskelelerin denetimine kadar birçok görevleri bulunmaktaydı³¹². Kimi zaman bu kişiler görevini kötüye kullanabiliyordu. Nitekim Rodos zahirecileri, Mekri İskelesi'nde görevini kötüye kullanan bir Dergah-ı Ali çavuşunun tecavüzüne maruz kalmıştı. Rodos zahirecilerinden Mehmet bin Ömer, Cafer bin Abdullah, Ömer bin Durmuş ve Mustafa bin Hamza Rodos'a götürecekleri zahireyi Mekri İskelesi'ne indirmişlerdi. Ancak bu sırada Kumanoğulları diye anılan Dergah-ı Ali çavuşlarından Hüseyin Çavuş, hizmetindeki adamlardan Kurd Bali, Halil, Hüseyin, Hacıoğlu Mehmed ve Ramazan'ı göndererek iskeleden bulunan zahireyi gasp etmiş, zahire getiren bazı kimselerin de yaralanmasına sebep olmuşlardı. Bu olayın haber alınması üzerine yağmaya karışanların

³¹¹ “Mekri ve Güzelhisar ve Tefenni kadılarına hüküm ki: hala Rodos sancağı beyi Ahmed ile Rodos kadısına mektub gönderüb ahali-yi cezire-yi mezbura gelüb Rodos kalesinin hakaniden berü zahiresi zikr olunan kazalardan virilügelüb bu zamanadeğin virilmediği hala emr ile rençber gemileri zahire almak için taht-ı kazanuza varub taleb itdüklerinde ahkam-ı şerifelere hatta yazduklarıirae(?) gösterecekleri hükm-i şerif lazımdur deyu taallül itdüğünüz ecilden zahire babında külli müzayaka çekdiklerin bildirdüğün ol babda emri hümayunum rica oldukların bildirdükleri ecilden buyurdum ki vardıkda bade zahire için varan ahkam-ı şerife (...) her biriniz sicil-i mahfuza kayd itdüresin ki gelen kadılar dahi mucebi amel eyleyeler hilaf-ı emri şerif zahire virmekde kimesneye taallül ve (...) itdürmeyesüz.” bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 40, 473.

³¹² Dergah-ı Ali çavuşları, Osmanlı Devleti ve Osmanlı öncesi Türk devletlerinde sarayda ve taşrada muhtelif hizmetlerde bulunan bir sınıftır. Sarayda görev yapanlar ulufe alırken, taşrada görev yapanlara tımar veya zeamet tahsis edilirdi. Çavuşluk Teşkilatı ve taşradaki görevleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ümit Koç, “16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çavuşluk Teşkilatı”, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, C. 12, S. 2, Elazığ, 2002, s. 395-420.

tevkif edilmesine ve bu kişilerin isimlerinin eksiksiz bir şekilde yazılarak merkeze gönderilmesine karar verilmişti³¹³.

Anadolu kıyılarındaki devlet ricalinin isteksizliği ve yağma faaliyetlerinin yanı sıra doğal afetler de Rodos'a zahire naklini zorlaştıran bir başka etkendi. Yıl içinde yağmurun az yağması hasadı kötü etkilediği gibi çekirge istilaları da eldeki hasadın telef olmasına sebebiyet verebiliyordu. Nitekim böyle bir durum 25 Temmuz 1571'de Rodos Adası'na düzenli olarak zahire gönderen Peçin kazasının başına gelmiştir. Bu tarihte yaşanan kuraklık ve çekirge istilası kazanın Rodos'a göndermekle yükümlü olduğu buğdayı gönderememesine sebep olmuştur³¹⁴. Peçin kazası Rodos Adası'na üç yüz kile buğday göndermekle mükellefti. Bu buğdayın yüz on kilesi Sultan Süleyman İmareti'nin mütevellisi aracılığıyla tahsil edilmişti. Ancak geriye kalan yüz seksen kilenin tahsil edileceği sırada Peçin'de kuraklık ve çekirge istilası yaşanmıştır. Buna bağlı olarak bölge halkı geriye kalan tahsilatın yapılmasının mümkün olmadığını arz etmiş ve bu mükellefiyetten feragat talepleri kabul edilmiştir³¹⁵.

Mühimme hükümlerinden anladığımız kadarıyla farklı sebeplerden dolayı Rodos'a yapılan zahire sevkیاتlarında birçok aksaklık yaşanmıştır. Buğday, un, arpa vb. hububat ürünlerini içeren zahirenin sevkیاتında yaşanan aksaklıkların giderilebilmesi için ek tedbirler alınmıştır. Zira halkın temel besin maddelerinin temin edilmesi Osmanlı Devleti'nin izlediği iâşe politikasının bir gerekliliğidir. Bunun neticesinde özellikle Anadolu kıyılarındaki kadılar ve beyler önderliğinde devlet gemileri ile zahire nakillerinde bulunulmuştur.

³¹³ BOA, A.DVN.MHM.d, 73, 212.

³¹⁴ Zafer Karademir, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı: Osmanlı Toplumunda Kıtılıklar (1560-1660)*, s. 51.

³¹⁵ BOA, A.DVN.MHM.d, 14, 1619.

Menteşe beyi ya da kadısı normal dönemlerde Rodos için gelen rençber gemilerine zahire tedarikinde yardımcı olmaktadır. Ancak bazı dönemlerde Mentese beyinin bu ticarete bizzat dahil olduğuna şahit oluyoruz. 1572 yılında Mentese beyi olup Rodos muhafazasında bulunan Gazanfer Bey zahire ticaretinde aktif rol oynamıştır. 11 Haziran 1572 tarihli bir mühimme kaydından edindiğimiz bilgiye göre Gazanfer Bey'den Rodos Adası için Mentese'den zahire getirmesi istenmişti. Getirilen bu zahire miktarı hakkında ayrıntılı bilgi yer almamakla birlikte, adadaki yeniçeriler için bir gemi, ahalisi için de birkaç gemi istenmişti³¹⁶. Gönderilen zahirelerin yeterli gelmediği durumlarda yine Mentese ve civar sancaklardan ikmallerde bulunulması istenebiliyordu. Nitekim yine Rodos muhafazasında bulunan Mentese beyi Gazanfer'e bu konuda bir hüküm gönderilerek 11 Haziran 1572'de gönderilen zahirenin hesaplanıp kifayet miktarı dağıtılması istenmişti. Var olan zahirenin yeterli gelmemesi ve ihtiyacın hasıl olması durumunda Mentese, Alanya ve Teke sancaklarından zahire tedarik edip müzayaka çektilmemesi isteniyordu³¹⁷.

Rodos'un ihtiyaç duyduğu gıda maddeleri sadece buğday, un vb. hububat ürünleri değildi. Bunların yanı sıra et ihtiyacının karşılanması da her zaman büyük bir sorun olmuştu. Esasında Rodos, hayvancılık için müsait alanlara sahipti. Zira Rodos Adası'nda kırk sekiz adet mera bulunmaktaydı³¹⁸. Ancak yapılan hayvancılık kafi gelmemiş olacak ki hariçten koyun ithalinde bulunulmuştur. Koyun ithalinde ilk başvurulacak yer, hububat ithalinde olduğu gibi, Mentese, Teke ve Hamidili sancaklarıydı. 1568 tarihinde Rodos

³¹⁶ "... ve yeniçeri için bir gemi zahire ve sair kala ahalisi için dahi kefilleriyle birkaç gemi zahire gönderilmiştir kabz idüb bil'l-cümle kalenin ... yarağı yerliyerinde hazır idüb ve zahayir ve levazımı dahi sancağında tekml idübgönderdüb zahire babında müzayaka çekdirmekden hazer idesin ve tevcihle tedarik ittiüğü yazub bildiresin." bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 19, 219.

³¹⁷ "ve kaleye zahire lazım olursa hazır olan zahireyi hesabidüb ana göre kifayet mikdarı tevzi idüb sandalları ile etrafa zahire virdirmeyesin kifayet eylemeyüb dahi lazım olursa Mentese ve Alanya ve Teke sancaklarından gönderdüb haftada takrir zahire kifayet iderse malum idinüb dahi ana göre ...virüb ziyade virdirmeyesin ki harice gitmek ihtimali olmaya harice ve deryaya tereke virildiğine rıza-yı şerifim yokdur bu hususda ihtimam idüb basiret üzere olasın. 13 Rebiülevvel 980." bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 19, 478.

³¹⁸ Şengül Ayoğuz, *Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti*, 89.

Adası'nda et ihtiyacı hasıl olduğundan adı geçen sancaklardan koyun temin edilmesi gerekmişti. Ancak bu sancaklardaki kişilerin ve bazı devlet adamlarının “*Haric-i sancağa koyun u zahire virmek memnû'dur.*” gibi türlü bahanelerle Rodos'a koyun satmaması adadaki darlığı iyiden iyiye arttırmıştı. Bu yüzden Rodos Sancakbeyi Yahya merkezi hükümete durumunu arz etmişti. Bu arz üzerine Menteşe, Teke ve Hamidili sancaklarına hükümler gönderilmiştir. Bu hüküm gereğince Rodos Sancakbeyi ve kadısının mektuplarıyla koyun almaya gelenlere mani olunmaması, mani olanların isimlerinin yazılıp merkeze bildirilmesi istenmiştir³¹⁹.

2.2.Eğriboz, İmaret-i Amire, Karadeniz ve Akdeniz Kıyıları ve Boğdan'dan

Yapılan Sevkiyatlar

Yukarıda ifade edilen sıkıntıların yaşanması nedeniyle Rodos'un zahire ihtiyacını karşılayamaması durumunda Akdeniz'in Anadolu sahilleri dışında Karadeniz, Boğdan ve bazı vakıflardan da Rodos'a zahire sevkiyatı zorunlu hale geliyordu. Bu bakımdan Rodos, hemen hemen her bölgenin zahiresini talep etmeye aday konumdaydı.

Nitekim incelediğimiz bir mühimme kaydından anlaşılacağı üzere Eğriboz'dan yüklü bir zahire tertibi Rodos için gerçekleştirildi. 13 Ekim 1564 tarihli Eğriboz kadısına, Eğriboz mukataaları müfettişi Mevlana Muslihuddin'e ve mukataalar nazırı Hızır'a gönderilen hükümde nereye ne kadar zahire gönderileceği belirtilmişti. Buna göre Rodos için ayrılan zahire miktarı üç bin müd idi. Yüklü miktarda zahire talep eden bir diğer ada da Sakız'dı. Sakız Adası'na gönderilen zahire miktarı ise iki bin müd idi. Buranın zahiresi Masar Nikola, Cence ve Güstovina adlı kişiler aracılığıyla getirtilmişti. Eğriboz'dan Rodos ve Sakız haricinde beş sancak ve kazaya daha zahire nakli yapılmışsa da bunlar beş yüz

³¹⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 7, 1130.

müdden fazla değildir. Bunlar şöyledir: Limni için beş yüz müd, Midilli için üç yüz müd, Seferihisar için iki yüz müd, Tarhanyat için iki yüz müd ve İstanköy için yüz müd³²⁰.

Rodos için zahire konusu o kadar önemliydi ki İstanbul'un yanı başından dahi nakillerde bulunulduğuna şahit oluyoruz. Pek tabii bu nakiller devletin izin verdiği ve belirlenen miktarlar nispetinde gerçekleşebiliyordu. Nitekim Mayıs 1572'de Boğazhisar'dan Rodos'a zahire nakledilmişti. Bu tarihlerde Rodos kadısı, İstanbul muhtesibine, adada zahire kıtlığını anlatan ve bunun giderilmesi için de zahire talep eden bir mektup göndermişti. Bunun neticesinde Nasuh Reis vasıtasıyla Boğazhisar'dan zahire nakline müsaade isteniyordu. Nasuh Reis İstanbul-Rodos arasında gemi yapımında kullanılacak kadirga direği, sereni ve kürek ticareti ile uğraşıyordu. Hükümden anladığımız kadarıyla Galata'da sakin Nasuh Reis bu işin özellikle seçilmiş benziyor. Zira bu malların taşınması sırasında gemisinin boş kalan yerlerine iki yüz müd zahire yüklenmesi istenmişti. Zahire ticaretinde var olan kefil durumu Nasuh Reis için de geçerliydi. Bu bakımdan yine Galata'da sakin Süleyman Reis ve Eyüp Mahallesi'nden Hüseyin Abdi Nasuh Reis'e kefil olmuştu. Bu gelişmelerden sonra Nasuh Reis'in Rodos'ta satılmak üzere Boğazhisar'dan iki yüz müd zahire satın almasına müsaade edilmiştir. Boğazhisar dizdarına da bu gemilere mani olmaması, ancak Nasuh Reis'in zahireyi ne zaman teslim aldığını ve ne zaman Rodos'a iletildiğini, verilen hükm-i şerife kaydedip merkeze bildirmesi istenmiştir³²¹.

Adanın zahire için başvurduğu bir önemli kaynak da Mısır olmuştur. Aslında Mısır, yalnız Rodos'un değil tüm Osmanlı ülkesinin kıtlık dönemlerinde gözünü çevirdiği bir yerdi. Zira Mısır, tıpkı Tuna havzası gibi muazzam miktarda gıda maddesini denize

³²⁰ BOA, A.DVN.MHM.d, 6, 226.

³²¹ BOA, A.DVN.MHM.d, 19, 57

bırakılmaktaydı³²². Esasen Mısır'ın başta gelen görevi başkent İstanbul'un ve sarayın iâşesini temin etmektir. Bu bakımdan yılda tonlarca baharat, şeker, pirinç, buğday, arpa vb. hububat ürünleri İstanbul'a aktarılıyordu³²³. Ancak kimi durumlarda Mısır'ın Rodos'a zahire satışı yaptığını da mühimme kayıtlarından öğreniyoruz. 30 Eylül 1574 tarihli bir hükümden geçen “...kadimden kuyularda zahire için hıfz olunan tereke mahmiye-i Mısır'dan virilegeldüğün...” ifadeden de anlaşılacağı üzere, kıtlık dönemleri için depolanan zahire Mısır'dan tedarik edilmekteydi. Yine bu hükümden edindiğimiz bilgiye göre Mısır'dan tedarik edilip Rodos'taki kuyularda muhafaza edilen zahire bozulmaya yüz tutmuştu. Bu yüzden Rodos halkı, bozulan zahirenin yerine yenisini ithal edebilmek için merkeze arz u hal göndermiştir. Bu talep üzerine Mısır beylerbeyine ve defterdarına hükümler gönderilmiş, Rodos beyi ve kadısının temessükü ile gelenlere altı yüz müd zahire verilmesi istenmiştir. Zahire satışının yanı sıra Mısır beylerbeyi ve defterdarı satılan zahirenin kimin gemisine yüklendiği ve ne zaman gönderildiğini kayıt altına alıp merkeze bildiriyordu³²⁴.

Depolanan zahire bir yıl kadar rahatlıkla muhafaza edilebilmekteydi. Ancak bir yılı aşan sürelerde muhafaza edilen zahiren bozulmaya başlıyordu. Böyle durumlarda var olan zahire yenisi ile değiştirilmekteydi. Eski zahire ise muhafaza edildiği mahalin halkına ve civar sancaklara satılarak elden çıkartılmaktaydı. Nitekim Kıbrıs Adası'nda da Rodos'ta olduğu gibi zahirenin muhafaza edildiği kuyular bulunmaktaydı. 13 Ocak 1573'te, kuyularda

³²² Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. 1, s. 390.

³²³ Mısır'dan İstanbul ve saraya yapılan zahire sevkiyatları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Engin Aslan, *Mısır'dan Osmanlı Sarayı'na Zahire Sevkiyatı (1650-1750)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2017-.

³²⁴“Mısır beylerbeyine ve defterdarına hüküm ki: Rodos halkı arz u hal sunub Rodos'ta zahire için kuyularda hıfz olunan buğday hasad olmağın bazı mesarife sarf olunub hala kuyular hali olmağın kadimden kuyularda zahire için hıfz olunan tereke mahmiye-i Mısır'dan virilegeldüğün bildirüb üslub-ı sabık üzere altı yüz müd buğday virilmek babında emr-i şerifim rica eyledükleri eçlden buyurdum ki: Rodos beyinden ve kadısından temessük verilen reise narh-ı ruzi üzere akçesiyle altı yüz müd mikdarı aldırub ve kimin gemisine tahmil olunub ve ne zamanda irsal olunuduğu südde-i saadetime arz eyleyesiz ahare alub gitmek ihmali olmaya.” bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 26, 700.

muhafaza edilen zahirenin çürümeye başlaması üzerine eski zahirenin narh üzere halka satılması istenmişti. Kıbrıs'ın ihtiyaçları karşılandıktan sonra arta kalan zahirenin de talep edilmesi halinde Rodos'a nakledilmesine onay veriliyordu³²⁵. Böylelikle hem kuyularda muhafaza edilen zahire yenilenmiş oluyor hem de kıtlık yaşanan bölgelerin darlığı giderilmeye çalışılıyordu. Nitekim Kıbrıs'ın muhafaza ettiği eski zahireyi halka ve hariç vilayete satarak elden çıkarmak istemesi Rodos'ta yaşanabilecek bir kıtlığın önüne geçmişti. Zira 22 Şubat 1573 tarihli Rodos beyine gönderilen hükümdeki "...ol caniblerde zahire hususunda müzayaka olduğu istima olunub anun gibi müzayaka olduğu mukarrer ise cezire-yi Kıbrıs'tan kifayet mikdarı tereke virilmekiçün defterdara hüküm gönderilmiştir..." ifadeden de anlaşılacağı üzere ihtiyacın hasıl olması durumunda Kıbrıs Adası'ndan zahire ithal edilebilecekti. Rodos beyi kifayet mikdarı zahireyi, Kıbrıs defterdarından, mektubu ile birlikte gönderdiği adamlar vasıtasıyla talep edecekti³²⁶.

Rodos'un zahire tedarikinde bulunduğu yerler arasında imaretler de yer alıyordu. Mühimme Defterleri'ndeki kayıtlarda imaret hem aşevi hem de külliye manasında kullanılmaktaydı. Vakıflar tarafından desteklenen imaretler külliyelerin bir parçası veya müstakil bir kurum olarak vakıf nizamnamelerine göre işlerdi³²⁷. İmaretlerin öncelikli amacı kurulduğu bölgedeki fakirlere ve medrese öğrencilerine yiyecek dağıtmaktı. Ancak kimi durumlarda bunlara bağlı vakıfların gelirleri başka merkezlere de aktarılabiliyordu. Böylece

³²⁵ "...Rodos caniblerinde zahire babında müzayaka olduğu ilam olunursa ... hüküm gönderilüb ... zahire lazım olurise zahire-i mezkureden talep idüb alasz..." b kz. BOA, A.DVN.MHM.d, 21, 223.

³²⁶ "Kethüdasına verildi. Fi 19 Şevval. Rodos beyine hüküm ki: ol caniblerde zahire hususunda müzayaka olduğu istima olunub anun gibi müzayaka olduğu mukarrer ise cezire-yi Kıbrıs'tan kifayet mikdarı tereke virilmekiçün defterdara hüküm gönderilmiştir buyurdum ki: vardıkda göresin tereke babında müzayaka var ise müşarüileyh defterdara mektub ve adam gönderüb kifayet mikdarı tereke gönderdib ne mikdar tereke alursan defteri ile gönderdüb münasib gördüğün üzere tevzi eyleyüb ne mikdar tereke alınub ez cümle tedarik eyledüğün yazub bildiresin ve ne mikdar zahire gönderdiğin defterdara temessükviresin ki bu bahane ile irade darü'l-harbe tereke virilmeli olmaya." b kz. BOA, A.DVN.MHM.d, 21, 224.

³²⁷ Osmanlı Devleti'nde imaretler hakkında ayrıntılı bilgi için b kz. Zeynep Tarım Ertuğ, "İmaret", *TDVİA*, C. 22, 2000, s. 219.

hem imaretin bulunduğu yere hem de civarındaki merkezlere yardım edilmiş olmaktadır. Gelibolu kadısına ve Gelibolu'daki Hassa Harc Emini³²⁸ Halil'e gönderilen hükümden edindiğimiz bilgiye göre bu tarz bir yardım Gelibolu'daki İmaret-i Amire'den Rodos'a yapılmıştı. Rodos beyinin zahire kıtlığı yaşandığını bildirmesi üzerine Gelibolu kadısına ve Hassa Harc Emini Halil'e hüküm gönderilerek dört yüz müd zahirenin Rodos için gelenlere verilmesi emredilmişti. Bu zahirenin, İmaret-i Amire'nin civarındaki vakıfların mahsulünden toplanmasına karar verilmişti. Toplanan zahire Rodos'tan gelen dört reise pay edilerek Rodos'a nakledilecekti. Buna göre; Ömer Reis'in gemisine yüz on müd, Derzi Ali Reis'in gemisine doksan beş müd, Ali Reis'in gemisine seksen beş müd, bir diğer Ali Reis'in gemisine altmış müd ve Hasan Reis'in gemisine elli müd zahire yükleyerek Rodos'a götürebilecekti. Merkezin bu emri ile adı geçen reislere belirlenen miktarda zahire teslim edilmişti. Ancak İmaret-i Amire'nin yöneticisi Mahmud'a emirde belirlenen miktarlardan fazla zahire vermemesi konusunda da tembih ediliyordu³²⁹. Zahirenin yüklenip Rodos'a doğru yola çıkmasına mukabil Boğaz Hisarları dizdarlarına da hükümler gönderilmiştir. Bu hükümlerde İmaret-i Amire evkafından zahire alan dört reisin gemilerinin boğazlardan geçmelerine mani olunmaması emredilmiştir³³⁰.

İmaretlerin yanı sıra vakıflar da Rodos'un zahire temin ettiği önemli kurumlar arasındadır. Ele aldığımız bir mühimme kaydından Rodos'un, Kudüs'teki Hürrem Sultan

³²⁸ Hassa Harc Emini, Osmanlı Devleti'nde merkezi hazineden, padişah haslarından veya merkezi hazineye bağlı gelir kaynaklarından elde ettikleri meblağlarla sarayın ve bazı askeri kuruluşların ihtiyaçlarını karşılayan, bölgesindeki şehir ekonomisinin biçimlenmesinde önemli rol oynayan bir görevlidir. Tespit edilenler arasında İstanbul, Galata, Gelibolu, Edirne, Bursa, Manisa, Rodos, Kefe, Mısır, Sakız, Azak, Trabzon ve Samako'daki Hassa Harc Eminlikleri yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Arif Bilgin, "Harc-ı Hassa Emini", *TDVİA*, C. EK-1, 2016, s. 535-536.

³²⁹ BOA, A.DVN.MHM.d, 6, 387.

³³⁰ "Boğaz Hisarları dizdarlarına hüküm ki: Haliya İmaret-i Amiremin Gelibolu canibinde olan evkafı terekesinden Ali ve Ömer ve Derzi Ali ve Hasan ve diğer Ali nam reislerin gemilerine Rodos zahiresi için dört yüz müd tereke virilmeğe hükm-i şerifim virilmiştir. Buyurdum ki: Emrüm mucebince zikrolunan reisler terekeyi alup gemilerine tahmil idüp Rodos'a teveccüh itdiklerinde boğazdan mani olmayup geçüresiz. Amma deryaya ve küffara tereke virilmek memnudur; hilaf-ı emr ziyâde tereke virilmekten hazer eyleyesiz. 12 Rebiülahir 972." bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 6, 388.

Vakfı'ndan da zahire temin ettiğini öğreniyoruz. Memlûk ve Osmanlı dönemlerindeki imar ve inşaat faaliyetleri Kudüs'ün sosyal, ekonomik ve dini hayatı üzerinde olumlu etkiler bırakmıştır. Osmanlı döneminde, özellikle de I. Süleyman döneminde şehrin imarına yönelik faaliyetlerde artış yaşanmıştır. Zira 1551'de I. Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan da burada içinde cami, medrese, han ve ribat barındıran bir külliyenin kurulmasına vesile olmuştur. Bu külliyenin masraflarını karşılamak için vakıf kuran Hürrem Sultan, Suriye, Filistin ve Remle civarındaki birçok köy ve geniş araziye bu vakfa tahsis ettirmiştir³³¹.

Hürrem Sultan'ın 1551'de kurduğu içinde cami, medrese, han ve ribat barındıran külliye ve vakfı, bölgenin ihtiyaçlarını karşıladığı gibi Rodos Adası'nın da yardımına koşmuştur. Zira 20 Haziran 1559 tarihli Gazze beyine gönderilen hükümden Rodos beyinin temessükü ile gelen rençber gemilerine Remle'deki vakıf terekesinden zahire satılması ve bu konuda kimseye mani olunmaması istenmekteydi³³². Temessüksüz zahire almayan gelenler artmış olacak ki Gazze beyine gönderilen bu hükümden kısa bir süre sonra vakfın yöneticisi Turgut da temessüksüz gelenlere zahire vermemesi konusunda uyarılmıştı³³³. Gazze beyi ve vakfın yöneticisi Turgut'tan sonra bir hüküm de Rodos beyine gönderilmişti. Rodos beyi kendisine gönderilen hükme binaen zahire almaya gidenlere temessük vermekteydi. Ayrıca gönderdiği gemilerin içine güvenilir adamlar koyması isteniyor, bu sayede zahirenin harice kaçırılmasının önüne geçilmeye çalışılıyordu³³⁴.

³³¹ Hüseyin Çınar, "Defter-i Evkaf-ı Liva-i Kuds-i Şerif", *Vakıflar Dergisi*, S. 44, Ankara, 2015, 147.

³³² BOA, A.DVN.MHM.d, 3, 12.

³³³ BOA, A.DVN.MHM.d, 3, 28.

³³⁴ "24 Zilhicce 966. Rodos beyine hüküm ki: Müşarüleyhanın Remle'de olan evkafının terekesi anda olan rençber gemilerine virilmesin emr ibüp ol babda Gazze beyi Süleyman Bey'e hüküm-i şerif gönderilüp senden temessük ile varan gemilere tereke virilmek emrim olmuştur. Buyurdum ki: Hüküm-i şerifim vardıkda anun gibi Rodos'a tereke getürmek için giden gemilere temessük viresin ki varup tereke alalar. Amma gönderdiğün gemilere yarar adamlar koyup bile gönderesin ki terekeyi alup küffara virmek ihtimali olmayup getürüp anda ehl-i İslama bey itdüresin. Bu bahane ile emre mugayir deryaya ve küffar-ı haksara tereke virilmekten ziyade hazer idesin; sonra istima oluna, özrün makbul olmaz." BOA, A.DVN.MHM.d, 3, 13.

Rodos Adası'nda ve civarında yeteri miktarda zahirenin bulunamaması durumunda kimi zaman Karadeniz kıyılarından dahi zahire talep edildiği görülmektedir. Esasında Rodos'un Karadeniz kıyılarından zahire talep etmesi çok sık rastlanan bir durum değildi. Genellikle Akdeniz'in Anadolu kıyılarından zahire talebinde bulunulmaktaydı. Ancak kıtlığın had safhalara ulaştığı dönemlerde istisnai olarak Karadeniz kıyılarından da talepte bulunulmuştur. Nitekim 10 Ekim 1580'de Rodos'un Karadeniz'in Rumeli caniplerinden bu yönde bir talebi olmuştur. Rodos beyinin mektubunda "... yeniçeri ve hisar eri ve azabtan ve sair ahali kulunuz zahireye küll-i ihtiyaçları vardır..." diye Rumeli caniplerinden buğday için almak Derviş Reis görevlendirilip bu reise emr-i şerife verilmesi rica edilmiştir. Bu rica mektubu üzerine Karadeniz kıyılarına vaki kadılara gönderilen hükümde Rodos zahiresi için gelen Derviş Reis'e kifayet miktarı zahire satılması emredilmiştir³³⁵.

Karadeniz kıyılarının akabinde Boğdan'dan da zahire nakli yapılmıştır. Ancak bu nakil diğerlerinden biraz farklıdır. Zira Boğdan voyvodası, Rodos halkına satılmak için iki gemi buğday göndermek istediğini merkeze bildirmiştir. Voyvodanın bu isteği üzerine kendisine gönderilen 2 Eylül 1573 tarihli hükümle bu isteğine izin çıkmıştır³³⁶.

Zahire taleplerinin yanı sıra deniz seferleri sırasında veya sonrasında arta kalan zahirenin bir bölümü de Rodos'a aktarılabilirdi. Devlet bu şekilde hem nakliye masrafından feragat etmiş oluyor hem de zahire darlığı çeken Rodos'un sıkıntısını gidermiş

³³⁵ " Karadeniz yalılarında vaki' olan kadılara hüküm ki: Rodos beyi mektub gönderüb Rodos ceziresinde ve etrafında buğday olmayub ...mezbureden tevkici tayin olunan yeniçeri ve hisar eri ve azabtan ve sair ahali kulunuz zahireye küll-i ihtiyaçları vardır deyu Rumeli caniblerinden buğday alınub götürmek için Derviş nam reis irsal olunub emr-i şerif virilen rica itmekde buyurdum ki: mezbur reis kazanızdan vardıkda alınagelmış ise ihtiyarıyle bey idenlerden narh üzere küll-i mikdar tereke alub kifayet mikdarı tahmil idesin amma bu bahane ile deryaya ve hariç vilayete tereke virmekden hazer idesiz." bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 40, 473.

³³⁶ " Rodos halkına bey olunmak için iki gemi buğday göndermek murad ettiğün ilam olunmağın buyurdum ki, ilam ettiğün iki gemi buğday tahmil idüb Rodos kalesine gönderesin ki kale-i mezbure halkına sebeb-i maişet ola. Amma iki gemi kosub gönderdiğin ademlere bir vech ile tenbih eyleyesin ki anda narh-i ruzi üzere küffara ve ahara para iletmeyüb doğru Rodos 'a iletüb anda bey' eyleye." bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 24, 165.

oluyordu. Nitekim daha önceden Malta Seferi için gönderilmiş olan zahire Rodos'ta satılmak üzere Rodos beyine teslim edilmişti³³⁷. 5 Ekim 1565 tarihli Rodos beyine gönderilen hükümde de daha önce kendisine teslim edilen zahireye ek olarak zahire yüklü bir Dubrovnik gemisini de yanına alarak Rodos'a götürmesi ve bu zahirenin günlük narh üzerinden Rodos halkına satılması istenmekteydi³³⁸.

³³⁷BOA, A.DVN.MHM.d, 5, 320.

³³⁸“ Rodos beyine hüküm ki haliya (?) tayin olunan Rodos beyleriyle gelip Rodos muhafazasında olması emr edip icazet verip gönderesüz deyu vezirim Mustafa paşaya hükm-i şerif gönderilmiştir buyurdum ki vardıkda tehir etmeyip Rodos gemileriyle selametinle(?) gelip hıfz ve hırsaset memleket babında dakika fevt etmeyip gaflet ile küffar gemilerinden deryada yüzen rençber gemilerine ve saire hıfz ve hırsaset iriştirmekten hazer eylesün Ve bundan akdem Dubrovnik barçalarıyla zahire için tereke gönderilmiş olub Rodos halkının zahire babında müzayakaları varımış ol gemi muavenet ettiği istima olunur atik bile götürüb narh-ı ruzi üzerlerine ihtiyaç üzere oldukda bey edip akçesin defteri ile miri içünzabt eylesin merkumumla firarün eylediğün mufassal yazıp atebe-i ulyama bildirin.” bkz. BOA, A.DVN.MHM.d, 5, 322.

SONUÇ

Osmanlı Devleti 16. Yüzyılın başlarından itibaren bilinçli deniz politikaları üretmeye ve denizlerde tam hâkimiyet kurmaya özen gösterdi. Akdeniz gibi büyük bir denizde tam hâkimiyet ancak tüm Akdeniz adalarının ele geçirilmesiyle gerçekleşebilirdi. Üstelik bir şehrin güvenliği yine denize sahili bulunan bir şehirle ya da adalarla sağlanabilirdi. Öyle ki Mısır'ın egemenlik altına alınması Rodos'un da fethedilmesini gerektirdi. Zira Rodos Mısır-İstanbul ticaret yolunun tam ortasında bulunması ve Anadolu'ya yakınlığı hasebiyle oldukça önemli bir adaydı. Adada hüküm süren St. Jean Şövalyeleri'nin de güçlü bir rakip olduğu göz önüne alındığında Rodos'un için fethi birçok sefer yapıldı. İlk fetih girişimi I. Mehmet döneminde yapıldıysa da başarılı olunamadı. I. Selim döneminde de fetih için bazı hazırlıklar yapıldı ancak I. Selim'in vefatı Rodos'un alınmasını geciktirdi. I. Süleyman döneminde 1522'de yapılan seferle birlikte Rodos Osmanlı hâkimiyetine girdi.

St. Jean Şövalyeleri döneminde bir yönetim merkezi olan Rodos, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra öncesine oranla sıradan bir kaza haline geldi. Ancak Osmanlı Devleti'nde Rodos, diğer ada beylerine oranla çok daha fazla görev sahibi idi. Zira Rodos Akdeniz'in muhafazasında önemli bir yer ediniyordu. Muhafaza hizmetinin yanı sıra Akdeniz zahire ticaretinde önemli görevleri bulunmaktaydı. Zahire ticareti yapan gemilerin korunması ve gidecekleri yere ulaştırılmasının yanı sıra zahireyi kendi gemileri ile naklettiği de oluyordu. Özellikle Mısır'dan İstanbul'a gidip gelen zahire gemilerinin kontrol, güvenlik ve ulaştırma sorumluluğu Rodos beyinin üzerindedir. Zahire nakillerinde görevli diğer ada beyleri Rodos beyi ile birlikte hareket etmek durumundaydı. Çoğu zaman da Rodos beyi diğer ada beylerine başbuğ tayin edilmekteydi. Bu bağlamda Rodos Adası, Osmanlı

Devleti'nin Akdeniz güvenliğini sağlamada bir karakolu, Akdeniz zahiresinin İstanbul'a nakledilmesinde de bir atlama taşıdır.

Diğer taraftan İstanbul merkezli ticaret ağında Rodos; Mısır, Kıbrıs ve diğer adaları Payitahta bağlarken kendi zahire gereksinimini Anadolu sahillerinden ve diğer yerlerden sağlamak zorundaydı. Bu durum Osmanlı iâşe organizasyonundaki şehirlerarası ilişkiyi ve İstanbul'un zahiresinin hiçbir yerle paylaşamayacağını da göstermektedir. Osmanlı Devleti için Rodos'un asıl önemi Rodos Akdeniz zahiresinin güvenliği ve nakledilmesi idi. Osmanlı Devleti imparatorluğun pek çok yerinde bu şekilde görev yüklediği şehirleri vardı. Karadeniz ve Rumeli için Trabzon, Tuna için İsakçı neyse Akdeniz'in de zahire ile ilgili yükünü Rodos çekmekteydi.

Rodos; Kıbrıs, Mısır ve diğer adalarla bir bütündür. Kıbrıs'tan İstanbul'a gönderilen şeker ve tuz müstakil bir çalışmanın konusu olabileceği gibi adalar arası işbirliği, sahil kasabaları ve adalar arasındaki bağlantılar yeni çalışmaların yapılmasını teşkil edecek mahiyettir. Bu minvalde iâşe yol ağı ortaya çıkacak, Osmanlı'nın hububat ambarı Akdeniz derinlemesine incelenmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Divan-ı Hümayun Mühimme Defterleri

Nu. 3, 5, 6, 7, 9, 10, 13, 14, 16, 18, 19, 21, 23, 26, 27, 28, 31, 35, 36, 38, 39, 40, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 55, 58, 60, 61, 62, 64, 67, 69, 71, 73, 78.

Kaynak Eserler

ALİ CEVAD, *Memalik-i Osmaniye'nin Tarih ve Coğrafya Lügati*, C.2, Umur Bey Matbaası, İstanbul, 1314.

EVLIYA ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2*, C.9, h. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2013.

HAFIZ ARİF EFENDİ, *Rodos Ceziresi Hakkında Malumat-ı Muhtasara*, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Matbaası, İstanbul, 1294.

KATİP ÇELEBİ, *Tıhfatü'l Kibar Fi Efsari'l Bihar*, h. Orhan Şaik Gökyay, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980.

MUSTAFA NURİ PAŞA, *Netayic'ül-Vukuat: Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi*, C.1-2, ç. Neşet Çağatay, Yayınları, Ankara, 1992.

PİRİ REİS, *Kitâb-ı Bahriye*, h. Yavuz Senemoğlu, Tercüman Yay, 1973.

SOLAKZADE MEHMET HEMDEMİ, *Zolak-zade Tarihi*, h. Vahid Çubuk, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1989.

Şemseddin Sami, *Kâmusu'l Âlam*, C. 1-3, Mihran Matbaası, İstanbul, 1311.

ZİVER BEY, *Rodos Tarihi*, ç. Harid Fedai, TTK Yayınları, Ankara, 2013.

Araştırma-İnceleme Eserler

AGOSTON Gabar, *Osmanlı'da Strateji ve Askeri Güç*, ç. M. Fatih Çalışır, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

AKA İsmail, "Timur Devri Anadolu", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 1, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 229-234.

AKTEPE Münir, " 18. Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Meselesine Dair Bazı Vesikalar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, C. 9, S. 13, İstanbul, 1958, s. 1-30.

ASLAN Engin, *Mısır'dan Osmanlı Sarayı'na Zahire Sevkiyatı (1650-1750)*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli, 2017.

AVCI Necati, " Rodos'a Karşı İki Büyük Fetih Girişimi ve Adanın Osmanlılar Tarafından Alınması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.2, S. 1, Eskişehir, 2001, s. 15-30.

AYNURAL Salih, " Kapan", *TDVİA*, C. 24, İstanbul, 2001, s. 338-339.

_____, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları: Zahire Ticareti (1740-1840)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

AYOĞUZ Şengül, *Cezair-i Bahr-i Sefid Vilayeti*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1989.

AYÖNÜ Yunus, "İzmir'de Türk Hâkimiyetinin Başlaması", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 9, S. 1, İzmir, 2009, s. 1-8.

BARKAN Ömer Lütfi, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi, *Türkiyat Mecmuası*, C. 10, İstanbul, 1953, s. 1-25.

BAŞARAN Yahya, “Timur, Rodos Şövalyeleri ve Batı Anadolu Seferi”, *Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S. 9/4, Ankara, 2014, s. 139-148.

BATMAZ Eftal Şükrü, “15. ve 16. Yüzyıl Sancak Kanunnamelerine Göre Osmanlı Devleti’nde Tahıl Üretimi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 23, S. 36, Ankara, 2004, s. 35-41.

BAYSUN Mehmet Cavit, “İstanbul – Şehrin Tarihi”, *İA*, C. 5-2, MEB Yayınları, İstanbul, 1987, s. 1171-1173.

BİLGİN Arif, “ 16. ve 17. Yüzyıllarda Sarayın İaşesi”, *Osmanlı*, C.9, Ankara, 1999, s. 204-213.

_____, “Harc-ı Hassa Emini”, *TDVİA*, C. EK-1, 2016, s. 535-536.

BOSTAN İdris, “Akdeniz”, *TDVİA*, C. 2, 1989, s. 231-234.

_____, “Kemal Reis” *TDVİA*, C. 25, 2002, s. 226-227.

_____, “Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği, *Türkler*, C. 10, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 224-235.

_____, “Cezayir-i Bahr-i Sefid (1534)”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 38, 2003, s. 47-67.

_____, “İlk Osmanlı Deniz Üssü: Gelibolu”, *Başlangıçtan 17. Yüzyılın Sonuna Kadar Türk Denizcilik Tarihi*, C. 1, e. İdris Bostan-Salih Özbaran, Deniz Basımevi, İstanbul, 2009, s. 73-83.

_____, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011

BRAUDEL Fernand, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. 1, ç. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1989.

_____, *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, C. 2, ç. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1989

_____, *Maddi Uygarlık: Ekonomik Hayatın Yapıları*, ç. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 2017.

BURUMMET Palmira, *Osmanlı Deniz Gücü*, ç. H. Nazlı Pişkin, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009

ÇELİK Bülent, ÜNEN Uğur, “18. Yüzyılda Rodos’un Sosyo-Ekonomik, Dini ve Kültürel Durumu”, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S.2, 2015, s. 52-73.

ÇELİKKOL Zeki, *Rodos’taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, TTK Yayınları, Ankara, 1992.

ÇINAR Hüseyin, “ Defter-i Evkaf-ı Liva-i Kuds-i Şerif”, *Vakıflar Dergisi*, S. 44, Ankara, 2015, 146-150.

ÇİÇEK Kemal, “Kıbrıs”, *TDVİA*, C. 25, 2002, s. 374-380.

ÇİFTÇİ Caner, “ Osmanlı Döneminde İstanbul’un İaşesinde Bursa’nın Rolü”, *OTAM*, C. 16, Ankara, 2004, s. 153-171.

_____, “14. Yüzyılda Anadolu’da Uç Beyliklerinin Siyasi ve Askeri Faaliyetleri”, *Türkler*, C. 7, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 596-619.

DAL Dilara, *18. Yüzyılda Sakız Adası*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2008.

DARKOT Besim, “Akdeniz”, *İA*, C. 1, MEB Yayınları, İstanbul, 1978, s. 233-237.

_____, “Rodos”, *İA*, C.9, MEB Yayınları, İstanbul, 1964, s. 753-258.

DEMİRCAN Yasemin, “Ege Adalarında Osmanlı Hakimiyeti”, *Türkler*, C. 9, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 670-688.

DEMİRTAŞ Mehmet, “ 16. Yüzyılda Meydana Gelen Afetlerin İstanbul’un Sosyal ve Ekonomik Hayatına Etkilerine Dair Bazı Misaller”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 2, 2004, s. 37-50.

_____, “ İstanbul Fırınlarının Buğday ve Un İhtiyacının Karşılanmasında Görülen Usulsüzlükler”, *Osmanlı İstanbul’u II*, e. Feridun Emecen vd., İstanbul , 2014, S. 169-185.

DOĞAN Cabir, “ Fethinden Kaybına Rodos”, Süleyman Demirel Üniversitesi, *Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 30, Isparta, 2013, s. 67-88.

DOWNEY Fairfax, *Kanuni Sultan Süleyman*, ç. Enis Behiçe Koryürek, Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1975.

DÜNDAR Recep, “Kıbrıs’ın Fethi”, *Türkler*, C.9, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 1229-1243

EMECEN Feridun M, “16. Asrın İkinci Yarısında İstanbul ve Sarayın İaşesi İçin Batı Anadolu’dan Yapılan Sevkiyat”, *Tarih Boyunca İstanbul Semineri*, 29 Mayıs – 1 Haziran, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1989, s. 197-229.

_____, “İstanbul – Türk Devri”, *TDVİA*, C. 21, 2001, s. 220-239.

ERDOĞDU Mehmet Akif, “ Rodos Adası’nda 1711 Yılında Tımarlar ve Tımarlılar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 8, 1998, s. 25-48.

ERTAŞ Mehmet Yaşar, KILIÇASLAN Hacer, “ Rodos’un Fetih Günlüğü Kanuni Sultan Süleyman’ın Rodos Seferi Ruznamesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, C. 12, S. 1, 2017, s. 1-36.

ERTUĞ Tarım, “İmaret”, *TDVİA*, C. 22, 2000, s. 219-220.

ES-SEYYİD Seyyid Muhammed, “ Mısır”, *TDVİA*, C. 29, 2004, s. 563-569.

FAROOQHİ Suraiya, *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ç. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul, 2004.

GENÇ Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016.

GİAKOUMİS Kostantinos, “Osmanlıların Otranto ve Apolia Seferi (1480-1481)”, *Türkler*, C.9, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 689-710.

GÖKBİLGİN Tayyip, “ Süleyman I”, *Türkler*, C. 9, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 968-1019.

GÖKHAN İlyas, “Memlük Sultanı Zahir Seyfuddin Çakmak Döneminin Salgın Hastalık ve İktisadi Buhranları (H. 842-857/M. 1438-1453)” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 15, Konya, 2006, s. 341-366.

GÜÇER Lütfi, “ 16. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 13, S. 1-4, İstanbul, 1951-52, s. 79-98.

_____, “ 15-17. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Tuz İnhisarı ve Tuzlaların İşletmesi”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C: 23, S. 1-2, 1963, s. 81-145.

_____, “ 18. Yüzyılın Ortalarında İstanbul’un İaşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 11, S. 1-4, İstanbul, 1949, s. 397-416.

GÜRAN Tevfik, “ İstanbul’un İaşesinde Devletin Rolü”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 44, S. 1-4, 1986, s. 245-275.

GÜLSOY Ersin, “16. ve 17. Yüzyıllarda Akdeniz’de Osmanlı Hakimiyeti”, *Türkler*, C. 9, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 1082-1099.

HALAÇOĞLU Yusuf, *16 ve 17. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yayınları, Ankara 1991.

HOLT P. M, *Haçlılar Çağı: 11. Yüzyıldan 1517’ye Yakınoğu*, ç. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.

İNALCIK Halil, “ İstanbul – Türk Devri”, *TDVİA*, C. 23, İstanbul, 2001, s. 220-239.

_____, “İaşe – Osmanlı Dönemi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, Kültür Bakanlığı – Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s. 116-119

_____, “Osmanlı Deniz Egemenliği”, *Türk Denizcilik Tarihi*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 2009, s.

_____, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2011.

_____, *Doğu Batı: Makaleler II*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2008.

_____, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), ç. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yay, İstanbul, 2003.

_____, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi: 1300-1600*, C. 1, ç. Halil Berktaş, Eren Yayınları, İstanbul, 2009.

İNAN Kenan, “ Fatih Sultan Mehmet; İstanbul’un Fethi ve Etkileri”, *Türkler*, C.9, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 510-572.

KALLEK Cengiz, “İdreb”, *TDVİA*, C. 22, 2000, s. 440-442.

_____, “Müd”, *TDVİA*, C. 31, 2006, s. 457-459

KARACA Behset, “16. Yüzyılda Meğri (Fetkiye) Kazası”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 30, Isparta, 2013, s. 1-44.

KARADEMİR Zafer, *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani: Osmanlı Toplumunda Kıtıklar (1560-1660)*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.

KİEL Machiel, “Rodod”, *TDVİA*, C.35, İstanbul, 2008, s. 155-158.

KOÇ Ümit, “ 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Çavuşluk Teşkilatı”, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, C. 12, S. 2, Elazığ, 2002, s. 395-420.

KÖSE Nerin, “ Sarı Ana Türbesi ve Rodos Seferi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 7, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1993, s. 145-154.

KURAT Akdes Nimet, *Çaka Bey; İzmir ve Civarındaki Adaların İlk Türk Beyi M.S. 1081-1096*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1966.

KÜTÜKOĞLU Mübahat, “Temessük”, *TDVİA*, C. 40, İstanbul, 2011, s. 413-414.

ŞAKİROĞLU Mahmut, “ Cezayir-i Bahr-i Sefid”, *TDVİA*, C. 7, 1993, s. 500-501.

MANTRAN Robert, *16. ve 17. Yüzyılda İstanbul’da Gündelik Hayat*, ç. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayınları, İstanbul, 1991.

_____, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, C. 1, ç. Mehmet Ali Kılıçbay – Enver Özcan, TTK Yayınları, Ankara, 1990.

MERÇİL Erdoğan, “Menteşeoğulları”, *TDVİA*, C. 29, 2004, s. 152-153.

NECİPOĞLU Nevra, “ İaşe – Bizans Dönemi” , *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 4, Kültür Bakanlığı – Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s. 116-117.

ORTAYLI İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti’nde Kadı*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2016.

ÖRENÇ Ali Fuat, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos Adası*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001.

PAKALIN Mehmet Zeki, *Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü I-II* MEB Yayınları, İstanbul, 1983.

REFİK Ahmet, *OnbirinciAsr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1592 – 1688)*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 12.

RUNCİMAN Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C. 3, ç. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara, 1992.

SONGUR Savaş, *16. Yüzyılda Rodos Adası ve Akdeniz'deki Önemi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.

STAR Chester G, *Antik Çağda Deniz Gücü*, ç. Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2000.

TABAKOĞLU Ahmet, “ Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesi”, *Osmanlı İstanbul'u II*, e. Feridun Emecen vd., İstanbul , 2014, s. 99-168.

TEKİNDAG Şehabettin, “İstanbul- Türk Devri”, *İA*, C. 5-2, MEB Yayınları, İstanbul, 1987, s. 1199-1214.

TELCİ Cahit, “Osmanlı İktisat Literatüründe Bulunan ve Günümüzde Hala Yaşayan Bir kavram: Rençber”, *Türkler*, C. 10, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 1134-1339.

TURAN Şerafettin, ‘Barboros Hayrettin Paşa’, *TDVIA*, C. 5, 1992, s. 65-67.

_____, *Türkiye-İtalya İlişkileri: Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

UTKAN Halil, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 17 Numaralı Zehair-i Rikab Defterine (1788 – 1791) Göre İstanbul'un İaşesinin Temini*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.

UZUN Ahmet, “Osmanlı Devleti'nde Şehir Ekonomisi ve İaşe”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 3, S. 6, 2005, s. 211-236.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “Rodos Şövalyeleri Hakkından Antalya Valisi Sultan Korkut'a Gönderilmiş Bir Mektub”, *Bellekten*, C. 18, S. 71, 1954, s. 347-355.

_____, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1984.

_____, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, TTK Yayınları, Ankara, 1998.

_____, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, TTK Yayınları, Ankara, 1994.

ÜLKER Necmi, “Batı Anadolu'nun Türkleşmesi: İzmir Örneği”, *Türkler*, C. 6, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 469-480.

ÜNAL Ayhan Afşin, “16. Ve 17. Yüzyıllarda Cezayir-i Bahr-i Sefid (Akdeniz-Ege Adaları Ya da Kapudan Paşa Eyaleti)”, *Türkler*, C. 9, e. Hasan Celal Güzel vd, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 1127-1132.

ÜNSAL Artun, “Mutfak - Osmanlı'dan Günümüze”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, Kültür Bakanlığı - Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, s. 1-10.

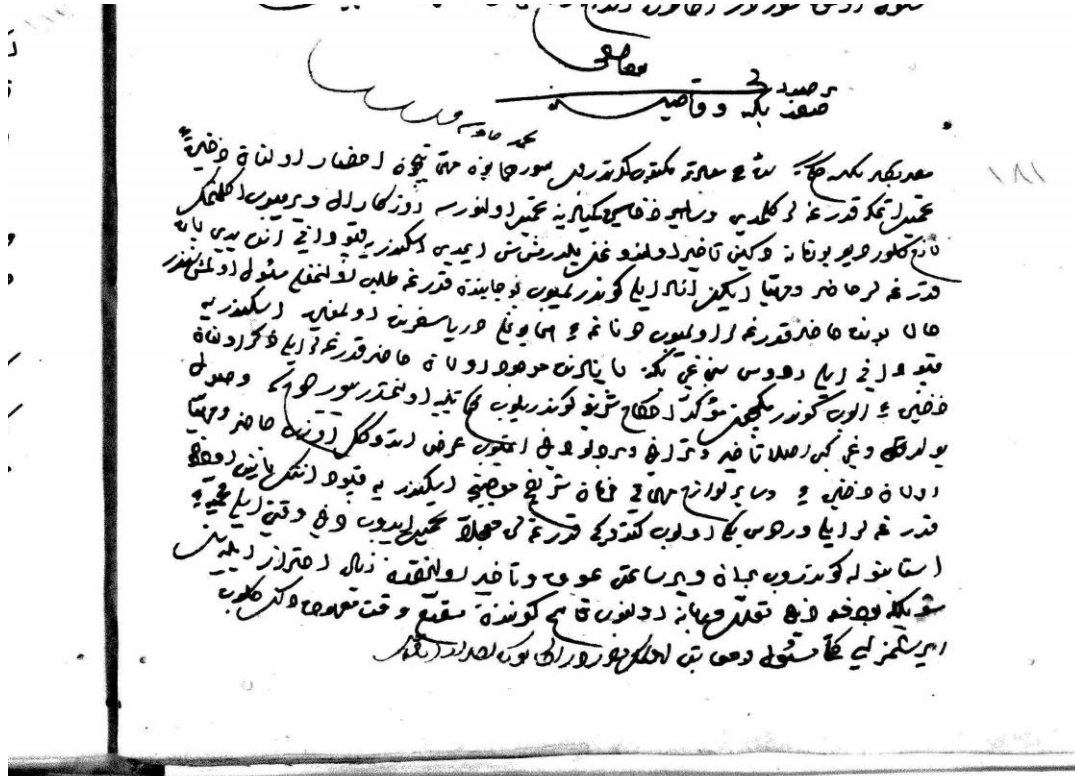
VATİN Nicolas, *Rodos Şövalyeleri ve Osmanlılar: Doğu Akdeniz'de Savaş, Diplomasi ve Korsanlık*, ç. Tülin Altınova, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2004.

WITTEK Paul, *Menteşe Beyliği: Garbi Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, ç. Orhan Şaik Gökyay, TTK Yayınları, Ankara, 1944.

EKLER

Ek 1: İstanbul için Mısır'da toplanan zahirenin İskenderiye kapudanı ile Rodos beyinin gemileri ile gönderilmesi hakkında.

HM.d 046

BOA, A.DVN.MHM.d, 46, 181.

Mehmed Çavuşa verildi

Mısır beylerbeyisine hüküm ki: südde-i saadetime mektub gönderüb sur-ı hümayun mühimmatıçün ihzar olunan zahireyi tahmil itmeğe kadırgalar gelmedi ve sair zahaire gemilerine tahmil olunursa rüzgar el vermeyüb eğlenmek lazım gelür deyu bu zaman değin tehir olunduğunu bildirmişsin imdi İskenderiye kapudanı anda yedi pare kadırgalar hazır ve mühimmat iken diğeri anlar ile gönderilmeyüb bu canibden kadırğa taleb olunmağla mesul olmuştundur hala bunda hazır kadırgalar olmayub donanmayı hümayunumla derya seferinde olmağın İskenderiye kapudanı ile Rodos sancağı beyine yanlarında mevcut olan hazır kadırgalar ile zikr olunan zahireyi alub göndermeğiçün müekked ahkam-ı şerife gönderilüb muhkem tenbih olunmuşdur buyurdum ki: vusul bulduğu gibi asla tehir ve terahi itmeyüb arz itdüğün üzere hazır ve mühimmat olan zahaireyi ve sair levazım-ı mühimmatı ferman-ı şerifim mucebince İskenderiye kapudanının yanında olan kadırgalar ile Rodos beyi olub getirdüğü kadırgalara muaccelen tahmil idüb dahi vakit ile mahmiye-i İstanbul'a gönderüb bir an ve bir saat avk ve tehir olunmaktan ziyade ihtiraz eyleyesin şöyle ki bu defa da taallül ve bahane olunub kasım gününden mukaddem vakt-i taahhüde değin gelüb irişmez ise küli mesul ve muateb olman mukarrerdir. Ana göre ısdar olunmuşdur.

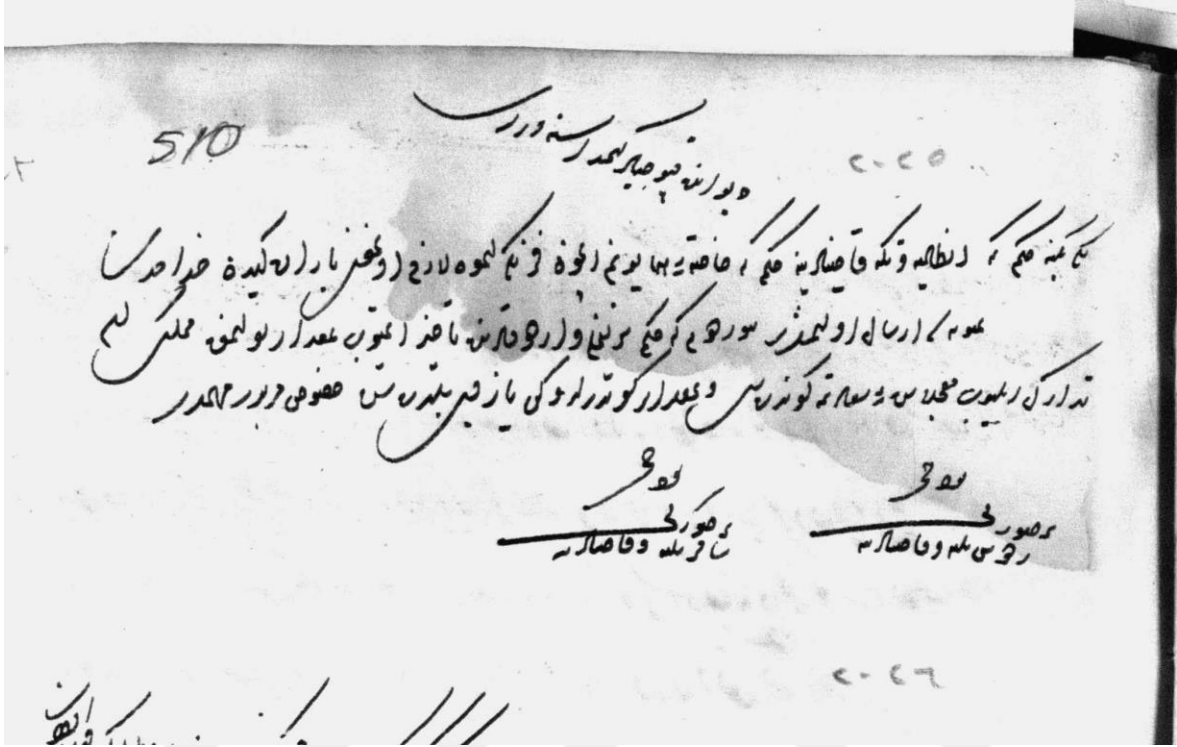
Ek 2: İstanbul için Mısır'da toplanan baharatın İskenderiye kapudanı ve Rodos beyi vasıtasıyla gönderilmesi, baharat hazır değilse İskenderiye kapudanı ve Rodos beyinin derya muhafazasında bulunması hakkında.

ادبیر و فضل استرمدن و حاصر مصفون طرز اول شمس مبرن - ضبط استرمدن
 روس بده کجا موهده سارجه سوده کلاو غیر مبرن بهار می دو جابینا کنور مکن اگر ازنا فافر اولین توقف کلاو
 و ربا می فطرتنه فانسیر کفار کمد بندن ریکیز کمد بندن فرضا صناع و رور و یوسیدر عشق استرمدن
 حال امرد و ناه کمدی لیم کمدی زید و در رو کفار کفار او ناه بهار استرمدن حاضر بوندن زید
 بکار کس ایا غیر نشین بوز بیکه زید اکلمن لایح کفار زید بر قاج کوه تا فیر ایدوب و ق کلاو بهار
 کمدی ایدوب کتور مکن امرد بده بویو صحر کور و وقتها حال امرد و ناه کمدی زید و رور و ناه از بهار
 حاضر بوندن زید تا فیر انیمید کمدی کمدی ایدوب کمدی زید و حاضر بوندن زید توقف لایح کلاو کمدی زید و لایح
 سار زید ایا غیر نشین بر قاج کوه تا فیر ایدوب کمدی زید توقف لایح کلاو کمدی زید و لایح
 خبر شمس کلبر و ربا می فطرتنه ادبیر کلاو سارجه سوده کلاو سارجه سوده کلاو
 ادکله قابر اولین توقف لایح کلاو کمدی زید و لایح کلاو کمدی زید و لایح کلاو کمدی زید و لایح کلاو کمدی زید

BOA, A.DVN.MHM.d 43, 296.

Rodos beyine hüküm ki: Mısır'dan südde-i saadete gelecek miri baharı berü canibe gönderilmekte eğer zamanda hazır olmayub noksan gelürse derya muhafazasından katub küffar gemilerinden rençber gemilerine zarar ihtimali vardır deyu bildirmişsin imdi hala emr olunan gemiler ile İskenderiye'ye ve Rodos beyi de eğer zikr olunan baharat da hazır bulunmaz ise Mısır beylerbeyisi ile haberleşüb şöyle ki ziyade eğlenmek lazım gelinmez ise birkaç gün tehir idüb dahi gelen baharı tahmil idüb getürmek emr idüb buyurdum ki: vardıkda hala emr olunan gemiler ile anda varubda eğer bahar hazır bulunursa tehir etmeyüb gemilere tahmil idüb götüresin ve hazır bulunmayub ziyade tevakkuf lazım gelmez ise dahi müşarüliyleh ile haberleşüb birkaç gün tehir idesin şöyle ki: ziyade tevakkuf lazım gelür ise İskenderiye beyi ile haberleşüb gelüb derya muhafazasında olub südde-i sadetime göresin amma bu bahane ile bahar zamanında sana vasıl olmak münasib iken bu hükmü temessük etdirmeyüb mezburaya gitmeken hazer eylesin.

Ek 3: Antalya ve Teke civarından İstanbul'a limon gönderilmesi hakkında. Sureti Rodos beyi ve kadısına, Sakız beyi ve kadısına.

BOA, A.DVN.MHM.d, 42, 2025.

Divanda kapıcılar kethüdasına verildi

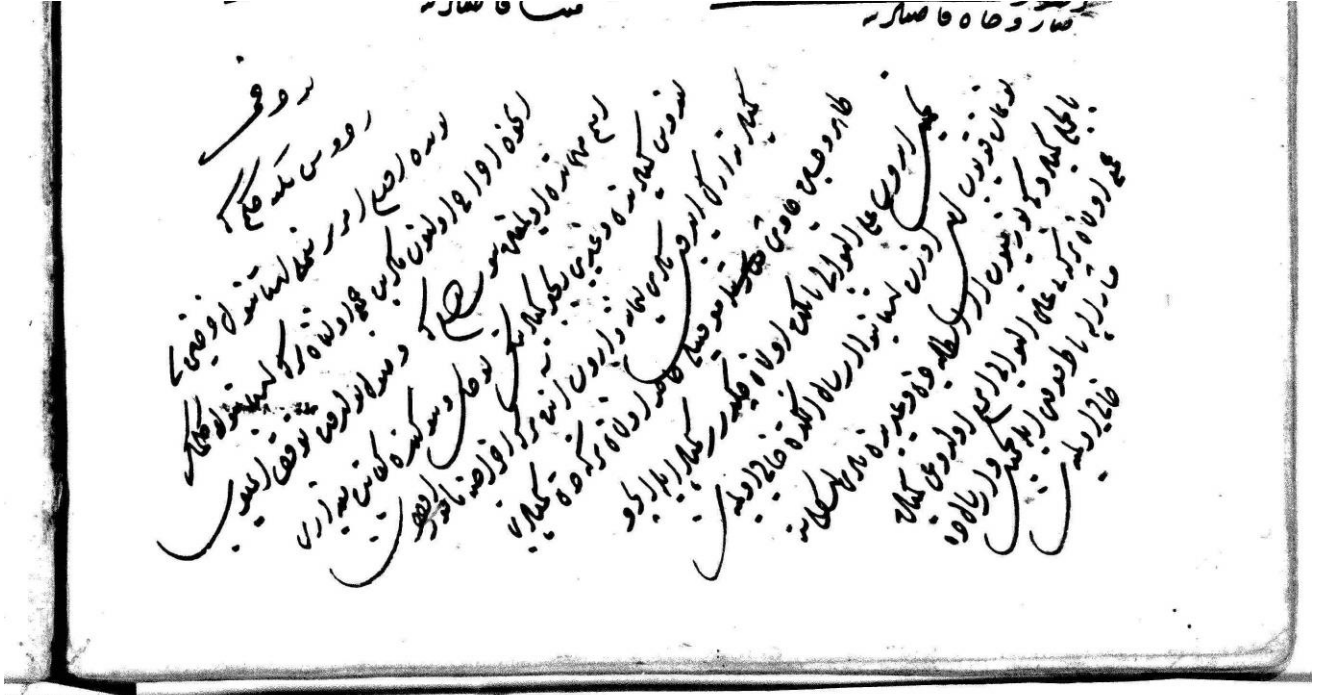
Teke beyine hüküm ki Antalya ve Teke kadılarına hüküm ki: hassa-yı hümayunum için firenk limon lazım olmağın yarara giden ... numunesi irsal olunmuşdur buyurdum ki hüküm-i şerifim vardıklarında tehir itmeyüb mukayyed olunmak mümkün ise tedarik eyleyüb muaccelen südde-i saadetime gönderesin ve ne mikdar gönderdiğün yazub bildiresin husus-ı mezbur mühimdir.

Bu dahi

Bir sureti Rodos beyi ve kadısına

Bu dahi bir sureti Sakız beyi ve kadısına

Ek 5: İstanbul için Mekri'de toplanan zahirenin Tahir ve Hüseyin Çavuş aracılığıyla nakledilmesi hakkında Rodos beyine gönderilen hüküm.

HM.d 027

BOA, A.DVN.MHM.d, 27, 294.

Rodos beyine hüküm ki bundan akdem emr-i şerîfime İstanbul zahîresi için ihrâc olunub Mekri'de cem olunan tereke İstanbul'a gelmek emr-i mühimmâtdan olmağın buyurdum ki vusûl buldukda tavakkuf itmeyub kendüsü gemilerinden ve gayri rençber gemilerinin ocak ve beynûnetden kifâyet mikdârı gemiler tedârîk idub Mekri limanına varub anda terekesidur ki ber vech-i âtî zikr ve beyân olunur ihrâcına me'mûr olan Tâhir ve Hüseyin Çâvûş ma'rifetiyle hâzır olan terekeden gemileri tahmîl idub ale't- tevâlî yanında olan çekdurur gemiler ile içeru boğaza koyub emîn üzre İstanbul'a irsâl itmekden hâlî olmayasın bi'l- cümle gemileruni yüzmeyub eğer Antalya.dan ve gayriden mâlları iskelesine cem'î olan terekeyi ale't- tevâlî imirim olduğu gemilere müşârun ileyhi nâzırını mûmâ mevsimi ile tahmîl ve irsâlden hâlî olmayasın

